

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาจังหวัดชลบุรี

จดหมายเหตุประกอบเรื่องโกสขันธ์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ทรงรวบรวม

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช

ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส

๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๐๕

กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ

เลขที่

ส่งออก

เลขหมู่

959.3057

04959

เลขทะเบียน

16.36 11.1153

01153(54)

การนำเข้าและส่งออก
ของประเทศไทย

กระทรวงพาณิชย์

กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ

๖๐๖๑ มอช.๖๐๖๑

คำนำ

เลขาธิการสำนักพระราชวังรับกระแสพระราชดำรัสได้เกล้า ฯ
แจ้งความมายังกรมศิลปากรว่า ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ซึ่งกำหนดในวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์หนังสือเรื่องจดหมายเหตุไกลบ้าน สำหรับพระราชทานแจกเป็นอนุสรณ์

จดหมายเหตุประกอบเรื่องไกลบ้าน^๕ เป็นเรื่องว่าด้วยการตั้ง
เด็จฯ การรักษาพระนครเวลาเด็จฯ ไม่อยู่ และการรับเด็จฯ นิจ
พระนคร เมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เเด็จฯ
ไปทอดพระเนตรใน พ.ศ. ๒๔๔๘ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อทรงดำรงตำแหน่งนายกหอพระสมุด
วชิรญาณสำหรับพระนครทรงรวบรวม และทรงจัดพิมพ์ถวายพระวิมาดา
เธอ ฯ กรมพระสุทธสาสน์นาฏ เป็นครั้งแรกในงานฉลองพระชันษาครบ
๖๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ การพิมพ์ครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๒

ขอถวายอนุโมทนาในพระราชกุศลที่ทรงบำเพ็ญพระราชทาน
เป็นถวายนครนมน จงเป็นไปเพื่อสันติสุขตั้งพระราชประสงค์แด่
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ซึ่งทรงดับขันธ
แล้วณ ตามควรแก่คติด้วยในสมัยปรายภพทุกประการ.

กรมศิลปากร

๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๕

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ กิตติโสภณมหาเถระ
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พระประวัติ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ กิตติโสภณมหาเถร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ประสูติ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ กิตติโสภณมหาเถร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระนามเดิม ปดต นามบิดา ขุนพิษณุโลกประชานาถ (เจ้า พิณโรจน์) นามมารดา ท่านปลั่ง ประสูติ เมื่อวันจันทร์ ที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ ตรงกับวันแรม ๓๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลู เอกศก จุลศักราช ๑๒๕๓ เวลา ๓๐ ทุ่มเศษ (๐๔.๐๐ น.เศษ)

ท่านขุนพิษณุโลกประชานาถ (เจ้า) เป็นมหาดเล็กใกล้ชิดในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เป็นเจ้ากรมคนแรกในสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ในเวลาที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นั้น ทรงกรมเป็นกรมขุนฯ แต่ได้ลาออกเสียก่อนที่จะทรงกรมเป็นกรมหลวงฯ เนื่องจากสุขภาพไม่สมบูรณ์ และได้ถึงแก่กรรม เมื่ออายุได้ ๕๓ ปี ๑ เดือน ท่านปลั่ง โยมมารดานี้ ได้แยกกันอยู่กับท่านบิดาเมื่อสมเด็จพระสังฆราชยังทรงพระเยาว์ โดยไปตั้งหลักฐานอยู่ในตรอกหลังพระราชมังคลาภิเษก (ร.ร. ทหารเรือปัจจุบัน) และได้มีอาชีพค้าขายอยู่ที่ตลาด

ทำเตยน ภายหลังได้ย้ายติดตามสมเด็จพระสังฆราชมาอยู่ข้างวัดเบญจมบพิตรด้วย และได้ตั้งแก่กรรมที่บ้านข้างวัดเบญจมบพิตรนั่นเอง เมื่ออายุได้ ๗๑ ปี วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๕

โดยสายตระกูล สมเด็จพระสังฆราชได้เคยรับสั่งว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงรับสั่งแจ้งให้ทราบว่ามีสายตระกูลสัมพันธ์กันโดยฐานพระญาติ ในสายตระกูลเกิดที่หงตฤต ศักนะสิงห์ และศาซังจะเป็นต้น โดยท่านเจ้ากรมฯ (ถ้า) เป็นบุตรท่านฉัน และหลวงรักษาราชหิรัญ (หนูพิน) แต่ในเวลานี้พระราชบัญญัติให้ใช้นามสกุลนั้น ตามคำบอกเล่าของ ร.อ.อ. ทศพินโรจน์ (น้องชายท่านเจ้ากรมฯ ถ้า) ว่า คุณทศ และสมเด็จพระสังฆราช ได้ร่วมกันคิดนามสกุลขึ้นใช้โดยเฉพาะสาย ในชั้นแรกตกลงจะใช้คำว่า “พินรัลล์” โดยนำชื่อท่านปู่และย่า “หนูพินและฉัน” มารวมกันเป็นนามสกุล แต่เวลาที่คุณทศนำไปขึ้นทะเบียนนามทางราชการไม่ยอมให้ใช้ เพราะมีคนอื่นนำไปใช้เสียก่อนแล้ว คุณทศจึงได้ตกลงเปลี่ยนเป็น “พินโรจน์” โดยไม่ได้รับความเห็นชอบจากสมเด็จพระสังฆราชก่อน ซึ่งภายหลังสมเด็จพระสังฆราชทรงใช้คำว่า “เกิดที่” เสมอ เพราะทรงถือว่า เป็นสายใหญ่ ส่วนท่านปลั่ง โยมมารดานั้น โดยสายตระกูล เพียงแต่แจ้งว่า เป็นญาติกับหม่อมดอวัง ในสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระจักรพรรดิพงศ์ โดยสมเด็จพระสังฆราช ทรงตั้งอยู่ในฐานะเป็น “น้ำ” ของพระโอรสธิดาหม่อมดอวัง ในกรมสมเด็จพระองค์นั้น ๆ

สมเด็จพระสังฆราช ประสูติที่บ้านในตรอกหลังตลาดพาหุรัดนี้ ติดกับวัดราชบูรณะ ในตรอกเดียวกันกับ พลเอก พระยาพลเทพยุห-

เด็นา (พจน์ พหลโยธิน) ซึ่งภายหลังได้สนิทสนมกันมาก แต่เมื่อท่านปลง โยมมารดาได้แยกจากท่านเจ้ากรมฯ (ถ้ำ) แล้ว ได้พาไปอยู่กับบิดามารดา คือท่านตาและท่านยายของสมเด็จพระสังฆราชที่บ้านเดิมในตรอกหลังพระราชวังเดิม ชนบุรี สมเด็จพระสังฆราชได้ถึงความเจริญวัย ณ บ้านหลังนี้ จนถึงเวลาไปรับการบรรพชาและอยู่ทวดพระเชตุพน และในบั้นนี้เองได้ย้ายต่อมาอยู่ ณ วัดเบญจมบพิตร ภายหลังที่พระสังฆาตามณรูปอื่นๆ ชุดแรกมาอยู่ ณ วัดเบญจมบพิตร ได้เพียง ๓ เดือน คือในวันที่สอบได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยคนั่นเอง ฯ

เมื่อทรงพระเยาว์

เมื่อทรงพระเยาว์ สมเด็จพระสังฆราช ได้เคยรับสั่งว่า พระองค์กลัวบาปมาก โดยเฉพาะคนที่ชอบดื่มสุรา พระองค์ไม่ยอมเข้าใกล้เลย จึงเป็นเหตุให้พระอัยยิกายของพระองค์นิยมไปในการบรรพชา มีพระทัยไม่ศึกษาทางฆราวาส พระองค์ได้ไปศึกษาอักษรสมัย คือบาลีภาษา แต่เมื่อพระชนม์ได้ ๘ ปี จะนำกระดานดำไปเรียนหนังสือด้วยตนเองก็ไม่ไหว ท่านตาจึงเป็นคนนำไปส่ง พระองค์ได้ไปศึกษากับอาจารย์ทวดประยูรวงศ์วาท ในสมัยนั้นจะไกลจากบ้านมาก ภายหลังต่อมาได้ไปศึกษากับอาจารย์ทวดสุทัศน์เทพวราราม และทวดพระเชตุพน พระองค์มีเพื่อนเล่นผ่นด้วยกัน ๒ คน ๆ หนึ่งคือนายนวภิบาล อีกคนชื่อเทศ พระองค์เคยรับสั่งว่า เพื่อนทั้ง ๒ นัคนมาก ไม่เคยรังแกพระองค์เลย ฯ

บรรพชา

สมเด็จพระสังฆราช เมื่อได้ศึกษาบาลีภาษาจนมีความรู้พอจะเข้าสอบได้แล้ว จึงได้ไปรับการบรรพชาในสำนัก พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช (บัว)

วัดพระเชตุพน เมื่อพระชนม์ได้ ๑๒ ปี ในปีชวด จตุศักราช ๑๒๖๒ ครั้น
ได้บรรพชาแล้ว ต่อมาอีก ๓ เดือน ในวันที่พระภิกษุสามเณรวัด
เบญจมาบพิตรเข้าสอบได้พระปริยัติธรรมนั้น ท่านอาจารย์ พระเจ้าสุ-
ศีลสังวร (บัว) ได้ส่งเข้าสอบได้พระปริยัติธรรมในคราวนั้น และ
สามารถสอบได้จนถึงประโยค ๓ ปราภฏตามรายการพระราชกฤษฎีกา
การสถาปนาวัดเบญจมาบพิตรดุสิตวนาราม ภาคที่ ๕ ร.ศ. ๑๒๐ ว่า
“สามเณรปลด ประโยค ๓ แปลงวันที่ ๒๓ มีนาคม รัตนโกสินทร
ศก ๑๑๘ ธรรมบทบนตน ผูก ๑๘ หนังสือ ๓๐ บัณฑิต ขนตัน เตป
วานิชกา ราชกุด คนดูวา ลงท้าย ลำต้น ปหิต เทวดา แปลสองพัก
๒๐ นาที ความรู้เป็นชนสอง ประโยค ๒ แปลงวันที่ ๔ เมษายน รตน-
โกสินทร ศก ๑๒๐ ธรรมบทบนปลาย ผูก ๑๘ หนังสือ ๓๐ บัณฑิต
ขนตัน ตฤก ภิญจาบี มโนติ ลงท้าย มโน เสฏโฐ แปลสองพัก
๑๕ นาที ความรู้เป็นชนสอง ประโยค ๓ แปลงวันที่ ๘ เมษายน
รัตนโกสินทร ศก ๑๒๐ ธรรมบทบนตน ผูก ๓ หนังสือ ๒๐ บัณฑิต
ขนตัน อดำเร ลำรมติโนติ อิม ลงท้าย ปธาน ปหิตดูวา แปล
พักเดียว ๒๕ นาที ความรู้เป็นชนสอง” ดังนี้ ชื่อว่า สมเด็จพระ
สังฆราช คือสามเณรปลด สอบได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยค ในการ
สอบได้พระปริยัติธรรมนี้ ได้จัดชื่อนามสอบ ในที่ประชุมพระราชคณะ ณ
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็ในวันที่พระภิกษุสามเณร
วัดเบญจมาบพิตรได้เข้าสอบได้พระปริยัติธรรมนั้น พระบาทสมเด็จพระ
พระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕
ได้เสด็จไปทรงฟังการแปลด้วย เมื่อปรากฏว่ามีสามเณราย่น้อย
สามารถสอบได้ได้ถึงประโยค ๓ เช่นนั้น พระองค์จึงทรงรับสั่ง
ถามถึงอาจารย์ ท่านเจ้าคุณพระเจ้าสุศีลสังวร (บัว) จึงได้นำตัว

(c)

ถวายทันที ครั้นทรงสดับตามและได้ความว่าเป็นบุตรของเจ้ากรมฯ (ถ้า)
 อีกด้วย จึงทรงดีพระทัยและทรงพระมหากรุณาเป็นพิเศษ มีพระราช
 คำรัสให้นำไปอยู่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ในวันนั้นเอง ฯ สมเด็จพระ
 พระดังพระราชเมื่อได้มาอยู่วัดเบญจมบพิตร ฯ แล้ว ได้ศึกษาพระปริยัติ
 ธรรมสูงขึ้นโดยลำดับ ประโยค ป.ช. ๔-๕-๖ ได้ศึกษากับท่านอาจารย์
 คือสมเด็จพระวันรัต ปุณณทตตมหาเถระ (จ่าย) เจ้าอาวาสวัดเบญจม-
 บพิตร องค์ประถม และสมเด็จพระวันรัต อุทุมมมหาเถระ เจ้าอาวาส
 วัดมหาธาตุ ผู้กำกับการวัดเบญจมบพิตร และอาจารย์อื่นๆอีกหลายท่าน
 เช่น พระยาปริยัติธรรมธาดา ณ วัดสุทัศน์เทพวราราม เป็นต้น ประโยค
 ป.ช. ๗-๘-๙ ได้ศึกษากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิร-
 ญาณวโรรส เป็นประจำ แต่บางครั้งได้ไปศึกษากับสมเด็จพระวันรัต
 อุทุมมมหาเถระ (ทิด) บ้าง สำหรับเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต
 พระดังพระราชเคยรับสั่งว่า ท่านแม่จะเป็นเปรียญเพียง ๔ ประโยค แต่
 ความรู้แล้ว พระเปรียญ ๘ ประโยคทำอะไรไม่ได้เลย ฯ ผลการศึกษา
 ของสมเด็จพระดังพระราช สอบไล่พระปริยัติธรรมประโยค ๔ ได้ เมื่อ
 พระชนม์ได้ ๓๓ ปี ประโยค ๕ ได้เมื่อพระชนม์ได้ ๓๔ ปี ประโยค ๖ ได้
 เมื่อพระชนม์ได้ ๓๕ ปี ประโยค ๗ ได้ เมื่อพระชนม์ได้ ๓๖ ปี และประโยค
 ๘ ได้ เมื่อพระชนม์ได้ ๓๘ ปี ประโยค ๙ ได้ เมื่อพระชนม์ย่างเข้าปีที่ ๔๐
 ในการสอบประโยค ๙ ได้ขึ้น ปรากฏตามรายการพระราชกุศลในการ
 สถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ภาค ๓๗ รัตนโกสินทรศก ๒๔๘ ว่า
 “ตามเนรปดต ประโยค ๙ แปลงวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร
 ศก ๒๔๗ ฎีกาอภิธรรมมัตถดังคห ผูก ๘ ว่าด้วยอารมณ์ของอภิญา
 หนึ่งสี่ ๓๐ บันทก ชนิตน เขตุด หิ อุทวิชญาณสูตร ดาว ฯ ๑๔ ๑๕ ลงท้าย
 อยเมเตส อารมมณวิภาโค แปลงพักเดียว ๑๕ นาที ความรู้ชั้น ๑ ” ดังนี้

อุปสมบท

ได้ทรงอุปสมบท ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ
วันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ปรากฏตามรายการพระราชกุศลในการ
สถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ภาศที่ ๑๗ รัตนโกสินทรศก ๒๔๗๖

อุปสมบทนาถหลวง

ด้วยดำเนนปรต วัดเบญจมบพิตร สอดได้พระปริยัติธรรมใน
ประชุมพระเถรานุเถระ ณ สำนักวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้เป็น
เปรียญสามัญ แต่ยังไม่ยอมเข้า เมื่อต้นศก ๑๒๐ ต่อมาปลายศก ได้เป็น
เปรียญตรี ครั้นศก ๑๒๖ ได้เป็นเปรียญโท เมื่อศก ๑๒๗ ได้เป็นเปรียญ
เอก ๙ ประโยค ด้วยกำลังฉันทวิริยและปรีชาสามารถเป็นเหตุ จึงกระทำ
ให้เป็นผู้มีความรู้แตกฉานในพระปริยัติธรรม ได้เป็นเปรียญ ๙ ประโยค
แต่เมื่ออายุยังไม่ถึง ๒๐ ปี ศก ๑๒๗ ๕ อายุครบบริบูรณ์ควรจะอุปสมบท
ได้แล้ว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหฤทัยยินดีในความ
ปรีชาสามารถของสามเณรปรตเปรียญ ซึ่งสอดได้ได้เป็นเปรียญ ๙
ประโยค แต่เมื่อยังเป็นสามเณร หาได้โดยยาก เป็นเหตุให้ทรงพระ
กรุณา จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดการที่จะอุปสมบทที่ราชวญด้วย เจ้าพนักงาน
งานจัดการที่จะทำวญที่พระที่นั่งทรงธรรม ตกแต่งประดับประดา
ธรรมาคันประดับมุกอันเป็นบัลลังก์เรือ ด้วยใบไม้ดอกไม้ ธูปเทียน
เหมือนธรรมาคันเทศน์มหาชาติ ด้านตะวันออก ตั้งเกาธำหรับพระสงฆ์
นั่ง ด้านตะวันตกตั้งพระราชอาคัน และตั้งเกาธำหรับพระบรมวงษานุวงษ
ต่อออกมา ในพระฉากตั้งเกาธำหรับพระบรมวงษานุวงษและข้าทูลลอองธุลี

พระบาทฝ่ายใน หว่างกลางตั้งเครื่องอัฐบริขารและของถวายในการ
อุปสมบท แต่งบายศรีเครื่องทำขวัญ มีบายศรีทองเงินขนาดเล็ก
คู่หนึ่ง บายศรีทองคำหนึ่ง แต่งดอกไม้นานของคาวหวาน ส่วนทวด
พระศรีรัตนคำดีดรามัน ก็ได้เตรียมการที่จะอุปสมบทตามธรรมเนียม

วันที่ ๓ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ เวลาบ่าย ๕ โมง ๑๕ นาที
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินแต่พระราชวังส่วนดุสิต
โดยรถม้าพระที่นั่ง ถึงวัดเบญจมบพิตร เสด็จพระราชดำเนินทางประตู
หน้าพระอุโบสถ เสด็จข้ามสะพานพระรูป ประทับบนพระที่นั่งทรงธรรม
มีพระราชดำริด้วยสมเด็จพระวันรัต (อุทัยมหาเถระ จิต) ตามสมควร
แล้ว เสด็จกลับมายประทับพระราชอาสน์ โปรดให้สามเณรปลดปรีชญ
ชนนังบนธรรมาคันแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียน
ทำขวัญ พระสงฆ์ในพระอาราม (วัดเบญจมบพิตร) ซึ่งนั่งเฝ้าอยู่
กับสมเด็จพระวันรัต ซึ่งเป็นประธาน สวดโสรจมงคลคาถา เวียนเทียน
รอบหนึ่งสวดจบหนึ่งทวนรอบ พระบรมวงษานุวงศ์ราชสกุลของขลุ
พระบาทเวียนเทียน พราหมณ์เป่าสังข์แกว่งมโหรี ช่างประโคม
ประโคมเครื่องขลุ่ยขลุ่ยพิณพาทย์ ครั้นถือนเบญจมาวารแล้ว พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่สามเณร
ปลดปรีชญแล้ว สมเด็จพระวันรัตถวายอดิเรก พระสงฆ์รับภักดีพร้อม
คั้งแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับมุขศาลาบัณณเรศ
ภาค ทอดพระเนตรกระบี่กระบองซึ่งมีในการทำขวัญ และพระราชทาน
รางวัลตามสมควรทุก ๆ คู่แล้ว เวลาบ่าย ๕ นาฬิกา เสด็จพระราชดำเนิน
กลับพระราชวังส่วนดุสิต

วันที่ ๕ กรกฎาคม เวลาบ่าย กระบวนรถมอเตอรคาร์ของหลวง
และรถทขอแรงมาเข้ากระบวน^(๑) ได้มาเทียบอยู่ที่ถนนยศ แต่จอม
พระอารามมาตามถนนดวงตะวัน ท้ายกระบวนจอดถนนเบญจมาศ แต่รถ
ซึ่งรับจ้างเดินรถไปเรื่อย เทียบอยู่ตรงประตูข้างพระอารามด้านเหนือ
ตรงสะพานถ้อย รถหลวงและรถทขอแรงมาเข้ากระบวน รับบรรทุก
เครื่องตั้งการะรูปเทียนอุปัชฌาย์ เครื่องบริวาร และของถวายพระนั่ง
หัตถบาท ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ดำเนินรถไปเรื่อยจนรถเสร็จ
แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินวัดเบญจมบพิตร
แต่พระราชวังสวนดุสิต โดยรถพระที่นั่งมอเตอรคาร์ ทอดพระเนตร
กระบวนจนตลอดแล้ว เสด็จพระราชดำเนินวิ่งลงน้ำตามทางที่กระบวน
จะเดินนั้น หยุดประทับรถพระที่นั่งคอยทอดพระเนตรอยู่น้ำประต
สู่วัดได้ภา

ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมง ๓๐ นาที กระบวนรถเคลื่อนจากวัดเบญจม-
บพิตร เป็นลำดับกัน ไปตามถนนยก ข้ามสะพานโกลาต ไปถึงถนน
คอสีเอ เลี้ยวข้ามสะพานรัษฎามิตรสตรี ตรงไปเลี้ยวถนนตลาด ข้ามสะพาน

(๑) รดพระบรมวงษานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาท รวมทั้งรดหลวงด้วย
จำนวน ๕๔ คน มีชื่อเรียกตามลำดับว่า รดกระษะ รดพระขรรค์เพชร รดตรีเจ้าฟ้า รด
เทนิค รดอัครนิเวศ รดอภยมา รดกลก้าง รดฟองฟ้า รดงามประไพศร รดอุปราชธนา
รดาภาสประภาย รดจำปาห้อยชู รดประทุมรัตน์ รดจลศรทิวา รดเมขลา รดราชสีห์
รดกระษะ รดอาทิตย์มงคล รดจันทร์มงคล รดกลาญ รดเมศรธานี รดกระษะนางข้าง
รดสมิงทอง รดสีหฤชวร รดจรงค์ราวพ รดฉาวพระนคร รดราชหัตถ์ รดาศน์พระยอม
รดสุรางค์สำเริง รดอมรโสด รดสินามวินทร์ รดอัสพาหน รดกระษะ รดโบริบวิภักย์
รดชเชิดชื่อ รดกฤษณจักร รดอินทธรณ รดเลื่อนโพยม รดขจรทวีป รดกนกมาลา
รดโคมวहन รดหิรัญรวร รดขัณมรตรา รดพลโลกีย์ รดสិងขประทุม รดกลีบเมฆเลื่อน
รดนวยนาท รดรักร้อย รดเข้ากระมล รดหิมะสารถี รดสละสลวย รดโอบราพต รด
ราชานันต์ รดกระษะฯ

เทวกรรมวัชรกัษ ๕๒ ไปตามถนนกรุงเกษม ข้ามสะพานน้อยปี ตรง
 ไปเลี้ยวถนนบำรุงเมือง ข้ามสะพานแม่น้ำศรี ข้ามสะพานดัมมตอมรมารค
 ตรงไปผ่านเสาชิงช้า ข้ามสะพานข้างโรงสี ตรงไปเลี้ยวถนนสนามไชย
 ผ่านรถพระที่นั่งซึ่งประทับคอยทอดพระเนตรอยู่ที่หน้าประตูวัดใต้ใต้ถนน
 พระบรมวงษานุวงศ์ แลเข้าทอดของชุดพระบาท ลงจากรถคอยตาม
 เด็กพระราชดำเนิน แล้วปล่อยรถลงไปในทางบ่อแม่จันคัษกร เมื่อใกล้
 จะถึงรถสามเณรปลดเปรียญ โปรดเกล้าฯ ให้รถเข้าประตูวัดใต้ใต้ภา
 ไป ๓ หลัง คือรถบรรทุกเครื่องสักการะ ๑ รถบรรทุกเครื่องอุปัชฌาย์
 รถสามเณรปลดเปรียญ ๑ รถพระที่นั่งตามเข้าประตูวัดใต้ใต้ภาไป
 หยุดรถพระที่นั่งที่ประตูพระเบญจกวดพระศรีรัตนคำสดารามแล้ว เด็ก
 พระราชดำเนินทรงพาสามเณรปลดเปรียญ เข้าประตูพระเบญจตรงหน้า
 พระพุทธรูปรางค์ ตามทางลาดพระบาท พร้อมด้วยพระบรมวงษานุวงศ์
 แลเข้าทอดของชุดพระบาท แล้วเด็กเข้าไปในพระอุโบสถ ทรงจุด
 เทียนเครื่องนมัสการแล้ว สามเณรปลดเปรียญ จุดเทียนบูชาพระมหา
 มณีรัตนปฏิมากรแล้ว พระราชทานไตรสามเณรปลดเปรียญ ครองผ้า
 เสร็จแล้ว นำเครื่องสักการะเข้าไปชนนียศต่อสมเด็จพระวันรัต^(๑) เมื่อ
 สมเด็จพระวันรัต รับเป็นอุปัชฌาย์แถบอบบาตรจีวรแล้ว ข้ามสามเณร
 ปลดเปรียญออกไปนอกหัตถบาตังฆ์ พระธรรมวโรดม^(๒) และ
 พระธรรมเจดีย์^(๓) สวดสมมติตนต่อสงฆ์แล้ว ออกมาตามอันตราภิกขกรรม
 แก่สามเณรปลดเปรียญแล้ว กลับเข้าไปประกาศแก่พระสงฆ์ แลเรียก
 สามเณรปลดเปรียญ เข้าไปตามอันตราภิกขกรรมต่อนาส่งฆ์อีกวาระ

(๑) สมเด็จพระวันรัต อุทอมหาเถระ (จิต) วัดมหาธาตุ

(๒) สมเด็จพระวันรัต ปุณณทิตตมหาเถระ (เจ้าบ) วัดเบญจมบพิตร

(๓) สมเด็จพระพุทธาจารย์ (เขม) วัดพระเชตุพน

หนึ่งแล้ว ลำเนรปดลปเรียญขออุปสมบทต่อสงฆ์ พระธรรมวโรคม
 และพระธรรมเจดีย์สดกตัญญิตถกกรรมวาจา ให้ลำเนรปดลปเรียญ
 จำเริญอุปสมบท เป็นอุปสมบันชนในพระพุทธศาสนา มีนามตามฉายา
 ว่า กิตติโสภโณ เมื่อเสร็จอุปสมบทแล้ว โปรดให้เปลี่ยนพระธรรม
 ไตรโลกาจารย์^(๑) ออกมาบอกอนุสาสน์ กรณียากรณ์ พระมหาปดล
 รับอาณัติ ๘ หนแล้ว โปรดให้พระมหาปดลถวายของแก่สมเด็จพระ
 พระวันรัต พระธรรมวโรคม พระธรรมเจดีย์ และพระธรรมไตรโลกา-
 จารย์ แดพระสงฆ์สังฆคณา ๒๓ รูปแล้ว พระราชทานบริวารของ
 หลวงแล้ว โปรดให้พระมหาปดลไปรับของท้าวเจ้าพระนางเจ้า พระ-
 บรมราชินีนาถ ซึ่งทรงปวารณาในคฤหาสน์พระฉากด้านใต้แล้ว ออกมา
 รับของพระบรมวงษานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายหน้าเสร็จแล้ว สมเด็จพระ
 พระวันรัต ยถา พระมหาปดลตรวจนา พระสงฆ์อนุโมทนาต่อ โสธักถัทธไซ
 จบแล้ว สมเด็จพระวันรัต ถวายอดิเรก พระสงฆ์รับภักดีพิพม์มงคล
 จบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินจากพระอุโบสถ
 ตามทางเดิมขึ้นประทับรดพระที่นั่ง เสด็จกลับทางถนนสนามไชย ถนน
 ถนนราชดำเนินใน ซ้ำมัสยิดผ่านพิภพพิลา ถนนราชดำเนินกลาง ซ้ำม
 ัสยิดผ่านพิภพพิลา ถนนราชดำเนินนอก ซ้ำมัสยิดผ่านมัสยิดนรังสรรค์
 ตรงไปถนนเบญจมาศ ถึงหน้าพระลาน ประทับรดพระที่นั่งค้อยทอด
 พระเนตรกระบวนกลับ พระมหาปดล โดยเสด็จพระราชดำเนินออกมา
 ขบวนทปประตูประเบียงแล้ว เสด็จออกมาค้อยกระบวนอยู่ประตู
 สดกตัญญิตถา เมื่อหมดกระบวนแล้ว ออกกรเข้ากระบวนไปตาม
 ทางเสด็จพระราชดำเนิน ผ่านรดพระที่นั่งหน้าพระลานแล้ว เสด็จ

(๑) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ม.ร.ว.เจริญ อิศรางกูร) วัดระฆังโฆสิตาราม

ถนนทองตันไปเลยถนนชัก ตั้งพระมหาปดถกลับเจ้าวัดเบญจมบพิตร
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินวัดพระราชวัง
สวดมนต์ เป็นเสร็จการ ฯ

การพระศาสนา

สมเด็จพระสังฆราช โดยที่พระองค์มีพระอภัยค้ำยันไป
ในเกษมมะ ได้ศึกษาอักษรสมัยบาลีภาษาและธรรมวินัย แต่เมื่อมี
พระชนมัยน้อย ได้บรรพชาเป็นสามเณร ในเขตคามพระชนมเพียง ๑๒ ปี
เท่านั้น และเพราะมีพระอภัยรักในทางธรรม ทรงค้นคว้าศึกษาจน
แตกฉาน สามารถสอบเป็นเปรียญ ๘ ประโยคได้แต่ครั้งเป็นสามเณร
และได้รับการอุปสมบทติดต่อมา ด้วยพระบรมราชูปถัมภ์เป็นพิเศษ
ดังนั้นเมื่อพระองค์ได้อุปสมบทเป็นภิกษุแล้ว การศึกษาพระปริยัติธรรม
ตามหลักสูตรการศึกษาก็เป็นอันจบด้วยดีแล้ว นอกจากนี้จะทรง
ค้นคว้าศึกษาเป็นพิเศษอื่น ๆ ตามพระอภัย โอกาสที่ว่างรับการกิจ
พระศาสนาจึงมีเป็นอันมาก ซึ่งก็เพราะเหตุนี้เอง พระองค์จึงได้รับ
ภารกิจพระศาสนาเป็นอันมาก ภาระหน้าที่พระองค์ได้ทรงรับแล้ว
นั้น ๆ ก็ทรงสามารถปฏิบัติกิจให้สำเร็จไปด้วยดี และบางครั้งต้อง
ประกอบด้วยอุบายวิธี เช่นการที่จะบิณฑบาตให้ท่านครูบาศรีวิชัย และ
ศิษย์อื่น ๆ ทำการบรรพชาอุปสมบทบุคคลไม่เลือก คือเมื่อมีบุคคลมาขอ
บวชแล้ว จะเป็นบุคคลเช่นไรไม่คำนึงถึง ให้การบรรพชาให้การอุปสมบท
ทันที ครั้นบุคคลเหล่านั้นมุ่งหมายกล่าวผิดแล้ว เพราะไม่ได้ศึกษา
พระธรรมวินัย จึงก่อความลำบากแก่การคณะสงฆ์ในภาคพายัพ
พระองค์ในฐานะเป็นเจ้าคณะมณฑลพายัพ ครั้นจะปฏิบัติภาระไร
รุนแรงลงไป ก็ไม่ได้ เพราะครูบาศรีวิชัยเป็นที่เคารพนับถือของ

ประชาชนเป็นอันมาก ซึ่งโดยความเป็นจริง คุรบาตฺรวิชัยเป็นภิกษุที่ต
 มาก ยากที่จะหาผู้เสมอเหมือนได้ แต่บรรดาลำดับศิษย์ของคุรบาเอง
 พยายามที่จะใช้บารมีธรรมของท่านไปในทางที่ไม่ถูกต้อง จึงเกิดความ
 ไม่เรียบร้อยขึ้นในวงการคณะสงฆ์ โดยเฉพาะที่จังหวัดเชียงใหม่ พระองค์
 จึงได้อาราธนาคุรบาตฺรวิชัยลงมาพักอยู่ที่วัดเบญจมบพิตร เพื่อขอให้
 คุรบาตฺรวิชัยได้ทำสัญญาว่าจะไม่บวชพระเนรก่อนการได้รับอนุญาต
 ในขณะเดียวกันได้ปรึกษาหารือเพื่อความร่วมมือแห่งวงการคณะสงฆ์
 ด้วย ซึ่งคุรบาตฺรวิชัยก็เห็นชอบด้วยและยอมทำสัญญาไว้กับสมเด็จพระ
 พระสังฆราช ซึ่งเมื่อได้ตกลงกันแล้วสมเด็จพระสังฆราชก็ได้อนุญาต
 ให้คุรบาตฺรวิชัยกลับเชียงใหม่ได้ และการคณะสงฆ์ก็เรียบร้อยแล้ว
 สมเด็จพระสังฆราชเคยรับสั่งว่า คุรบาตฺรวิชัย เป็นภิกษุที่ตมาก และ
 ได้รักษาดำเนินงานเป็นอันดีจนตลอดสมัยครองคุรบาท่าน นับเป็นเรื่อง
 หนึ่ง ในหลาย ๆ เรื่อง ที่สมเด็จพระสังฆราชได้ปฏิบัติการ ไปเพื่อกิจ
 พระศาสนา การคณะสงฆ์ ในการบริหารการพระศาสนา เมื่อ
 สรุปตามองค์การต่าง ๆ ทั้ง ๔ ของการแล้ว คงได้ความดังนี้ :-

องค์การปกครอง

สมเด็จพระสังฆราช ได้รับการจัดการปกครองคณะสงฆ์ เมื่อ
 จะกล่าว โดยคำนึงถึงฐานะและความรู้แล้วก็อาจกล่าวได้ว่า พอได้
 อุปสมบทแล้วเป็นต้นมา แต่ที่ปรากฏเป็นหลักฐำนแน่ชัด ก็ตั้งแต่
 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ พระศรีวิสุทธิวงศ์
 เป็นต้นมา ในฐานะเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร สรุปแล้ว
 คงได้หลักฐำนดังนี้

(๑๓)

๑. เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๓
๒. เป็นเจ้าอาวาส ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๓ จนถึงต้นพระชนม์
๓. เป็นเจ้าคณะแขวงกลาง จังหวัดพระนคร (เทียบเท่าเจ้าคณะจังหวัด) ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๗ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕
๔. เป็นเจ้าคณะมณฑลพายัพ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕
๕. เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕
๖. เป็นเจ้าคณะมณฑลพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๔
๗. เป็นประธานคณะกรรมการคณะสงฆ์แทนองค์สมเด็จพระสังฆราช วัดสุทัศน์เทพวราราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๔
๘. เป็นถึงนายก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๓
๙. เมื่อเสด็จสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ทรงประจวบหน้า มีพระบรมราชโองการโปรดให้รักษาการแทน และเมื่อเสด็จสมเด็จพระสังฆราชเจ้าต้นพระชนม์แล้ว มีพระบรมราชโองการโปรดให้รักษาการสมเด็จพระสังฆราช
๑๐. เป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันตรึงศต ที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ จนถึงต้นพระชนม์

องค์การศึกษา

สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงรับภารกิจพระคำสอนในด้านการศึกษามาเป็นอันมาก อาจกล่าวได้ว่า นับตั้งแต่จบการศึกษาตามหลักสูตรแล้ว

พระองค์ได้เฝ้าพระทัยในเรื่องการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง การเริ่มต้น
รับภารกิจส่วนนี้ปรากฏตามรายการพระราชกุศลในการสถาปนาวัด

เบญจมาบพิตรดุสิตวนาราม ภาคที่ ๑๗ รัตนโกสินทร ศก ๑๒๘ ว่า^{๕๒}
“ด้วยการเล่าเรียนพระปริยัติธรรมพระสงฆ์สามเณรวัดเบญจมาบพิตร
ได้จัดการเปลี่ยนแปลงใหม่ เพราะมีพระสงฆ์สามเณรแต่ศิษย์วัดได้
เล่าเรียนทวดมากขึ้น มีระเบียบการสอนเป็นชั้น ๆ ดังนี้ ๑. ชั้นเปรียญ
สามัญ ตั้งแต่ประโยค ๑ ถึงประโยค ๓ เรียนธรรมบทบนต้นบนปลาย
พระมหาโชติ เปรียญ ๔ ประโยค เป็นผู้สอนประจำชั้น แต่บางครั้งให้
พระมหาปลัด เปรียญ ๘ ประโยค เป็นผู้สอนแทน” ดังนี้ ๑. สมเด็จพระ
พระสังฆราช นับแต่ได้เฝ้าเฝ้าศึกษาหาความรู้ทางธรรมวินัย ตั้งแต่ยัง
เยาว์และเล่าเรียนพระปริยัติธรรมเป็นเปรียญ ๘ ประโยค เมื่อ
ครั้งยังเป็นสามเณร ชื่อว่าได้หาความรู้มาเฝ้าพระองค์เองเป็นเบื้องต้น
ครั้นสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรแล้ว พระองค์จึงสามารถถ่ายทอดความ
รู้ชั้น ๆ ให้แก่ศิษย์ได้อย่างเต็มที่ ปรากฏว่าศิษย์ของพระองค์ท่านได้
สำเร็จการศึกษาเป็นเปรียญและออกไปรับราชการและประกอบอาชีพ
ต่างๆ เป็นอันมาก ในเรื่องการเป็นครูสอนแล้ว พระองค์ทรงเป็นครูที่ดี
พระองค์เคยรับสั่งเสมอว่า เวลาที่เป็นผู้สั่งบายใจ ก็คือการสอนและ
การแต่งธรรมโดยปฏิภาณใจหาที่ตั้งสอน สำหรับนักศึกษาคณะสุดท้ายของ
พระองค์ ก็คือ พลเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ซึ่งเป็นผู้สนใจศึกษา
หาความรู้อย่างยิ่ง สมเด็จพระสังฆราช นับตั้งแต่พระองค์ได้รับพระบรม
ราชโองการรัชกาลที่ ๕ โปรดให้สอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีภาษา
เป็นผู้สอนแทนในชั้นสามัญ เมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๒๘ นั้นแล้ว พระองค์

ได้ทำการสอนด้วยพระองค์เองและอำนวยความสะดวกให้พระภิกษุสงฆ์อื่นๆ สอน
ทั้งในสำนักเรียนวัดเบญจมบพิตร และในมณฑลพายัพ โดยส่ง
พระเปรียญจากจังหวัดพระนครไปทำการสอนในจังหวัดต่างๆ เป็นอันมาก
ทำให้การศึกษาภาษาบาลีใน ๗ จังหวัดมณฑลพายัพ ได้เจริญรุ่งเรือง
มาจนตราบนับทุกวันนี้ สำหรับพระองค์เองได้สอนตั้งแต่ชั้นสามัญ คือ
ประโยค ๓ จนถึงประโยค ๘ โดยเฉพาะประโยค ๘ ทรงสอนมาจนถึง
พ.ศ. ๒๔๘๗ จึงได้ยุติการสอน เพราะมีพระเปรียญที่เป็นศิษย์สามารถ
สอนแทนได้แล้ว และเพราะภาระสงคราม พระภิกษุสามเณรต่างกลับ
ไปอยู่ตามภูมิจำเริญเดิมเสียเป็นอันมาก ครั้นเสร็จภาระสงครามแล้ว
พระองค์ทรงรับภาระพระพุทธานุสาสนาในฝ่ายอื่นมาก ไม่มีเวลาที่จะทำ
การสอนได้ แต่ถึงอย่างนั้น ในการสอนพระภิกษุใหม่ซึ่งเป็นสังฆวิหาริก
ของพระองค์ ได้ทรงสอนนับแต่ได้รับมอบหมายจากสมเด็จพระเจ้าอาวาส
องค์ประถมเป็นต้นมา จนถึงพรรษาสุดท้าย คือ พรรษาในปี พ.ศ. ๒๕๐๔
ในฝ่ายการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมนั้น เมื่อตั้งรูปแล้ว พระองค์
ทรงดำรงตำแหน่งต่างๆ ดังนี้

๑. เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการศึกษาในสำนักเรียนวัดเบญจมบพิตร โดย
ฐานะเป็นอาจารย์ใหญ่และเจ้าสำนักเรียน
๒. เป็นพระคณาจารย์โทในทางบาลี (คันถธุระ) ในฐานะเป็น
คณาจารย์สอนธรรมและบาลี วัดเบญจมบพิตร และเป็น
กรรมการตรวจประโยคบาลีชั้นสูง เมื่อวันที่ ๓๐ กุมภาพันธ์

พ.ศ. ๒๔๖๓

๓. เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการศึกษาในแขวงกลดาง จังหวัดพระนคร ตั้งแต่
พ.ศ. ๒๔๖๘ จนถึงต้นพรรษาม

๔. เป็นผู้อำนวยการศึกษาในมณฑลพายัพ นับแต่เป็นผู้ช่วย และตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๓ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕
๕. เป็นแม่กองสอบไล่ข้าราชการดำนมณฑลพายัพ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๕ จนถึงปีที่ได้ออกการสอบข้าราชการเข้าเป็นองค์ ข้าราชการดำนมณฑล และ เป็นแม่กองขรรดำนมณฑลเอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๖
๖. เป็นแม่กองบาตดำนมณฑล ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นเวลาติดต่อกัน ๓๓ ปี
๗. เป็นตั้งฆมนตรจารย์การองค์การศึกษา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๓ รวม ๓๗ ปี

นอกจากจะทรงสอนด้วยพระองค์ ผู้อำนวยการให้สอน และ ดำรงตำแหน่งในทางการศึกษาดังกล่าวมาแล้ว ในส่วนการดำรงสถาน ที่ศึกษา โดยเฉพาะในวัดเบญจมบพิตร ทรงอำนาจการให้จัดการสร้าง โรงเรียนพระปริยัติธรรมชน ๒ หลัง เป็นตึกสองชั้น ก่ออิฐถือปูน และ ให้สร้างหอสมุด ป. กิตติคุณ ๕ หลังหลังหนึ่ง สำหรับเป็นสถานศึกษา ของเด็กชกามกุลบุตรฯ ในส่วนการศึกษาวิชาสามัญทางคดีโลก พระองค์ ได้ทรงอุปการะอุปถัมภ์ในการศึกษาแผนกนี้โดยสมควรแก่ความจำเป็น และได้สร้างโรงเรียนเทศบาลชนในวัดเบญจมบพิตรหลังหนึ่ง ส่วนใน มณฑลพายัพก็ได้ทรงอำนาจให้การศึกษาในวัดต่าง ๆ หลายวัด ช่วยเหลือบ้านเมืองโดยสมควรแก่ภาวะสมณะ ฯ

องค์การเผยแผ่

ในการเผยแผ่พระคำสอนธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอัน สมเด็จพระสังฆราช ถึงแม้จะไม่ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นตั้งฆมนตร จารย์องค์การเผยแผ่ แต่พระองค์ได้ทรงแสดงธรรม ทรงเตรียมเรียง

ชนแดง และทรงแต่งตั้งโดยปฏิญาณไวหาว พระธรรมเทศนาที่พระองค์
ทรงเรียบเรียงขึ้นแสดง ทนบวเป็นกถาพิเศษยัง ก็คือพระธรรมเทศนา
วิสาขบูชา เมื่อพระองค์ทรงถึงมณเฑียรที่ พระศรีวิสุทธิวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๖
และถวายเทศนาที่ค่ายหลวง หาดเจ้าดำราญ จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งได้รับ
พระตำราธรรมเขยจากนักปราชญ์ คือสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า รัชกาลที่
๖ ว่า “เป็นเทศนาที่เหมาะสมใจของข้าพเจ้านัก เพราะพระศรีวิสุทธิวงศ์
ได้เก็บคชธรรมผสมกับคติโลกอย่างลึกซึ้งกลมกล่อมและใช้ถ้อยคำ
ไวหาวอันเข้าใจง่ายสำหรับบุคคลไม่เลือกวาชนใด” ดังนี้ จึงนับเป็น
กถาพิเศษ สำหรับหนังสือธรรมที่พระองค์ทรงเรียบเรียงขึ้นและมี
ผู้พิมพ์แจกเป็นธรรมบรรณาการมากที่สุดคือรวมกล่าวในทนต์ ก็คือ
“มงคลภาษิต” มีผู้พิมพ์ออกเผยแผ่หลายหมื่นเล่ม นอกจากนั้นก็มี
“ปาวสกภาษิต, ศีลธรรมอันดีของประชาชน” เป็นต้น ก็มีผู้พิมพ์
เผยแผ่ไปแล้วหลายหมื่นเล่มเช่นเดียวกัน พระธรรมเทศนาที่พระองค์
ทรงแสดงนั้น ๆ มีถ้อยคำไวหาวง่าย ๆ เป็นที่เข้าใจทราบซึ่ง และใช้
เวลาแสดงไม่นานจนเกินสมควรไป สำหรับการเผยแผ่ พระองค์ทรง
เผยแผ่ทั้งในคานเทศนา ทั้งในคานการหนังสือ ทั้งในคานความประพฤติ
ปฏิบัติ นับว่าพระองค์ทรงปฏิบัติการไปพร้อมกับความเป็นมณเฑียรคานบุญ
แล้ว ฯ

องค์การสาธารณูปการ

ในการพระตำราตั้งนั้น สมเด็จพระสังฆราช ทรงปฏิบัติได้
จนเป็นตัวอย่างและได้รับความชมเชยโดยเฉพาะวัดเบญจมบพิตร ความ
สะอาดสะอาดในพระอาราม นับแต่ดำนามหญ้า ต้นไม้ เถ้านาณะ
พระอุโบสถ พระวิหาร กุฏิที่อยู่อาศัย นอกจากนั้น พระองค์ได้ทรง

อำนาจการปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมถาวรวัตถุอันวิจิตรงดงามในพระอาราม
 รัชกาลศิลปกรรมประณีตศิลป์ไว้เป็นอันดี ความเป็นระเบียบของ
 เสนาสนะ ไม่ทำการก่อสร้างจนเสียแบบแปลนแผนผังของวัด ไม่ให้มี
 บ้านคฤหาส์ติดกำแพงวัด และโดยเฉพาะศาสนสมบัติ ทั้งของวัด และ
 ศาสนสมบัติกลาง พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่เป็นพิเศษ พยายามรักษา
 มิให้รั่วไหล ด้วยการทรงสอดส่องดูแลเป็นอย่างดี ฯ

ในการพระศาสนา สมเด็จพระสังฆราช เมื่อได้รับมอบหมาย
 ชะหน้าทัต พระองค์ได้ทรงเอาพระทัยใส่เป็นอย่างยิ่ง และในการ
 ไปตรวจการคณะสงฆ์ ทั้งในหน้าที่ผู้แทนสมเด็จพระวันรัต ปุณณทตต-
 มหาเถระ ในฐานะเจ้าคณะมณฑลพายัพ และเป็นเจ้าคณะมณฑลพายัพ
 เอง พระองค์ได้เสด็จไปเกือบทุกจังหวัด เว้นแต่จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 เพราะการเดินทางไม่สะดวก และเพราะยังไม่มีกิจที่ควรจะไป เนื่องจาก
 กิจการคณะสงฆ์ ในจังหวัดนั้นไม่มีอะไรแปลกขน แต่ก็ได้สั่งให้ผู้ช่วย
 เจ้าคณะมณฑลพายัพพณไปอยู่ประจำแทนเป็นครั้งคราว และโดยที่ได้
 ดำรงตำแหน่งเป็นประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนองค์สมเด็จพระ
 สังฆราช ดิถีสทมหาเถระ (แพ) พระองค์ได้ไปตรวจการคณะสงฆ์
 ในมณฑลพายัพได้ เกือบจะกล่าวได้ว่าทุกจังหวัด และในหน้าที่สังฆ-
 นายก ก็ได้ไปตรวจการคณะสงฆ์มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ หลาย
 จังหวัด และถ้าหากสุขภาพของพระองค์ไม่ทรุดโทรมลงเพราะอาพาธ
 จนถึงการผ่าตัดใหญ่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ แล้ว เข้าใจว่า มณฑลตะวันออกเฉียง
 เหนือ พระองค์คงจะได้เสด็จทุกจังหวัดทีเดียว ซึ่งได้เตรียม
 การเสด็จไว้แล้ว ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ นี้เอง แต่เกิดอาพาธเป็นนอเดียวจึง
 เสด็จไปไม่ได้ ฯ กล่าวโดยสรุปแล้ว ในกิจธุระพระศาสนา สมเด็จพระ

พระดังฆราวาสทรงเอาพระทัยใส่เป็นอย่างดี ทั้งในหน้าที่โดยตรงและมีใ้
หน้าที่โดยตรง ฯ

การวัด

ในธุรกิจเกี่ยวกับการบริหารจัดการเบญจกมลพิตรนั้น สมเด็จพระ
ดังฆราวาส นับตั้งแต่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส รอง
เจ้าอาวาส และเป็นเจ้าอาวาสเอง เมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๓๑ สืบต่อจาก
สมเด็จพระ ๑ เจ้าอาวาสองค์ประทุมแล้ว พระองค์ได้ปฏิบัติกรณียกิจ
อำนวยให้เกิดประโยชน์และความเจริญแก่วัดเบญจกมลพิตรหลายสถาน
ในการปกครองได้กวดขันให้ภิกษุสามเณรรักษาระเบียบแบบแผน
ประเพณีอันเป็นพระราชประสงค์ในรัชกาลที่ ๕ ไว้ โดยเฉพาะในการ
ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย สมัยก่อนเมื่อทางการคณะสงฆ์
ยังไม่ได้ออกระเบียบให้สงฆ์ครองเท่าเข้าในระแวกบ้านได้ ภิกษุ
สามเณรรูปใดครองเท่าเข้าบ้าน เป็นต้องถูกลงโทษทันที ในเมื่อ
พระองค์พบเข้า เป็นต้นว่าให้ลงทำวัตรเช้า-เย็น ไม่ขาดเป็นเวลา
ติดต่อกัน ๑ เดือนบ้าง ซึ่งเพื่อให้การปกครองเป็นไปโดยเรียบร้อย
พระองค์ได้ออกระเบียบกติกาสงฆ์ของวัดขึ้นใช้โดยเฉพาะ ในอันธรรมสงฆ์
เวลาเข้าภิกษุสามเณรจะต้องลงทำวัตรฟังเทศน์เสมอ เว้นแต่มีกิจนิมนต์
แต่ก็ต้องบอกลาไว้เป็นหลักฐาน สำหรับการฟังพระปาฏิโมกข์ทุกกึ่ง
เดือนแล้ว ภิกษุรูปใดจะขาดมิได้ เว้นแต่อาพาธหรือมีกิจนิมนต์จำเป็น
จริง ๆ โดยเฉพาะพระองค์ได้ทรงทำเป็นตัวอย่างอันดีเสมอ อันนี้เป็น
ที่ทราบกันดีของบรรดาภิกษุสามเณรวัดเบญจกมลพิตร ฯ ในการศึกษา
โดยพระราชประสงค์ในรัชกาลที่ ๕ ทรงต้องการให้วัดเบญจกมลพิตรเป็น

แหล่งกลางการศึกษาพระปริยัติธรรมแห่งหนึ่ง ซึ่งจะเห็นได้จากการ
ที่ทรงสนับสนุนด้วยประการต่างๆ เช่น ภายหลังจากการสอบได้
พระปริยัติธรรมแล้ว หากภิกษุสามเณรรูปใดสอบได้ก็พระราชทาน
รางวัลเป็นพิเศษ และเจียงพระเป็นการฉลองสมโภชด้วย ซึ่งในการ
เจียงพระนั้น หากภิกษุสามเณรรูปใดสอบตก จะไม่ถูกนิมนต์เข้าร่วมใน
พิธีการเลยเป็นต้น และหากภิกษุสามเณรรูปใดสอบตกติดๆ กัน ๓ ปี
แล้ว ไม่มีพระราชประสงค์จะให้ยืดยาวต่อไป พระราชประสงค์คงกล่าวณ
สมเด็จพระสังฆราชทรงทราบมาแต่ต้น พระองค์จึงทรงเอาพระทัยได้
ในเรื่องการศึกษาเป็นพิเศษ นับตั้งแต่เป็นครูอาจารย์สอนด้วยพระองค์
เอง และอำนาจการให้ภิกษุอื่น ๆ ได้ช่วยทำการสอน ควบคุมวิธ
การเรียนการสอนด้วยพระองค์เอง ทั้งในฐานะเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสและ
ในฐานะเป็นเจ้าอาวาส ซึ่งผลของการศึกษานี้ นับตั้งแต่พระองค์
ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นต้นมา ปรากฏมีผู้เรียนพระปริยัติธรรม
และสอบได้ได้เป็นเปรียญเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในสมัยที่ทรง
ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสมีผู้สอบได้ได้เป็นเปรียญธรรม ๘ ประโยค
เกินกว่า ๓๐ รูปแล้ว นับเป็นเกียรติประวัติอันดีของวัดเบญจมบพิตร
ซึ่งโดยปกติในจำนวนภิกษุสามเณรอยู่ประจำพระอาราม ประมาณ ๗๐
- ๘๐ รูปนั้น มีที่เป็นเปรียญธรรม ตั้งแต่ ๓ ประโยค ถึง ๘ ประโยค
ประมาณ ๖๐ - ๘๐ รูป ในการเผยแผ่ นอกจากจะทรงแต่งตั้งธรรม
สังฆคณฤทธบริษัทโดยปฏิภาณ ใจหาบประจำในวัจนธรรมสงฆะแล้ว ได้
ทรงอำนาจการให้มีการเผยแผ่ด้วยประการอื่น ๆ อีกหลายประการ
เป็นต้นว่า กวดยุทธความจำเป็นอยู่ของภิกษุสามเณรให้อยู่ในระเบียบ
แบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีของวัดได้ ในการดำรงฐานะการ

สำหรับพระอารามแล้ว นับเป็นกรณีพิเศษยิ่งสำหรับสมเด็จพระสังฆราช
พระองค์หนึ่ง พระองค์เคยรับสั่งว่า สมเด็จพระพนมมีหลวงเคยรับสั่งกับ
พระองค์ไว้ว่า การที่รัชกาลที่ ๕ ทรงยกย่องและอุปถัมภ์บำรุงพิเศษนั้น
ก็เพราะต้องการให้สมเด็จพระสังฆราชได้รักษาพระอารามสืบพระราชกุศล
ให้ถาวรมั่นคงตลอดไป ฉะนั้น ในการดูแลรักษาและจัดการเกี่ยวกับ
การสาธารณูปการในพระอาราม เช่น ความสะอาด การปฏิสังขรณ์
ซ่อมแซมถาวรวัตถุอันวิจิตรงดงาม และกุฏิเสนาสนะวิหารภายใน
พระอารามโดยทั่วไปแล้ว สมเด็จพระสังฆราชทรงเอาพระทัยได้เป็น
พิเศษ ถึงแม้ในการปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมถาวรวัตถุต่าง ๆ เช่น
พระอุโบสถ พระวิหาร และกุฏิเสนาสนะ อันต้องทำการปฏิสังขรณ์เป็น
อันมากนั้น จักไม่มีทุนมาทำการปฏิสังขรณ์มาแต่เดิม พระองค์ก็ได้ทรง
ชวนถวายจัดใหม่ขึ้น โดยจัดการฟื้นฟูพระราชประเพณีการมีงานนมัส-
การพระพุทธชินราชประจำปีขึ้น ในพระบรมราชูปถัมภ์ และขอความ
อุปถัมภ์จากรัฐบาลและประชาชนมาทำการ ซึ่งได้จัดทำปฏิสังขรณ์
สำเร็จมาแล้วเป็นอันดี และเสนาสนะอันจำเป็นแก่การศึกษา เช่น
โรงเรียนพระปริยัติธรรมก็ได้จัดการให้ก่อสร้างหอศึกษาพระปริยัติธรรม
ชั้น ๒ หลัง และหอสมุดคอกหนังสือหลัง แม้วัดดุสิตเครื่องประดับในพระอุโบสถ
ซึ่งแต่เดิมมีไม่บริบูรณ์ ก็ได้จัดใหม่ขึ้นหลายประการ คือ ๓. โต๊ะหมู่
เครื่องบูชา หมู่ ๘ หน้าพระพุทธชินราช ๒. โคมตราพระเกี้ยวแขวน
เพดานพระอุโบสถ ๓. ภาพจอมเจดีย์ทั้ง ๘ ในช่องหน้าต่างด้านใน
พระอุโบสถ และ ๔. กระจกภาพเทพประณมถายสืบนกรอบหน้าต่าง
พระอุโบสถ เป็นต้น และกำลังดำริที่จะทำการเปลี่ยนแปลงกำแพงแก้ว
หน้าพระอุโบสถให้เป็นศาลาอ่อนตามพระราชประสงค์ในรัชกาลที่ ๕ ด้วย

ในฝ่ายการศึกษาทางคดีโลก สมเด็จพระสังฆราชในฐานะเจ้าอาวาส วัดเบญจมบพิตร ได้เอาพระทัยใส่สนับสนุนการศึกษาฝ่ายนี้โดยสมควร คือได้ร่วมกับทางราชการสร้างโรงเรียนชั้นประถมศึกษาเทศบาลขึ้น หลังหนึ่ง ในการอุปถัมภ์บำรุงนั้น ในวัดเบญจมบพิตรมีโรงเรียน ที่สอนวิชาสามัญ ๒ โรง คือ โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร และ โรงเรียนเทศบาล ๘ ที่ได้สร้างขึ้นนั้น สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงอุปถัมภ์ อุปการะตามโอกาส เช่นมอบर्मถึงด่อนเด็ก และให้รางวัลแก่เด็กนักเรียน ที่สอบได้คะแนนเป็นเยี่ยม เป็นการสนับสนุนการศึกษาของนักเรียน ให้ดีขึ้น ๑ ส่วนปรองดองความแล้ว วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ในสมัย ที่สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงแห่งเจ้าอาวาส เป็นเวลา ๓๓ ปี ๘ เดือน และ ๖ วัน ได้เจริญขึ้นโดยลำดับ ทั้งในด้านการศึกษา การเผยแผ่ และในด้านปกครองก็พยายามกวดขันรักษากฎาภิบาล ให้ประพฤติปฏิบัติ ขอบตามพระธรรมวินัยและระเบียบแบบแผนประเพณีอันดีของวัด ตาม พระราชประสงค์ในรัชกาลที่ ๕ และพยายามทำนุบำรุงรักษาศิลปกรรม ถาวรวัตถุต่างๆ ในพระอารามเป็นอันดี สัมกับควมไว้วางพระราชหฤทัย ในรัชกาลที่ ๕ และสมเด็จพระพันปีหลวง ๑

การต่างประเทศ

สมเด็จพระสังฆราชได้เสด็จไปต่างประเทศหลายคราว ทั้งเป็นการ ส่วนพระองค์ และเป็นทางราชการ ซึ่งในการไปต่างประเทศนั้น พระองค์ ได้รักษาระเบียบแบบแผนขนบธรรมเนียมของสงฆ์ไทย ไม่มีการอนุโลม ไปเข้ากับประเทศนั้น ๆ เป็นการเผยแผ่เกียรติคุณแห่งสงฆ์ไทย ได้เป็นพิเศษส่วนหนึ่ง อันการไปต่างประเทศนั้น ขรรคมาย่อมไม่ได้

รับความสะดอกนานาประการอยู่แล้ว ยิ่งเป็นพระภิกษุตาม เณรยก
ไม่สะดอกใหญ่ เพราะชนบทรวมนิยมประเพณีของเขาไม่เหมือนของเรา
แต่อย่างนั้นสมเด็จพระสังฆราชก็ไต่พยายมรักษาเกียรติของสงฆ์ไว้ได้
เป็นอย่างดีเสมอมา ทุกรูปรวมความการไปต่างประเทศของพระองค์
คงได้ ดังต่อไปนี้

๑. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ในฐานะประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์
แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชตัดสินเทวมหาเถระ วัดสุทัศน์เทพวราราม
ไปตรวจการคณะสงฆ์ภาคใต้ ไต่ไปไทรบุรี บินัง ในสหพันธรัฐมาลายา
โดยออกไปทางเปตง และกลับทางสิงคโปร์

๒. เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ ในสมัยที่ทรงดำรงตำแหน่ง
สังฆนายก ได้เป็นหัวหน้าคณะไปร่วมปฏิบัติงานฉัฏฐสังคายนา จตุตถสัน-
นิบาต (สมัยไทย) โดยเป็นประธานกระทำพิธีเปิดประชุมสังคายนา
สมัยที่ ๘ ณ ปาสาณคูหา ประเทศสหภาพพม่า และในการไปครั้งนี้
ได้ไปเมืองสำคัญๆ ในสหภาพพม่าด้วย เช่นเมืองพะโค เมืองมัณฑะเลย์
เมืองอมรปุระ และเมเฆย เป็นต้น เป็นเวลา ๓๕ วัน

๓. เมื่อเดือนพฤษภาคมและมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้เป็น
หัวหน้าคณะไปร่วมพิธีฉลองพุทธชยันตี ๒๕ ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนา
ณ ประเทศลังกา โดยผ่านไต่พักที่สิงคโปร์ ๓ วัน แล้วไปร่วมพิธีที่
เมืองซีลอนหรือโคลัมโบ เมืองแคนดี้ เมืองอนุราชปุระ เมื่อเสร็จพิธี
ที่ประเทศลังกาแล้ว ได้เลยไปสังเกตการพระศาสนาในประเทศอินเดีย
อีกด้วย เป็นเวลารวม ๓๐ วัน

๔. เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้เป็นหัวหน้าคณะไปเป็น
ประธานประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ณ วัดบุปผาราม เมือง

บิณฑังสหพันธรัฐมลายา ซึ่งในการไปครั้งนี้ ได้ไปเมืองกัวลาลัมเปอร์ เมืองหลวงด้วย เป็นเวลา ๗ วัน

๕. เมื่อเดือนมีนาคมและเมษายน พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้เป็นหัวหน้าคณะไปร่วมพิธีฉลองพุทธชยันตี ๒๕ ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนา ณ ประเทศญี่ปุ่น นอกจากจะไปตามเมืองใหญ่ ๆ หลายเมืองแล้ว ยังได้ไปเยี่ยมทหารไทย ณ ประเทศเกาหลีด้วย เป็นเวลารวม ๓๐ วัน

๖. เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้เป็นหัวหน้าคณะนำพระสงฆ์ไทยไปอยู่ ณ วัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย ซึ่งในการไปครั้งนี้ ได้ไปนมัสการปูชนียสถานสำคัญ คือสังเวชนียสถาน ๔ ตำบลด้วย เป็นเวลารวม ๓๐ วัน

๗. เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓ ในการไปประกอบพิธีเปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรม ณ วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย ได้เคยไปเยี่ยมคณะสงฆ์และเยี่ยมวัดต่างๆ ในประเทศลาวด้วย

๘. เมื่อเดือนมิถุนายนและกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ในสมัยที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาให้ทรงดำรงสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกแล้ว ได้เสด็จไปสังเกตการณ์พระศาสนา การศึกษา และเยี่ยมประชาชน ในประเทศสหรัฐอเมริกาและยุโรปบางประเทศ ตามคำทูลเชิญของทางการมูลนิธิเอเซีย เป็นเวลารวม ๔๕ วัน

๙. เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ก่อนหน้าต้นพระชนม์เดือนเศษ คือระหว่างวันที่ ๗ เมษายน ถึงวันที่ ๒๗ เมษายน ได้เสด็จไปสังเกตการณ์พระศาสนาและเยี่ยมเยียนประชาชนชาวอินเดีย ตามคำทูลเชิญอาราธนาของรัฐบาลอินเดีย เป็นเวลารวม ๒๐ วัน

การพิเศษ

สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงรับการปฏิบัติกิจการคณะสงฆ์และพระศาสนาเป็นพิเศษ นอกเหนือจากที่ได้รับมอบหมายไว้เป็นประจำแล้ว เช่น เทศนาอบรมข้าราชการทหาร นักเรียนนายร้อยทหาร เป็นประธานประกอบตั้งพระกรรมฐานผู้พิทักษ์สมาธิ เป็นประธานประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ พระอุโบสถ อาคารเรียน เป็นประธานประกอบพิธียกช่อฟ้า เปิดป้ายสถานที่สำคัญ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม ตามจังหวัดต่าง ๆ หลายครั้ง และทรงดำรงอยู่ยังสร้างไม่เสร็จ ก็คือทรงเป็นประธานเริ่มการก่อสร้างอาคารโรคเมรั้งสำหรับภิกษุสามเณรผู้อาพาธ ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ได้ทรงเป็นประธานชักชวนหาทุน และทรงให้ออกทุนด้วยพระองค์เอง จากทุนที่ได้รับในงานบำเพ็ญกุศลฉลองพระชนมายุประจำปี ซึ่งขณะนั้นอาคารโรคเมรั้งดังกล่าวได้ทำการก่อสร้างเสร็จไปแล้ว แต่ยังขาดทุนทรัพย์จะให้สร้างรับเหมาก่อสร้างอีกประมาณ ๒๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท โดยรวมค่าก่อสร้างทั้งสิ้นประมาณ ๖๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท ด้รุปรวมความแล้ว การพิเศษต่าง ๆ ที่สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงปฏิบัติไป มีโดยย่อดังนี้

๑. ในรัชกาลที่ ๖ และที่ ๗ ได้เป็นผู้ชำระพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา อย่างละ ๔ เล่ม

๒. ในรัชกาลที่ ๗ ได้เป็นประธานกรรมาธิการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย และได้สำเร็จเป็นรูปเล่มเรียบร้อยแล้ว รวม ๘๐ เล่ม

๓. ในรัชกาลปัจจุบัน ได้เป็นผู้ถวายพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสดกถา รวม ๓๐ ครั้ง

๔. ในรัชกาลปัจจุบัน ได้เป็นพระราชอนุศาสนาจารย์ ในคราวทรงผนวช

๕. ในรัชกาลปัจจุบัน ได้เป็นประธานสงฆ์ในงานรัฐพิธีฉลอง
๒๕ ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนา

๖. เป็นผู้ตรวจสำนวนธรรม ในหนังสือสอนพระพุทธศาสนา
แก่เด็ก ฉบับประกวดพระราชทานในฉันทวิद्याบูชา

สมณศักดิ์

สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงรับการพระสุพรรณบัฏพระสังฆนายก
พระอุปัชฌาย์และด้วยความเอาพระทัยได้เป็นอันดี ทางราชการและ
ทางคณะสงฆ์ได้เห็นพระคุณธรรมนั้น ๆ ปรากฏ จึงได้ยกย่องให้มี
สมณศักดิ์พระเกียรติประวัติมาโดยลำดับ คือ

๑. ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ อายุได้ ๒๖ พรรษา ได้รับ
พระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ทพระศรีวิสุทธิวงศ์

๒. ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ อายุได้ ๒๙ พรรษา ได้รับ
พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช ทพระราชเวที

๓. ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ อายุได้ ๓๗ พรรษา ได้รับ
พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ทพระเทพมุนี

๔. ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ อายุได้ ๔๑ พรรษา ได้รับ
พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ทพระ
ธรรมโกษาจารย์

๕. ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ อายุได้ ๕๑ พรรษา ได้รับ
พระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง
ชั้นหิรัญบัฏ ทพระพรหมมุนี ปรากฏการตามพระบรมราชโองการ
ประกาศสถาปนาสมณศักดิ์ ลงวันที่ ๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒
ความว่า

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร ลงวันที่ ๔ สิงหาคม

พุทธศักราช ๒๔๗๐)

อาทิตยทิพยนิภา อาภากร

พล.อ. เจ้าพระยาพิชเชนทรโยธิน

โดยที่ดำริเห็นว่า พระธรรมโกษาจารย์ ได้ศึกษาชำนาญใน
มคธปริวัตตวินัย มีปรีชาญาณแตกฉานรอบรู้ในพระปริยัติธรรมไตร-
ปิฎกสุตาคม อุดมปัญญาสามารถสอบไล่ได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยค
ในสนามหลวง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อเป็นสามเณรมีอายุเพียง
๓๒ ปี และได้ศึกษาสอบไล่ได้มาโดยลำดับจนสำเร็จภูมิเปรียญธรรม
๘ ประโยค แต่ครั้งยังเป็นสามเณร นับเป็นอัครวิบุรุษหาได้โดยยาก
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตาเป็นบรมราช-
ูปถัมภ์ยกย่องเชิดชูให้เกียรติยศพิเศษนานาประการ เช่นเมื่อมีอายุครบ
อุปสมบท ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นนาคหลวง มีเวียงเทียน
ส้มโสมและระฆังแห่จากวัดเบญจมบพิตรถึงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ทั้งไปและกลับ และได้เสด็จพระราชดำเนินด้วยทัง ๒ วัน ปราภูกเกียรติยศ
มโหฬาร บรรลือหรานกติดีศัพททรงจำกันสืบมา ครั้นในรัชกาลต่อๆมา
ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นพระราชาคณะ ตำแหน่งพระศรีวิสุทธิวงศ์
พระราชนัดดา พระเทพมุนี และพระธรรมโกษาจารย์ เป็นลำดับมา ก็ตั้งวร
รักษาสัมณคุณสมบัตินี้ และชนบทรวมเนียมประเพณีราชการมาเรียบร้อย
ด้วยดี มีพรหมจริยวัตรศีลสมาจารสัมบูรณ์บริสุทธิ ประกอบพุทธศาสน
กิจเป็นอัครมหิตปรีทิตจรรยาไพศาล มีอุตสาหะทำการสั่งสอนภิกษุ

ดำเนินในวัตรปฏิบัติ และทางเล่าเรียนพระปริยัติธรรม จัดการศึกษา
 ภาษาบาลีและธรรมวินัย ให้จำเริญรุ่งเรืองเป็นลำดับมา เป็นผู้ฉลาด
 ในวิสุทธิธรรม ตั้งอยู่ในวิสัยพหุศรัทธาบัณฑิต ได้รับเกียรติคุณโดย
 ทรงพระกรุณาโปรดยกเป็นพระคณาจารย์ในทางคันถธุระ และเป็น
 กรรมการสอบไล่พระปริยัติธรรม ในสนามหลวงมาตั้งแต่อุปสมบท
 พรรษาแรก เป็นแม่กองสอบธรรมสนามมณฑลราชบุรี มณฑลพายัพ
 และสนามสาธาแห่งสนามหลวงกรุงเทพฯ และเป็นแม่กองสอบบาลี
 สนามหลวงในปัจจุบัน ในการบริหาร ได้เป็นเจ้าคณะแขวงกลาง
 จังหวัดพระนคร เป็นเจ้าคณะมณฑลพายัพ เป็นเจ้าอาวาสวัดเบญจม-
 บพิตร และเป็นกรรมการมหาเถรสมาคม ก็ได้บริหารกิจการในหน้าที่
 ดำเนินจดจำเริญมาด้วยดีไม่บกพร่อง นอกจากนั้น พระธรรมโกษาจารย์
 มีปฏิภาณปรีชาฉลาดในเทศนาธรรมวิธี อเนกนัยฉัตรพิศดาร ไฉน
 ไพเราะ เหมาะแก่บริษัทผู้ต้องการธรรมสัจจะ เป็นผู้สั่งสอนชำระพิมพ์
 พระบาลีไตรปิฎก อันควรแก้ไขพิมพ์ใหม่ เป็นธุระในการชำระพิมพ์
 อรรถกถาต่าง ๆ และชำระคัมภีร์สารัตถดทิพย์ ฎีกาพระวินัยเตตตนจนจบ
 ได้ชำระต้นฉบับ ให้ถูกต้องเป็นเบืองต้นจนถึงตรวจทานสั่งพิมพ์เป็นที่สุด
 ให้บริสุทธิเป็นฉบับหลักชัยในพระพุทธศาสนา ดำรงเป็นประโยชน์แก่
 ดิग्ฆคามบุคคล ด้วยคุณอุทฺตมธรรมปฏิภาณปรีชาสามารถ ประจักษ์
 เป็นศรีอยู่ในสงฆมณฑล สมเด็จพระสังฆราช จึงได้ทรงเลือกสรร
 โปรดให้เป็นประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์ ก็ได้พร้อม
 เพียงกับคณะ วัฏการะพระศาสนา แบ่งเบาภาระแห่งวงศ์ถนอม-
 บริณายกให้ดำเนินไปด้วยดีจนกาลบัดนี้ เป็นที่น้อมนิตติ์เลื่อมใสของ
 พุทธบริษัท เป็นสาธุที่คณียโดยเกียรติคุณเห็นปรากฏ สามารถจะนำ

(๒๕)

คณะสงฆ์ไปตั้งสมณศักดิ์โดยธรรมเนียม ห่างไกลจากอัมพพพิบัติ สมควร
จะเป็นที่พระราชาคณะผู้ใหญ่ในพระพุทธศาสนาสืบไป

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว จึงให้สถาปนาพระธรรมโกษาจารย์เป็นพระราชาคณะ
ตำแหน่งเจ้าคณะรองหนกต่าง มีนามตามจารึกในหิรัญญบัฏว่า พระ
พรหมมุนี ศรีวิสุทธิญาณนายก ตรีปิฎกขรรณาลังการวิภูษิต มัชฌิม-
คณิศร บวรสังฆาราม คามวาสี สังฆนายก สถิต ณ วัดเบญจมบพิตร
ดุสิตวนารามราชวรวิหาร พระอารามหลวง เจ้าคณะรองหนกต่าง
มีฐานานุกาถกัตถวรรตฐานานุกรมได้ ๘ รูป คือ พระครูปลัดสุวัฒนพรหม
จริยคุณ สมบุรณคณาธิบดี มัชฌิมสังฆานุกรนายก ปิฎกขรรณวิภูษิต ๑
พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑ พระครูพุทธพิกายประกาศ พระครู
คู่สอด ๑ พระครูธรรมศาสตร์อุโฆษ พระครูคู่สอด ๑ พระครูสังฆกิจจิตร ๑
พระครูสมุทร ๑ พระครูใบฎีกา ๑ ขออาราธนาพระคุณเจ้ารับขุระพระ
พุทธศาสนาเป็นภาระตั้งสอนสั่งอรรถวินัย และอนุเคราะห์พระภิกษุ
สามเณรในคณะและในพระอาราม ตามสมควรแก่กำลังและอิทธิยาศ
ซึ่งพระราชทาน และจงเจริญอายุ วรรณะ สุข พละ ปฏิภาณ คุณงาม
ดีวิเศษดี จิรวิสุทธิวิสุทธิโพบูลย์ในพระพุทธศาสนา เทอญ.

ตั้งแต่วันที่ ๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒ เป็นปีที่ ๖ ในรัชกาล
ปัจจุบัน.

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พินุลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

๖. ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ อายุได้ ๕๘ พรรษา ๓๘ ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะ เจ้าคณะใหญ่ ชั้นตื้นพรรคมัชฌิมา ที่สมเด็จพระวันรัต ปรากฏการตามพระบรมราชโองการประกาศสถาปนาสมณศักดิ์ ลงวันที่ ๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๐ ความว่า

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

รังสิต กรมขุนชัยนาทนเรนทร

พระยามานวราชเสวี

โดยที่ข้าพเจ้าเห็นว่า พระพรหมมุนี เป็นพระเถระเจริญด้วยรัตตัญญู มหาเถรธรรมมั่นคงในสมณคุณเนกขัมมปฏิปาทตลอดมาช้านาน มีปรีชาญาณแตกฉาน ในพระไตรปิฎกถกคชบิรพจน์และอรรถธรรมวินัย มีอริยาคัมภีร์อยู่ในพระมหาวีรธรรม โดยสมณากับมรรยาท เป็นพหุศาสตร์บัณฑิตผู้สามารถในวิชิพุทธสมัย ได้ประกอบกรณียกิจเป็นทิศประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่มหาชนทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักร เป็นอเนกประการ ถึงความพิสดารปรากฏในประกาศสถาปนาเป็นพระราชคณะตำแหน่งเจ้าคณะรองหนกลาง เมื่อวันที่ ๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๘๒ นั้นแล้ว ต่อมาพระพรหมมุนียังเจริญด้วยอุตสาหะวิริยาคึก ไม่ทอดยในการประกอบพระพุทธศาสนกิจให้เจริญออกมาโดยสมบูรณ์ เพิ่มพูนทิศรรประโยชน์ให้บังเกิดแก่มหาชนพุทธบริษัทโดยนานัปการ ปรากฏเกียรติคุณว่าเป็นผู้เชิดชูชาญในพระปริยัติธรรมอย่างที่จะหาได้โดยยาก เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๓ ได้ทรงพระกรุณา

โปรดให้คณะสงฆ์มีสมเด็จพระสังฆราช คัดเลือก เป็นประธาน ดำเนิน
การแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีถ่ายลงสู่ภาษาไทยทั้งสามปิฎก เป็นการ
ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งคณะสงฆ์กำลังดำเนินการเป็นการใหญ่
ตลอดมาจนบัดนี้ การทูลนิพนธ์เป็นการเผยแพร่พระคำสอนธรรมทรง
สำคัญยิ่งคราวหนึ่ง ซึ่งจะต้องเลือกสรรแต่ด้วยพระเถรานุเถระผู้ทรง
คุณวุฒิภูมิเปรียญธรรมชั้นสูงเข้าเป็นคณะกรรมการดำเนินการแปล
สมเด็จพระสังฆราช คัดเลือก ได้ทรงเลือกสรรและแต่งตั้งพระพรหมมุนี
เป็นประธานกรรมการในการแปลพระไตรปิฎกทั้งหมด และเป็น
กรรมการพิจารณาทะลายการแปลพระสูตรอีกด้วย พระพรหมมุนีได้รับ
ภาระดำเนินการมาด้วยความเรียบร้อยสำเร็จผลอย่างไพบูลย์ โดยตลอด
ย่อมนับว่าเป็นเกียรติยศอย่างสูงประการหนึ่ง อนึ่ง เมื่อคราวเปลี่ยน
ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์
พุทธศักราช ๒๔๗๕ ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา
รับภาระพระพุทธานุญาตในหน้าที่เป็นผู้อำนวยการจัดการศึกษาพระปริยัติ
ธรรมทูลราชอาณัติกร ได้บริหารกิจการให้เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า
ยิ่งขึ้นเป็นลำดับ กล่าวคือ ได้ขยายหลักสูตรการศึกษาภาษาบาลีของ
พระภิกษุสามเณรให้สูงขึ้นกว่าเดิม เป็นการเพิ่มทั้งปริมาณและ
คุณภาพแห่งนิสิตนักศึกษาพระปริยัติธรรม ปรากฏผลงอกงามไพบูลย์
เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นับว่าได้บำเพ็ญกรณียกิจอันสำคัญอย่างยอดเยี่ยม
เป็นการรักษารากฐานพระพุทธศาสนาไว้ให้มั่นคงวัฒนาถาวรไปตลอด
จิรัฏฐิตกาล นอกจากนี้ยังได้พยายามตั้งสอนบรรพชิตและคฤหัสถ์ศึกษา
วิชาสิกขาอันเดชาเด็กตลอดจนประชาพุทธมามกชนทุกหมู่เหล่า ให้ตั้งอยู่
ในสัมมาปฏิบัติเป็นสำคัญป็นุชต้องตามพระบรมพุทโธวาท เพราะความ

เป็นผู้ฉลาดในอุบายช่วยชดชวยลำเหนียกความรู้ให้เทียมทันสมควร
 สมัย แสงหาวิชปลุกศรัทธาเลื่อมใสในพระบรมพุทธานุภาพ ให้เจริญ
 ออกจากโอบอุ้มโยกย้ายภาพเกาะเนกชนนิกร อุดล้าแห่งธรรมตั้งดอน
 อยู่เนื่องนิม มีวิจารณ์ญาณในดินทจวิธธยาชัยแห่งเดโชน ยังกุศล
 ถ้วนธรรมด้นมัยให้ดำเร็จประ โยชนด้วยดีโดยนิยมแห่งกาลเทศะ ด้วย
 ปรีชาฉลาดในเทศนาวิธธอนกนัยวิจิตร ไฉนหาราธิบาย มีศิษยานุศิษย์
 แพร่หลายไพศาลทอประเทศราชธานีชนบท ปรากฏเป็นศรีแห่งพระบวร
 พุทธศาสนาสืบมาจนปัจจุบันนี้ บัดนี้ พระพรหมมุนีเจ้า
 คอยพระราชาคณะ รัตตัญญูมหาเถร ธรรมมณเฑาะว์ในพระพุทธานุภาพ
 เป็นอจลพรหมจริยาภรณ์ ประกอบด้วยคุณงามความดีดั่งกล่าวมา สมควร
 จะสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะผู้ใหญ่ได้

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัว จึงให้สถาปนาพระพรหมมุนีเป็นสมเด็จพระราชาคณะ
 มีราชทินนามตามจารึกในสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระวันรัต ปรีชา
 พิพัฒนพงศ์ วิสุทธสังฆปริณายก ตรีปิฎกโกศล วิมลคัมภีรญาณสุนทร
 มหาคุณประธานาธิบดี บวรสังฆาราม คามวาสี อรัณยวาสี สถิต
 ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร พระอารามหลวง มี
 ฐานานุกรมตั้งฐานานุกรมได้ ๓๐ รูป คือ พระครูปลัดสัมพิพัฒน
 สุตตาคารย ญาณโกศล วิมลสุตตาคาร มหาคณาธิการสังฆนายก ปิฎก
 ธรรมวัชชี ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑ พระครูพรหมถ
 พระครูคฤก ๑ พระครูอมรคัมภีร์ พระครูคฤก ๑ พระครูธรรมศุ ๑
 พระครูพุทธบาท ๑ พระครูสังฆกิจจารักษ์ ๑ พระครูมุนี ๑ พระครู
 ปิฎก ๑ ขออาราธนาพระคุณเจ้ารับพระพุทธานุภาพ เป็นภาระ

ตั้งสอน ช่วยระงับอธิกรณ์ และอนุเคราะห์พระภิกษุสามเณรในคณะ
และในพระอาราม ตามสมควรแก่กำลังและอิศริยยศซึ่งพระราชทาน^๕
และจงเจริญ อายุ วรรณะ สุข พละ ปฏิภาณ คุณธรรมดีด้วยดีจริยวัตร
วิรุฬหิไพบูลย์ ในพระพุทธศาสนา เทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๐ เป็นปีที่ ๒
ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พลเรือตรี ถ. อารังนาวาสวัสดิ์

นายกรัฐมนตรี

๗. ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันพระราชพิธีฉัตรมงคล วันที่ ๕
พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๓ ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์
ชั้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระชน-
มายุ ๗๑ พรรษา ๕๑ ปราบัญการตามพระบรมราชโองการประกาศ
สถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ตั้งวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๓
ความว่า

ภูมิพลอดุลยเดช ประ.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศร-
รามาวชิราวุธ จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร

มีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า
โดยที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ว่างลง
เป็นการสมควรที่จะสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะชั้นดำรงตำแหน่ง

สมเด็จพระสังฆราช เพื่อกิจได้บริหารการพระศาสนาให้สมบูรณ์ตาม
พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๗๕ และตามระเบียบราช-
ประเพณีสืบไป

จึงทรงพระดำริว่า สมเด็จพระวันรัต ได้เป็นพระราชอนุศาสน์-
จารย์ มีคุณูปการแก่พระองค์ในคราวทรงผนวช นับว่าเป็น
ครูเจ้านายบุคคลแห่งองค์พระมหากษัตริย์ ถิ่นในการพระศาสนา สมเด็จพระ
วันรัตก็เจริญด้วยอรรถาธิบายกาลรัตติยนิมิตมหาเถรธรรม มีปรีชาญาณ
รอบรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก อันนับว่าเป็นพหุศาสตร์บัณฑิต
มีฉันทจริตเพียบพร้อมด้วยสมณคุณเป็นอย่างดี มีคุณูปการในพระ
ศาสนกิจ รับภาระปฏิบัติให้เจริญก้าวหน้ามาด้วยดี ดังมีอรรถจริยา
ปรากฏเกียรติสัมภาร ตามความพิสดารในประกาศสถาปนาเป็นสมเด็จพระ
ราชาคณะ มหาสังฆนายก เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๐
นั้นแล้ว

ครั้นต่อมา สมเด็จพระวันรัต ยิ่งเจริญด้วยอดุลยวิริยาธิคุณ
ไม่ทอดอ้อย สามารถประกอบพระพุทธานุศาสน์ให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น
เป็นลำดับตลอดมา กล่าวโดยเฉพาะในประการที่สำคัญ คือ ในการปฏิบัติ
ศึกษา ได้เป็นแม่กองสอบบาลีสนามหลวง ติดต่อกันมาตั้งแต่ปี
พุทธศักราช ๒๔๗๐ จนถึงในปัจจุบันเป็นเวลา ๓๓ ปี เป็นประธาน
กรรมการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยมาตั้งแต่ปีพุทธศักราช
๒๔๗๓ จนถึงในปัจจุบันเป็นเวลา ๒๐ ปี ในการบริหาร ได้ดำรงตำแหน่ง
เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร มาตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๗๓ จนถึงใน
ปัจจุบันเป็นเวลา ๓๒ ปีเศษ ได้ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การ
ศึกษามาตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ จนถึงในปัจจุบันเป็นเวลา ๓๗ ปี

ดำรงตำแหน่งตั้งหมายกิตติคุณมาตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๘๔ จนถึงใน
ปัจจุบันเป็นเวลา ๘ ปี และดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการคณะสงฆ์แทนองค์
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๐๓ จนถึงในปัจจุบัน
เป็นเวลา ๓ ปี ๖ เดือนเศษ และกรณียกิจซึ่งสมเด็จพระวันรัตได้
ปฏิบัติเป็นการพิเศษ คือ ได้เป็นประธานสงฆ์ในงานรัฐพิธีฉลอง ๒๕
พุทธศตวรรษ เมื่อเดือนพฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐ ในการ
พระอารามนั้น โดยทอดเบญจมาศพิตร ฯ เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก
ชั้นพิเศษราชวรวิหาร ซึ่งสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สถาปนาขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๔๒
ด้วยมีพระราชศรัทธาอันยิ่งใหญ่ โปรดให้สร้างด้วยศิลปกรรม
อันประณีตวิจิตรงดงามยิ่งนัก โดยเฉพาะพระอุโบสถมีความงดงาม
เป็นพิเศษ ซึ่งจะหาที่อื่นเสมอเหมือนมิได้ ด้วยมีพระราชประสงค์ให้เป็น
ราชานัดรณในพระองค์ นับว่าเป็นพระอารามหลวงที่มีความสำคัญเป็น
พิเศษยิ่ง ทรงยอมตกเป็นภาระหนักแก่เจ้าอาวาส ในการที่จะต้องระว้ง
รักษาดาวรรตฤดูแล้งนั้นให้ชำรุดทรุดโทรมเสียหาย สมเด็จพระวันรัต
ได้รับหน้าที่เป็นเจ้าอาวาสพระอารามนี้ในลำดับองค์ที่ ๒ และนับตั้งแต่
ได้รับหน้าที่นั้นมาเป็นเวลา ๓๒ ปี ก็ปรากฏว่าได้เอาใจใส่ดูแลระว้งรักษา
ดาวรรตฤดูแล้งต่าง ๆ ในพระอาราม ให้มีสภาพสะอาดเรียบร้อยงดงาม
ดำรงอยู่ในสภาพที่มั่นคงถาวรทั้งได้เอาใจใส่ให้จัดการบูรณะปฏิ-
สังขรณ์และสร้างเสริมสิ่งชำรุดบกพร่องด้วยเหตุต่าง ๆ เช่นที่เกิดจาก
ภัยสงครามเป็นต้น ให้กลับมีสภาพที่ตาวเดิม ปรากฏเป็นที่เจริญศรัทธา
ปล้ำพระของประชาชนชาวไทยและชาวต่างประเทศ บรรดาที่ได้นำมาพบเห็น
ตลอดกาลเนื่องนี้ จึงนับว่า สมเด็จพระวันรัต เป็นผู้ทรงคุณปรีชา

สามารถในการปกครองพระอาราม ซึ่งมีความสำคัญยิ่งดังคำจ
 สมพระราชประสงค์ ส่วนการพระศาสนาในต่างประเทศ สมเด็จพระ
 วัณรัตน์ ได้เป็นหัวหน้าคณะไปร่วมปฏิบัติงานฉัฏฐสังคายนา จตุตถ-
 สันนิบาต (สมัยไทย) โดยเป็นประธานเปิดประชุมสมัยนั้น ณ ปาสาณคูหา
 ประเทศพม่า เมื่อเดือนธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗ เป็นหัวหน้าคณะ
 ไปร่วมพิธีฉลองพุทธชยันตี ณ ประเทศลังกา เมื่อเดือนพฤษภาคม
 พุทธศักราช ๒๔๗๘ แล้วเคยไปสังเกตการพระศาสนา ณ ประเทศอินเดีย
 อีกด้วย เป็นหัวหน้าคณะและเป็นประธานไปประกอบพิธีบรรจุพระบรม
 สารีริกธาตุ ณ วัดบุบผาราม เมืองบิ้งง แล้วเคยไปสังเกตการพระ
 ศาสนาในสหพันธมลายา เมื่อเดือนพฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๓
 เป็นหัวหน้าคณะไปร่วมพิธีฉลองพุทธชยันตี ๒๕ ศตวรรษแห่งพระพุทธ-
 ศาสนา ณ ประเทศญี่ปุ่น แล้วเคยไปเยี่ยมทหารไทย ณ ประเทศเกาหลี
 เมื่อเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๒ เป็นหัวหน้าคณะนำพระสงฆ์ไทย
 ไปอยู่ ณ วัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย เมื่อเดือนพฤศจิกายน
 พุทธศักราช ๒๕๐๒ สรรพพรณียกิจดังกล่าวมา สมเด็จพระวัณรัตน์
 ได้รับความปฏิบัติดำเนินการด้วยอุทิศหวิริยะปรีชาสามารถ ปรากฏ
 เป็นผลดียิ่งแก่การพระศาสนาและประเทศชาติ ประชาชน เป็นที่ประจักษ์
 แก่มจลพุทธบริษัทและทางราชการตลอดถึงพลกนิกรท้าวราชอาณาจักร
 คงปรากฏอยู่แล้ว

บัดนี้ ก็เป็นที่ประจักษ์ว่า สมเด็จพระวัณรัตน์ ยิ่งเจริญด้วยคุณคุณ
 วยคุณ รัตติคุณมหาเถรธรรม ยินดีในแนกขัมมปฏิบัติ เป็นอจลพรหม-
 จริยาภีรต ประกอบด้วยมีสมรรถภาพในการพระศาสนา เป็นที่เจริญ
 ศรัทธาปสาทะ และเป็นคารอด่านแห่งมจลพุทธบริษัททั่วสงฆมณฑล

ตลอดจนอาณาประชาราษฎร์ทั่วไป และตั้งอยู่ในฐานะเป็นครูฐานีย-
บุคลขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมควรจะสถาปนาขึ้นเป็น
สมเด็จพระสังฆราช สถิตมหาสังฆปริณายก ประทานาภิศักดิ์แห่ง
สังฆมณฑล เพื่อเป็นศรีคุ้มครองแด่พระบวรพุทธศาสนาลับไป

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนา สมเด็จพระวันรัต
ชนเป็นสมเด็จพระสังฆราช มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สุขุมวิธานธำรง สถิตมหาสังฆปริณายก
ตรีปิฎกกลากุสโลภาส ภูมิพัฒมหาราชอนุศาสน์อาจารย์ กิตติโศภณา-
ภิธานสังฆวิสุต ปาณจนุตตมกิตติโสภณ วิมลศีลสมาจารวัตร พุทธ-
ศาสนิกบริษัทคารวสถาน วิจิตรปฏิภาณพัฒนคุณ อดุลกัมภีรญาณสุนทร
บวรธรรมบพิตร สมเด็จพระสังฆราช เสด็จสถิต ณ วัดเบญจมบพิตร
ดุสิตวนาราม ราชวรวิหาร พระอารามหลวง เป็นประธานในสังฆมณฑล
ทั่วราชอาณาจักร ขออาราธนาให้ทรงรับพระพุทธรูปสำเนา เป็น
ภาระตั้งสอน ชำนาญบोधิกรรมและอนุเคราะห์พระภิกษุสงฆ์ตามเนร
ในสังฆมณฑลทั่วไป โดยสมควรแก่พระอิสริยยศซึ่งพระราชมารชาน
จงทรงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณดำรงดีด้วยดี
จริยวัตรวิรุฬหิไพบูลย์ ในพระพุทธรูปสำเนา เทอญฯ

ให้ทรงมีพระราชอาคัน และพระครูฐานานุกรม ประดับ
พระอิสริยยศ ๑๕ รูป คือ

พระทักษิณคณาธิกร สุนทรธรรมนายก พุทธปาพจนคิลก
มหาเถรภิกขุจารย์ คณาธิบดีศรีรัตนคคมกาจารย์ พระราชาคณะปลัดขวา ๑

พระอุตรคณาภิรักษ์ อัครศาสนิกจรรยา มหาเถรวิการุการ
สมุหบดีศรีธรรมภาณกาจารย์ พระราชาคณะปลัดซ้าย ๑

พระครูธรรมกถาสุนทร ๓

พระครูวินัยกรณ โสภณ ๓

พระครูพรหมวิหาร พระครูพระปริตร ๓

พระครูมานวิสุทธิ พระครูพระปริตร ๓

พระครูวินัยธร ๓

พระครูธรรมทร ๓

พระครูพิมลธรรณ พระครูคฤวด ๓

พระครูพิศาลธรรณ พระครูคฤวด ๓

พระครูพิบูลบรรณวัตร ๓

พระครูพิพัฒนบรรณกิจ ๓

พระครูสังฆบริหาร ๓

พระครูสมุทร ๓

พระครูใบฎีกา ๓

ขอให้พระคุณผู้ได้รับตำแหน่งทั้งปวงนี้ มีความสุขสันต์ด้วยดีดังดาพร
ในพระบวรพุทธศาสนา เทอญ.

ประกาศ ณ วันที่ ๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๓ เป็นปีที่ ๓๕
ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ส. ธนะรัชต์

นายกรัฐมนตรี

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ กิตติโสภณมหาเถระ ทรงดำรง
ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เป็นเวลา ๒ ปี
กับ ๓ เดือน อีก ๓๒ วัน ทั้งๆ ที่พระองค์พระอนามัยสมบูรณ์ พระสุขภาพ
แข็งแรงไม่มีที่พดลภาพ พระองค์เคยอาพาธด้วยโรคซึ่งนายแพทย์
ตรวจพบว่าเป็นมะเร็งท่อน้ำดี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ และได้รับการ
ผ่าตัดใหญ่ เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๐ ครึ่งหนึ่ง และอีก
ครึ่งหนึ่งอาพาธเป็นโรคมะเร็งในกระเพาะปัสสาวะ และนายแพทย์
ได้ขอให้แตกและนำออกจนหมดแล้ว จนได้เสด็จไปประเทศสหรัฐ
อเมริกาและยุโรป และประเทศอินเดีย ได้เป็นปกติ สำหรับความคืบหน้า
ของพระโลหิต ก็ไม่มาก ก่อนหน้าจะสิ้นพระชนม์ นายแพทย์ประจำ
พระองค์ได้ตรวจวัดความดันของพระโลหิต ก็เพียง ๙๕๐ เท่านั้น
ส่วนพระโรคประจำพระองค์นั้น ก็ปวดพระเศียรเป็นครั้งคราวเสมอมา
ซึ่งก็เสวยยาให้หายได้เพียงยาแอสไพรินหรือยาเอ.พี.ซี. ก็หาย ในวันที่
ที่ ๓๗ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลาเช้าพระอาการท้อไปเป็นปกติ จะมีก็เพียง
คงปวดพระเศียรตามธรรมดา ซึ่งไม่หนักหนาอะไร เวลาเพล ได้เสด็จ
ไปเจริญพระพุทธมนต์และเสวยภัตตาหารเพล เนื่องในงานทำบุญของ
ท่านจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ได้เป็นปกติ และได้เสด็จ
กลับมาถึงวัด เวลาประมาณ ๑๓.๐๐ น. แล้วก็ได้ทรงพักผ่อนตามที่ทรง
เคยปฏิบัติมา และในเวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. เสด็จ ได้ทรงเสด็จลงมา
รับกุญแจที่จะบวชจำพรรษา พ.ศ. ๒๕๐๕ และได้ทรงสนทนากับบิดา
มารดาของกุญแจนั้น เป็นเวลานานพอสมควร จนถึงเวลาประมาณ
๑๕.๐๐ น. เสด็จ พระอาการท้อไปก็ยังปกติอยู่ ครั้นผู้แทนบุตรมาฝากบวช
นั้นกลับแล้ว ก็ได้เสด็จเข้าทรงนำตามปกติเช่นเคยมา แต่แล้ว พระอาการ

ที่ไม่ใครคาดฝันก็ปรากฏขึ้น นั่นคือพระอาการปวดพระเศียรจนเกิน
กำลังความสามารถที่จะทรงอดทนได้ เมื่อพระปฏิบัติรับใช้เรียก
นายแพทย์มาเสด็จตรวจพระอาการ พอทรงเห็นหน้านายแพทย์และรับสั่ง
ได้เพียงไม่กี่คำ พระองค์ก็เสด็จขึ้นพระชนม์ ด้วยพระอาการอันดัง
ถึงแม้บรรดานายแพทย์จะพยายามช่วยรักษาพยาบาลเพื่อให้ทรงฟื้น
ขึ้นมาอย่างเต็มตามความสามารถและความรู้อย่างไรก็ตาม พระองค์ก็
หาทรงฟื้นขึ้นมาได้ไม่ การสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระสังฆราช กิตติ-
โสภณมหาเถรฯ เข้าในลักษณะที่ว่า

อนิมิตฺตมณฺเฑณํ น จุจํ อธิ ชีวํ

ความว่า ชีวิตของสังฆาทหฺมในโลกลนี้ ไม่มีนิมิตเครื่องหมาย
ใคร ๆ ทราบไม่ได้ว่าจะดับไปเวลาไร ๆ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ กิตติโสภณมหาเถรฯ สมเด็จพระ
สังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สิ้นพระชนม์ เมื่อ วันอาทิตย์
ชน ๓๕ คา เดือน ๗ ปีชวด ตรงกับวันที่ ๓๗ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา
๑๖.๒๗ น. สิริพระชนมายุได้ ๗๓ พรรษา กับอีก ๒๓ วัน ๆ

การพระศพ

ภายหลังจากสิ้นพระชนม์แล้ว คณะสงฆ์สมเด็จพระมหาธีรวงศ
สังฆนายก เป็นประธาน ได้มาอำนวยการจัดพระศพ เวลาประมาณ
๒๓.๐๐ น. เช้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินี
นาถ เสด็จมาทรงถวายความเคารพพระศพ และคณะรัฐบาล ได้มอบให้
พลเอก ถนอม กิตติขจร รองนายกรัฐมนตรี มาอำนวยการจัดงาน
พระศพ และศิษยานุศิษย์ท่านผู้เคารพนับถือต่างทยอยกันมาถวายความ

เคารพพระศพอย่างคับคั่งและเคร่งครัดเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการตั้ง
พระชนม์โดยไม่คาดฝัน

รุ่งขึ้น วันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลาเช้า ได้เชิญพระศพขึ้นสู่บน
พระที่นั่งทรงธรรม ครั้นเวลาบ่าย ๑๗.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ถวายนาสงฆ์ แล้วเชิญ
พระศพลงสู่โลกีย์ เชิญขึ้นประดิษฐานเหนือชั้นแว่นฟ้าภายใต้เศวตฉัตร
๓ ชั้น ณ บนพระที่นั่งทรงธรรมนั้น ประกอบพระโกศกุนิน แวดล้อม
ด้วยเครื่องสูงตามพระเกียรติยศ พระสงฆ์สดับปกรณ์ ฯ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระพิธีธรรม สวดพระอภิธรรม
กลางคืนกลางคืน กำหนด ๗ วัน ให้ไว้ทุกข์ในพระราชสำนัก ๑๕ วัน

ในทางราชการ ได้มีประกาศให้สถานที่ราชการทุกแห่งลดธง
ครึ่งเสา ๓ วัน และให้ข้าราชการไว้ทุกข์กำหนด ๑๕ วัน ฯ

ในการบำเพ็ญกุศล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศลถวายในฉัตรมวารที่ ๑ ในวาระ ๕๐ วัน ๓๐๐ วัน เป็นงาน
หลวงโดยลำดับ ในระหว่างนั้น รัฐบาล ข้าราชการ คณะสงฆ์ พ่อค้า
คหบดี และศิษยานุศิษย์ผู้เคารพนับถือ ได้มาบำเพ็ญกุศลถวายทุกวัน
ตลอดจนถึงงานพระเมรุพระศพฯ คณะทูตานุทูต และชาวต่างประเทศ
ได้ไปถวายเคารพพระศพเป็นอันมาก คณะพุทธศาสนิกชน ในสหพันธรัฐ
มลายาได้มาถวายเคารพพระศพ และคณะสงฆ์ พุทธศาสนิกชน
ในสหพันธรัฐมลายา มาบำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย ในวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน

สารบาญ

ตอนที่ ๑

หน้า ๑

ว่าด้วยพระราชปราวรภทจะเด็จยุโรป

๓

ประกาศการรักษพระนคร

๓

ตอนที่ ๒

๓

ว่าด้วยตั้งเด็จ

๗

การพระราชพิธีก่อนเด็จ

๗

เด็จลงเรือพระที่นั่งมหาจักรททาวราชวรดิษฐ์

๓๒

ราชวาทตามเด็จ

๓๔

ตอนที่ ๓

๑๖

ว่าด้วยการรักษพระนคร

๑๖

ที่ประชุมเจ้าเร้จราชการแผ่นดิน

๑๖

ที่ประชุมเสนาบดี

๑๖

ว่าด้วยฉนวนเวลาที่ประชุมรักษพระนคร

๓๗

ตัวอย่างโทรเลขที่มิไปมาในระหว่งเด็จ

๓๘

ตัวอย่างระยะทางเด็จพระราชดำเนิน

๓๘

การพระราชพิธีต่าง ๆ ในเวลาเด็จมิอยู่

๓๒๒

พระราชพิธีเดิลงค์กตั้งกรานต์

๓๒๓

พระราชพิธีจรดพระนังคัล

๓๒๓

พระราชพิธีค้ำบูชา

๓๒๓

บำเพ็ญพระราชกุศลพระอัฐิ	หน้า ๒๔
ทรงผนวชหม่อมเจ้า	๒๔
ตั้งไมตรีอันเตปรักขุริณ	๒๕
พระราชพิธีเข้าพรรษา	๒๕
พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา	๒๖
คำถวายชัยมงคลของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช	๒๗
คำถวายชัยมงคลของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ ฝ่ายหน้า	๒๗
คำถวายชัยมงคลของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ ฝ่ายใน	๓๓
คำถวายชัยมงคลของพสกนิกรและกงสุลต่างประเทศ ในกรุงสยาม	๓๒
พระราชพิธีฉลองพระชนษา	๓๓
พระราชพิธีถือน้ำด่าง	๓๔
พระราชพิธีออกพรรษา	๓๕
การพระกฐิน	๓๖
พระราชพิธีฉัตรมงคล	๓๗
เรื่องตั้งคำถือน้ำเตปรักขุริณ	๓๗
ตอนที่ ๔	หน้า ๔๑
ว่าด้วยรับเสด็จกษัตริย์คนพระนคร	๔๓
เสด็จกลับดงเมืองเกาะหมาก	๔๓

๔๕๕	เด็จจจนเมืองตราด	หน้า ๔๗
๔๖๖	คำถวายพระพรชัยมงคลของพระภิกษุตั้งเมืองตราด	๔๘
	คำถวายชัยมงคลของประชาชนเมืองตราด	๕๓
๔๖๖	พระราชดำรัสตอบประชาชนเมืองตราด	๕๓
๔๖๖	เด็จจประพาสเกาะช้าง	๕๖
๔๖๖	เด็จจจนเมืองจันทบุรี	๕๗
๔๖๖	คำถวายชัยมงคลของพระภิกษุตั้งเมืองจันทบุรี	๖๐
๔๖๖	คำถวายชัยมงคลของประชาชนเมืองจันทบุรี	๖๒
๔๖๖	พระราชดำรัสตอบประชาชนเมืองจันทบุรี	๖๔
๔๖๖	เด็จจถึงปากน้ำเจ้าพระยา	๖๘
๔๖๖	จัดการรับเด็จจที่กรุงเทพฯ	๖๘
๔๖๖	เด็จจถึงเมืองสมุทรปราการ	๗๓
๔๖๖	คำถวายชัยมงคลของพสกเมืองสมุทรปราการและ เมืองนครเขื่อนขันธ์	๗๒
๔๖๖	พระราชดำรัสตอบ	๗๕
๔๖๖	เด็จจถึงท่าราชวรดิษฐ์	๗๗
๔๖๖	คำถวายชัยมงคลของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการของชุด พระบาทและราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ	๗๘
๔๖๖	พระราชดำรัสตอบคำถวายชัยมงคลของพระบรมวงศา นุวงศ์ ข้าราชการของชุดพระบาทและราชทูตผู้แทน รัฐบาลต่างประเทศ	๘๓

คำถวายพระพรของพระสงฆ์	หน้า ๘๔
พระราชดำรัสตอบคำถวายพระพรของพระสงฆ์	๘๘
คำถวายชัยมงคลของประชาชนชาวพระนครซึ่งได้มาบด	
กระทรงนครบาลอ่านถวายททองแด่สมเด็จพระนางเจ้า	๘๒
พระราชดำรัสตอบประชาชนชาวพระนคร	๘๘
แปลคำถวายชัยมงคลของพวกพ่อค้าชาวต่างประเทศ	๙๐๐
พระราชดำรัสตอบพวกพ่อค้าต่างประเทศ	๙๐๓
คำถวายชัยมงคลของพ่อค้าจีน	๙๐๒
พระราชดำรัสตอบพ่อค้าจีน	๙๐๕
คำถวายชัยมงคลของพวกพ่อค้าแขก	๙๐๖
พระราชดำรัสตอบพวกพ่อค้าแขก	๙๐๘
คำถวายชัยมงคลของพวกพ่อค้าไทย	๙๐๙
พระราชดำรัสตอบพวกพ่อค้าไทย	๙๑๒
คำถวายชัยมงคลของพระบรมวงศานุวงศ์	
ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายใน	๙๑๕
พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละออง	
ธุลีพระบาทฝ่ายใน	๙๑๗
ตอนที่ ๕	๑๑๕
พระราชทานบำเหน็จและเลี้ยงดูขุน	๙๑๙
พระราชบัญญัติเริ่มอักษร ในการเสด็จพระราชดำเนิน	
ประพาสประเทศยุโรป	๙๓๙

(๕)

รายพระนามและรายนามผู้ได้รับพระราชทานเข็มอักษร เจ้าจักรพรรดิดำเนินประพาสยุโรป	หน้า ๓๒๒
แปลคำถวายชัยมงคลของพสกนิกรและกงสุลต่างประเทศ พระราชดำรัสตอบพสกนิกรและกงสุลต่างประเทศ	๓๒๘
พระราชทานเลี้ยงสโมสรอันแดปรีกษุริน	๓๓๐

สารบัญรูป

๑	เด็กจตุรพักตรพิมานพระที่นั่งมหาราชวรดิษฐ์	หน้า	๓๒
๒	ข้าราชการไปตั้งข้อพิพาทเด็กจตุรพักตรพิมาน		๓๘
๓	พระราชทานพระแสงทมิฬเมืองจันทบุรี		๖๖
๔	เรือรบเด็กจตุรพักตรพิมาน		๗๒
๕	เรือพระที่นั่งมหาราชวรดิษฐ์		๗๘
๖	ชุมนุมทหารเรือ ตำราท้าววรดิษฐ์		๘๐
๗	แท่นเด็กเจ้าพระบรมมหาราชวัง		๘๒
๘	ทรงรถพระที่นั่งเด็กจตุรพักตรพิมาน		๘๐
๙	ชุมนุมมยุหะนาถิการ ตำราท้าววรดิษฐ์		๘๒
๑๐	ชุมนุมกระทรวงกลาโหม ตำราท้าววรดิษฐ์ผ่านพิภพเสด็จ ด้านเหนือ		๘๔
๑๑	ชุมนุมกระทรวงมหาดไทย ตำราท้าววรดิษฐ์ผ่านบ้านตะนาว		๘๖
๑๒	ชุมนุมกระทรวงยุติธรรม ตำราท้าววรดิษฐ์ผ่านกลาง ถัดดีแยกถนนดินสอ		๘๘
๑๓	ทรงรับคำถวายชัยมงคลของชาวต่างประเทศท้าววรดิษฐ์		๑๐๐
๑๔	ชุมนุมกระทรวงนครบาล ตำราท้าววรดิษฐ์ผ่านฟ้าเสด็จ ด้านเหนือ		๑๐๒
๑๕	ชุมนุมกระทรวงธรรมการ ตำราท้าววรดิษฐ์ผ่านจักรพรรดิ		๑๐๔
๑๖	ชุมนุมหน้าโรงเรียนนายร้อยทหารบก		๑๐๖

๓๗	ขุ้มกระทรวงเกษตรราชการ ถ้างที่เชิงสะพาน มัจฉาวันรังสรรค์ด้านใต้	หน้า ๓๐๘
๓๘	ขุ้มกระทรวงพระคลัง ถ้างที่ตแยกถนนพิษณุโลก	๓๓๐
๓๙	ขุ้มกระทรวงโยธาธิการกับรูปเทวดาทำเทียบเป็นตัวอย่าง ที่จะสร้างพระบรมรูปทรงม้า ที่หน้าพระลาน	๓๓๒
๔๐	ที่แจกเดิมของพระราชทานราษฎรแห่ง ๓ เมื่อเสด็จกลับ	๓๓๔
๔๑	รูปศาลาอันเตในสวนคดีต เป็นที่สโมสรของพนักงาน รักษาพระนครเวลาเสด็จไม่อยู่	๓๓๐

จดหมายเหตุประกอบเรื่องไถ่บ้าน

ตอนที่ ๑

ว่าด้วยพระราชปรารภ

เมื่อมีเมย รัตนโกสินทรศก ๓๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๘) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปรารภว่า มีพระอาการประชวรไม่ทรงสบายมานานแล้ว เมื่อได้เสด็จไปประพาสและผ่อนพักตามหัวเมือง ก็กลับทรงพระประชวรไปชั่วนครา แต่ครั้นกลับทรงประพฤติพระราชกิจกรากกราชการ หรือเสด็จประทับ ณ ถิ่นใดก็ไม่ปรกติ กลับไม่ทรงสบายไปอีก แต่เป็นคางมาหลายคราว ถึงกับทรงสังเกตเห็นพระอาการกำเริบหนักกว่าแต่ก่อน ดอกเตอร์ไบเมอร์ผู้เป็นแพทย์ประจำพระองค์^(๑) ตรวจพระอาการลงเนื้อเห็นต้นนิษฐานว่า ไกฐาในร่างกายไม่เป็นไปดีมาเสมอ พระโรคเช่นนั้นไม่ถูกแก้อากาศเช่นในฤดูฝนชุก หรือร้อนจัด เช่นในฤดูกิมหะในสยามประเทศนี้ จึงเร่งรักษาไม่หายได้ ควรจะเสด็จแปรเสถียรไปหาอากาศประกอบแก่การรักษารักษาพระโรคจึงจะหาย ก็แต่ตำบลที่จะรักษารักษาพระโรคได้เหมาะสมที่สุดก็แต่ในประเทศยุโรป และมีแพทย์ผู้เชี่ยวชาญการรักษารักษาโรคเช่นที่ประเทศอิตาลี จึงกราบบังคมทูล ฯ แนะนำในหน้าที่ของแพทย์

(๑) ที่จริงดอกเตอร์เรห์เตอร์ ที่ได้เป็นที่พระยาประเสริฐศาสน์วิจารณ์รัชกาลปัจจุบันนี้ เป็นแพทย์ประจำพระองค์ แต่เวลานั้นกราบถวายบังคมลาไปเยี่ยมบ้านชั่วคราว ไปตรวจ ให้ดอกเตอร์ไบเมอร์ แพทย์ในกรมทหารเรือเป็นผู้แทนในหน้าที่แพทย์ประจำพระองค์

ขอให้เสด็จไปรักษาพระองค์ในยุโรป บำรุงพระองค์ให้คืนเป็นปกติ แต่ในเวลาพระโรคยังไม่เจริญกล้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปรึกษาพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ และท่านเสนาบดีต่างก็เห็นชอบตามคำแพทย์ ลงเนื้อเห็นกราบบังคมทูลว่า ถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ย่อมเป็นสำคัญแก่ราชการบ้านเมือง เมื่อไม่ทรงพระดำเนินอยู่ตราบไค ก็ขอว่ารัชของแก่ประโยชน์ของราชการบ้านเมืองอยู่ตราบนั้น ถ้ามีทางที่จะรักษาพระองค์ให้หายประชวรเป็นปกติได้ สมควรจะได้เสด็จไปรักษาพระองค์ จะได้มีกำลังทรงเป็นภาระธุระในราชการบ้านเมืองเหมือนอย่างเดิม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระอนุมิตตามคำที่กราบบังคมทูลว่า จึงโปรดฯ ให้เตรียมการที่จะเสด็จยุโรปอีกครั้งหนึ่ง

ทรงพระราชดำริว่าเมื่อเสด็จยุโรปคราวก่อน (เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐) เป็นครั้งแรกที่จะเสด็จไปเจริญทางพระราชไมตรีถึงราชสำนักในนานาประเทศ และเป็นครั้งแรกที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะได้เสด็จไปต่างประเทศทางไกลถึงปานนั้น ทั้งชาวยุโรปและประชาชนชาวพระนคร ยังไม่คุ้นเคยแก่การเสด็จเช่นนั้นมาแต่ก่อน จึงได้โปรดฯ ให้จัดกระบวนเสด็จเป็นอย่างทางราชการ ทรงเรือพระที่นั่งมหาจักรี มีราชบริพาร โดยเสด็จทั้งฝ่ายทหาร พลเรือนเต็มตามตำแหน่งไปจนถึงยุโรป แต่ครั้งนั้นจะเสด็จไปเพื่อประโยชน์รักษาพระองค์เป็นสำคัญ ถึงแม้ว่าจะเสด็จไปเยี่ยมเยียนยังราชสำนักในนานาประเทศที่จะเสด็จไปถึง ก็ได้ทรงคุ้นเคยอยู่แล้วโดยมาก ไม่จำเป็นต้องจัดการเสด็จเป็นทางราชการอันต้องเสียค่าใช้จ่ายมากเหมือนครั้งก่อน จึงโปรดฯ ให้จัดกระบวนเสด็จเป็น

อย่างโปรด มีราชบริพารโดยเสด็จแต่เจ้าเป็น จะทรงเรือพระที่นั่ง
มหาจักรีไปเพียงถึงคโปร์ แต่นั้นจะเสด็จโดยเรือเมดทั้งขาไปและจากกลับ
ก่อนการรักษาวพระนครในเวลาเสด็จไม่อยู่นั้น เมื่อเสด็จยุโรปครั้งแรก
ได้โปรดฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ
ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินรักษาวพระนคร พร้อมด้วยมนตรีที่ปรึกษาซึ่ง
ทรงสถาปนาไว้ ในครั้งนั้นพระราชดำริว่าสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ก็ทรงสำเร็จการศึกษาเสด็จ
กลับมารับราชการแผ่นดินอยู่แล้ว จึงโปรดฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสา
ธิราชทรงสำเร็จราชการแผ่นดินรักษาวพระนคร พร้อมด้วยมนตรีที่ปรึกษา
และเสนาบดีเจ้ากระทรวงต่างปอง โปรดฯ ให้ประกาศกระแด้พระบรม
ราชโองการในการรักษาวพระนคร ดังนี้

ประกาศการรักษาวพระนคร

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า
การซึ่งเสด็จพระราชดำเนินจากกรุงเทพ ฯ ณ วันที่ ๒๗ มีนาคม ไป
ประพาสประเทศยุโรปครั้งนี้ ประมาณเวลาดำเนินการจะเสด็จกลับคืน
พระนครราวสัก ๗ เดือนเศษ ถึงแม้ว่าเมื่อนานาประเทศที่จะประทับอยู่
ย่อมเป็นหนทางห่างไกลจากกรุงสยามมากก็ดี แต่ว่ามีโทรเลขติดต่อกัน
กับกรุงเทพ ฯ อยู่ เมื่อมีเหตุการณ์สำคัญอันใดอันหนึ่ง ซึ่งเป็น
พระราชกิจ หรือที่จำเป็นต้องเป็นพระราชธุระเกิดขึ้นแล้ว ก็เคยได้
กราบบังคมทูลพระกรุณา และได้รับพระราชทานกระแด้พระบรมราช

โองการตลอดทุกเวลาในไม่ช้านัก ดังเช่นเคยเป็นมาในเวลาที่
พระราชดำเนินประพาสยุโรปครั้งก่อนแล้ว

แต่กระนั้นก็ยังมิพระบรมราชประสงค์อยู่อีกว่า จะไม่ให้ราชการ
แผ่นดินซึ่งเคยทรงเป็นพระราชธุระอยู่เสมอนั้นต้องค้างค้ำตำเร็จช้าเวลา
ไป เพราะเหตุที่ไม่ได้ประทับอยู่ในพระมหานครนั้นได้เคย และทรง
พระราชดำริเห็นว่า บางทีจะมีราชการแผ่นดินอยู่บางอย่างที่จะต้องทูล
ฉลอง เพื่อจะได้มีพระราชดำริตั้งเป็นลักษณะไปโดยฉับพลัน และ
การอื่นนั้นไม่พอที่จะต้องมีใครเสด็จไปกราบบังคมทูลพระกรุณาให้เนิ่น
ช้าไปไม่ทันต่อของการทำงานจำเป็นจะกระทำให้ตำเร็จไปดังนี้ :

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอำนาจในราชกิจ ที่
จะรักษาพระนครในระหว่างเวลาที่เสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปครั้ง
นี้ไว้แต่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ มกุฎราชกุมาร
และให้ทรงเป็นประธานในที่ประชุมทั้ง ๒ อย่างที่กล่าวต่อไป และให้
ทรงบังคับบัญชาการทั้งปวงลักษณะทั่วๆ ไป พร้อมด้วยที่ประชุมทั้ง ๒
อย่างนี้ คือ

อย่าง ๑ ที่ประชุมผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร ณ กรุงเทพฯ
นั้นมณฑปรักษา คือ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุ
พันธุวงศ์วรเดช พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์วงศ์ วัชรการ
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์ศักดิพาล พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนคร
ไชยศิริสุริยเดช

อย่าง ๒ ที่ประชุมเสนาบดีนั้น มีเสนาบดีและตัวแทนเสนาบดีทุก
กระทรวง แต่ถ้าเสนาบดีกระทรวงใดจะป่วยไข้ หรือมีกิจราชการไป
ตามเสด็จพระราชดำเนินครั้งใด หรือมีราชการไปในหัวเมืองก็ ทวง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปลัดทูลฉลองในกระทรวงนั้นอยู่ในที่ประชุม
แทนเสนาบดีตลอดชั่วเวลานั้น

และให้พระยาศรีสุนทรโวหาร^(๑) เป็นเสนาบดีแทนการสำหรับที่
ประชุมทั้ง ๒ อย่างนี้ด้วย และให้ประชุมกันเนื่องๆ ตามเวลาที่สมควร
จะกำหนดไว้

ถ้ามีการอื่นใดเช่นกล่าวมาข้างต้นนั้นเกิดขึ้น สมควรจะกราบ
บังคมทูลพระกรุณาก่อนที่จะทรงบังคับบัญชาไปได้แล้ว ก็ให้รีบกราบ
บังคมทูลไปทางโทรเลข

แต่ตามเหตุการณ์อันใดอันหนึ่ง ซึ่งเป็นการรวดเร็วเกิด หรือเป็น
กิจไม่สำคัญพอที่จะต้องกราบบังคมทูลพระกรุณาก่อน เมื่อการนั้นเป็น
กิจซึ่งเคยพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย โดยไม่เคยได้ปรึกษาเสนาบดี
แล้ว ก็ให้พร้อมกันที่ประชุมผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร คัดการ
เทียบเคียงกับพระราชนิยม และแบบอย่างที่เคยและควรแก่เหตุการณ์
นั้น บังคับบัญชาไปให้สำเร็จแล้ว จึงกราบบังคมทูลพระกรุณาออกไป
ภายหลัง

เมื่อการนั้นเป็นกิจที่เคยโปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีประชุมปรึกษากัน
ก็ให้พร้อมกันที่ประชุมเสนาบดีบังคับบัญชาไปให้ตลอดทุกประการ

(๑) พระยาศรีสุนทรโวหาร (ภมร สารถัมภ์) ได้เป็นพระยาศรีสุริยราช
ในรัชกาลปัจจุบันนี้

สุดแต่การที่ควรจะให้สำเร็จทุกอย่างนั้น สำเร็จได้ทั่วไปให้ทันการทัน
เวลาอันควร อย่าให้ค้างคั่งขวางขัดอยู่เสียเวลาไปโดยใช่เหตุ

ถ้าหน้าที่ราชการใด ๆ ซึ่งเป็นตำแหน่งทรงพระกรุณาโปรดตั้ง
จะดำรง ด้วยมีเหตุประการใด ๆ ก็ให้ทรงจัดสรรผู้ทำการหน้าที่
ตำแหน่งนั้นแทนไปก่อนจนกว่าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง
ใหม่สืบไป และถ้าผู้ใดทำราชการในหน้าที่ตำแหน่งใด ๆ จะประพฤติ
ตนหรือปฏิบัติราชการไม่สอดคล้องพระราชกำหนดกฎหมาย ก็ให้ทรง
ถอนคืนผู้นั้นไว้เสียก่อน แล้วจัดสรรผู้อื่นทำการแทนในตำแหน่งนั้น ๆ
ไปจนกว่าจะได้รับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยในคดีนั้นด้วย

ให้ข้าราชการทุกตำแหน่งพึงบังคับบัญชาให้เข้าใจแน่นอน ตาม
พระราชกำหนดกฎหมายและกระทำตามทุกสิ่งทุกประการ เทอญ

ประกาศมาแต่พระที่นั่งจักรมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง
กรุงเทพ ฯ ณ วันเสาร์ที่ ๓๖ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๕ เป็น
วันที่ ๑๔๐๐๔ หรือปีที่ ๓๘ ในรัชกาลปัจจุบัน

—————

โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดขึ้นไว้เป็นราชกิจจานุเบกษา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบรมราชโองการ

โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดขึ้นไว้เป็นราชกิจจานุเบกษา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบรมราชโองการ

ตอนที่ ๒

ว่าด้วยสังเสด็จ

เมื่อเตรียมการเสด็จพร้อมแล้ว ถึงวันที่ ๒๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) เริ่มการพระราชพิธีสำหรับเสด็จทางไกล ครองนโปรดฯ ให้ทำแต่สังเขปพรมให้เสวยราชประเพณี พิธีวันแรกณมณฑลพระดังษ์ ตำแหน่งพระครูพระปริตรไทย ๔ รูป มอญ ๔ รูป สวดมนต์ ณ พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ เสด็จมาพระพุทธรูปมณฑลสำหรับจะไต่ลงมณฑลภิเชก และสวดต่อมาในวันที่ ๒๕ ที่ ๒๖ มีนาคมอีก ๒ วัน

ในวันที่ ๒๔ มีนาคมนั้น เสด็จฯ ไปยังวัดบวรนิเวศฯ ทรงนมัสการพระพุทธชินสีห์ พระศาสดา และพระอัฐิพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นเจ้พระปอเรศวริยาจกกรม ณ แล้วเสด็จไปทรงบูชาพระพุทธชินราช ณ วัดเบญจมบพิตร

วันที่ ๒๕ มีนาคม เวลาบ่าย เสด็จพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส้มเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ส้มเด็จพระรูปศิริโสภาคย์มหานาคนารี กรมหมื่นเจ้พระอมรินทรามาตย์ กรมหมื่นเจ้พระศรีสุริเยนทรามาตย์ กรมหมื่นเจ้พระศรีสุดาโทย กรมหมื่นเจ้พระเทพศิรินทรามาตย์ ส้มเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ พระเจ้าบรมมหัยกาเธอ กรมหมื่นเจ้พระสุदारัตนราชประยูร รวม ๑๒ พระองค์

ประดิษฐานบนพระที่นั่งเศวตฉัตร ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และเชิญ
พระอัฐิพระชนกในกรมสมเด็จพระศรีสุลาไลย พระชนกในกรมสมเด็จพระ
ศรีสุริเยนทราบรมราชินี พระชนนีในกรมสมเด็จพระศรีสุลาไลย พระ
ชนนีในกรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี รวม ๔ พระโกศ ออก
ประดิษฐานบนโต๊ะทองคำหน้าตะวันตก แห่งพระที่นั่งเศวตฉัตร ในพระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัยเหมือนกัน

ครั้นเวลาบ่ายค่ำแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถ
พระที่นั่งจากสดมภ์เสด็จมาสู่พระบรมมหาราชวัง ประทับ ณ พระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการและเครื่องทองน้อย เทียน
ทอง เทียนเงิน บูชาพระบรมอัฐิแล้ว ทรงทอดผ้าไตรตามฉลากพระนาม
๑๖ ไตร นิมิตต์พระสงฆ์ซึ่งสถิตวัด หรือถ้ำอันใดเนื่องต่อพระบรมอัฐิ
และพระอัฐิลำดับปรกณมถาคตดังนี้ คือ องค์ที่ ๑ พระธรรมเจดีย์ (เข้ม)
วัดพระเชตุพน ที่ ๒ พระคุณาจาวิญญิตร แทนสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
(ฤทธิ) วัดอรุณราชวราราม ที่ ๓ พระธรรมรังษี พระองค์เจ้าพระสดาพร
พิริยพรต วัดราชบพิธ อันเป็นพระราชนัดดาในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ พระ
สาสน์โสภณ (อ่อน) วัดราชประดิษฐ์ ที่ ๕ พระธรรมไตรโลกาจารย์
(ม.ร.ว. เจริญ) วัดระฆังโฆสิตาราม ที่ ๖ พระวิเชียรมนี (ภู)
วัดบุบผาราม ที่ ๗ พระวินัยกิจจารีเถร (ปั้น) วัดรัชฎาธิฐาน ที่ ๘
พระธรรมปัทมธนาจารย์ (สาธ) วัดหงส์รัตนาราม ที่ ๙ พระครูปริชา
เฉลิม วัดเฉลิมพระเกียรติ ที่ ๑๐ พระเทพกระวี (เจริญ) วัดเทพศิริน
ทราวาส ที่ ๑๑ พระสมุห์แทนพระสังวรวิมต วัดราชโอรส ที่ ๑๒

พระคุณวงศ์ (ณ) วัดปรมัยยิกาวาส พระสงฆ์อนุโลมตามพระอัฐิ
ซึ่งประดิษฐานบนโต๊ะทองนั้น นั่งตามลำดับพระอัฐิตั้งขึ้นเหมือนกัน
คือ วันที่ ๓ พระปลัดวัดหนึ่ง ที่ ๒ พระปลัดวัดเขมาภิรตาราม ที่ ๓
พระสมุห์วัดหนึ่ง ที่ ๔ พระมหาอยู่ เปรียญ ๘ ประโยค วัดเทพศิริน-
ทราวาส ครั้นจัดขับปรณเสร็จแล้ว พระวรวงศ์เชอ พระองค์เจ้า
พระธิดาพรพิริยพรต ถวายยถา พระสาส์นไล่ภณถวายยถา
พระบรมไตรโลกาจารย์ถวายพระพรธา พระสงฆ์กลับแล้ว พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในทัน
เจ้าพนักงานได้เชิญพระไชยวัฒน์ ประจำรัชกาลปัจจุบันองค์ ๑ พระ
ไชยเนาวโลหะ ๒ องค์ มาประดิษฐานบนโต๊ะศิลา พร้อมด้วยพระเต้าน้ำ
พระพุทธรูป และดอกไม้แท่นรูป ที่หน้าพระพุทธรูปรัตนปฏิมากรด้วย
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จในพระอุโบสถ ทรงเครื่องนมัสการ
และเทียนทองเทียนเงิน บูชาพระมหามณีนรัตนปฏิมากรแก้วมรกต พระ
พุทธรูปห้าจุฬาลงโลก พระพุทธรูปสี่หน้าภักดี และพระสมุห์พุทธพรณี
พระสงฆ์รวม ๓๕ รูป มีพระสมุห์อาจารย์ (ศรี) วัดชนะสงครามเป็น
ประธาน ถวายศีลเจริญพระพุทธรูปนมัสการแล้ว ถวายยถา ถวาย
พระพรธา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับสู่วังสดวนดุสิตเวลา ๒
ทุ่มเศษ

วันที่ ๒๖ มีนาคม เวลาเช้า ๔ โมงเศษ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร เสด็จไปทรงจุดเทียนเครื่อง
นมัสการ และทรงองค์พระสงฆ์เจริญพระพุทธรูปเมื่อก่อนใน

พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา
ถวายอดิเรก ส้มเผาะพระบรมโอรสาธิราชเจ็ดจกดับ เข้า ๕ โมงเศษ

เวลาบ่าย เจ้าพนักงานได้จัดตั้งพระแท่นมณฑล ณ ห้องบรรณาคม
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ประดิษฐานพระไชยวัฒน์ประจำรัชกาลปัจจุบัน
องค์ ๑ พระไชยเนาวโลหะ ๒ องค์ พร้อมด้วยพระเศ้านาพระพุทธรูปมณฑ
ลเครื่องนมัสการ และพระแท่นทรงกราบเตรียมไว้พร้อมแล้ว เวลา
ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้มีมนต์พระสงฆ์
๒๐ รูปขึ้น ไปบนพระที่นั่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่อง
นมัสการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรดมซึ่งเป็นประธาน
ถวายศีลแล้ว พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ดัดบิทร ไหรบูชาเทวดา
ตามธรรมเนียม พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว ถวายอดิเรก
ถวายพระพรตา เวลาบ่ายเศษ พระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลี
พระบาทถวายคำนับกลับจากที่เฝ้า ฯ

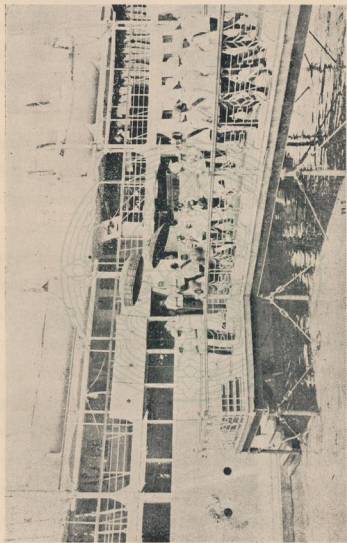
วันที่ ๒๗ มีนาคม เวลาเช้า ๒ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว เสด็จออกห้องบรรณาคม ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระเจ้า
น้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรดมถวายศีลแล้ว พระสงฆ์รวมทั้ง
พระมหาพินัยเปรียญ ๘ ประโยค วัดเบญจมบพิตร ซึ่งจะได้รับพระราช
ทานพัดเปรียญ ๘ ประโยคในวันนี้ด้วย เป็น ๒๑ รูปถวายพระพรจบแล้ว
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำพระสงฆ์ลงไปนั่งใต้รับพระราชทาน
ฉันทน์ ห้อยทอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์
ทรงองค์พระสงฆ์ ครั้นฉันทน์มาแล้วพร้อมกัน ณ ห้องบรรณาคม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดเทียนเครื่องดังเคย แล้วเสด็จขึ้น
 พระแท่นดรง เจ้าพนักงานกรมพระภูษามาดา กรมต้นมพลเรือนถวาย
 พระค่าน้ำพระปรีตริแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงษธิภาณุมาศ
 ถวายน้ำพระพุทธมนต์ แล้วไหว้ถวายพระค่าน้ำพระพรหม และสัพ
 พราหมณ์ถวายน้ำกรวดน้ำดังข ในเวลาเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ดรงมุขาทิเบกนั้น พระสงฆ์สดกษัยมงคลคาถา พราหมณ์เฝ้าพระมหา
 ดังข กรมแสงในแก่งไม้บันฑาจารย์ เจ้าพนักงานประโคมแตรดังข
 ดุริยดนตรี เสด็จการสดมธุระมุขาทิเบกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ทรงเครื่องเต็มยศชาวตำหรับจอมพลทหารเรือ ทรงประดับเครื่อง
 ราชอิสริยาภรณ์มหากับริบมราชวงศ์ เสด็จออก ณ ห้องบรรณาคม
 พระราชทานไตร พัดเบรียน ตั้งพระมหาพนักัดเบญจมบพิตร ซึ่งเดิม
 เป็นเบรียน ๘ ประโยค เป็นเบรียน ๘ ประโยค พระสงฆ์สดกษัยโต
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดเทียนทองเงิน พระราชทานให้
 มหาเด็กเจริญไปพร้อมด้วยเครื่องดังเคย ไปตั้งการพระสยามเทวาธิราช
 พระมหาเศวตฉัตรในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งอมรินทรวิน
 ฉาย พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระพุทธรัตนปฏิมากร พระพุทธชินราช
 พระพุทธชินสีห์ และพระพุทธนุสรณ์ หอเสถียรธรรมปริตร หอแก้ว
 พระภูมิ พระหลักเมือง เจ้าหอกลอง พระคลังทอง พระคลังเงิน พระ
 คลังเชือกม้า แล้วทรงประเคนหมากพลูเทียนรูปแก่พระสงฆ์ ๆ ถวาย
 อนุโมทนาด้วยอัคคีปัสสาวะสดกษัยมงคลคาถา พระสงฆ์รับสัพพี และถวายอดิเรก
 รับสัพพีพุทธาจบแล้ว ถวายพระพรลา โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงาน

จักรมอเตอร์คาร์รับพระสงฆ์ไปคอยส่งเสด็จพระราชดำเนินที่พระที่นั่ง
ราชกิจวินิจฉัย และพระสงฆ์ซึ่งเจริญพระพุทธมนต์ที่พระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ ๒๕ นั้น ก็ได้มาสมทบที่พระที่นั่ง
ราชกิจวินิจฉัยด้วยเหมือนกัน

ครั้นได้ปฐมฤกษ์ เวลาเช้า ๔ โมงกับ ๑๔ นาที ๔๔ วินาที พระ
โหราธิบดีลงมือช่วยให้สัญญา เจ้าพนักงานประโคมแตรสังฆปริณตริ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินลงจากพระที่นั่งอมพร
สถาน ทรงรถพระที่นั่งพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เสด็จ
พระราชดำเนินโดยกระบวนม้า ไปประทับ ณ พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย
มีพระราชปฏิสันถารแก่พระสงฆ์ พระบรมวงศานุวงศ์ ราชทูตผู้แทน
รัฐบาลต่างประเทศ และข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน
ที่มาเฝ้าตั้งแต่เช้า

เวลาเช้า ๔ โมง ๔๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จ
พระราชดำเนินสู่เรือพระที่นั่งมหาจักรี ท่น โคนนพระสงฆ์สดุดชัยมงคล
คาถา ทหารบกทหารเรือได้พร้อมกันกระทำวันทยาอุช เป่าเพลง
สรรเสริญพระบารมี และยิงปืนสดุดเสียงแซ่พร้อมกัน แล้วพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้า
พระบรมราชินีนาถ เสด็จมาตั้งเสด็จลงในเรือพระที่นั่ง แล้วเสด็จ
กลับขึ้นทำราชวรดิษฐ์ พร้อมด้วยพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนคร
ไชยศิริสุริยเดช เวลาเช้า ๕ โมง เจ้าพนักงานใช้กรเรือพระที่นั่ง
ออกจากทำราชวรดิษฐ์ ขึ้นไปกลับลำที่สามเสน แล้วต้องลงมาผ่าน

๘๕
ที่ตั้งของมหาวิทยาลัยราชภัฏ
กรุงเทพฯ

ทำราชวรคิษฐ์เวลา ๕ โมง ๓๐ นาที เวลาที่เรือพระที่นั่งผ่านลงไปบน
บรรดาทหารบกทหารเรือข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายใน กับราษฎรผู้แทน
รัฐบาลต่างประเทศ ซึ่งมาตั้งเฝ้าจพระราชดำเนิน ได้พร้อมกันกระทำ
การเคารพพอกครั้งหนึ่ง

ตั้งแต่เรือพระที่นั่งลงจากท่าราชวรคิษฐ์ไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวทรงดำริว่าพระราชมุขยี่ เสด็จประทับททหายเรือพระที่นั่ง
พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย เวลาบ่ายโมง
เศษยกกลางวัน

เวลาบ่ายโมงเศษเรือพระที่นั่งผ่านบ่อนแสงไฟฟ้า เมืองนคร
เขื่อนขันธ์ เจ้าพนักงานประจำบ่อนได้ยิงปืนส่งสุดตามธรรมเนียม บ่ายโมง
หนึ่ง ๔๕ นาที ถึงพระตำหนักเจ็ดยี่ แลเรือพระที่นั่งผ่านบ่อนผดู่สมุทร
เจ้าพนักงานประจำบ่อนยิงปืนส่งสุดเหมือนกัน เวลาบ่าย ๒ โมง เรือ
พระที่นั่งทอดสมอหน้าเมืองสมุทรปราการ มีพระยาสมุทรปราการ ผู้ว่า
ราชการเมือง ๑ หลวงสิทธิศักดิ์สมุทรเขตต์ ปลัดเมือง ๑ หลวงราชา
ยธำรง เจ้าพนักงานกรมศุลกากร ๑ หลวงประชาติโมฬี ปลัดกรมกอง
ตระเวน ๑ หลวงประสงค์ดำรงการ ผู้พิพากษา ๑ ขุนมนูญกิจจิราภรณ์
ผู้ช่วยผู้พิพากษา ๑ รวม ๖ นาย ขึ้นมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ต่อไป
อีกคร้หนึ่ง เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี มาเฝ้าทูลละอองธุลี
พระบาทโดยเรือสำเภาทอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ดำรัสห้ามไม่ให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์ฯ ขึ้นมาบนเรือพระที่นั่ง
เพราะทรงพระราชดำริเห็นว่าท่านแก่ชราปลดเปลื้อง จะเป็นการลำบาก

จึงเสด็จพระราชดำเนิน โดยทางลาดพระบาท ลงไปรับสั่งปฏิสันถารกับ
เจ้าพระยาภาณุวงศ์ ฯ ที่เรือสัณทอนษ์

เวลาบ่าย ๕ โมงครึ่ง พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ ซึ่งตาม
มาเสด็จพระราชดำเนินในเรือพระที่นั่งเพียงเมืองสมุทรปราการนั้น ได้
เรียงพระองค์ และเรียงตัวกันกราบถวายบังคมลา

ครั้นพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการกราบถวายบังคมลาทั่วกัน
แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสพระราชทานพระบรม
ราโชวาท และพระราชทานพระแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ
ทั้งปวงครบถ้วนแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการก็กราบถวาย
บังคมลาจากเรือพระที่นั่งมหาจักรี ไปสู่เรือไฟเล็กพร้อมกัน โห่ถวาย
ชัยมงคล โดยความภักดี

เวลาบ่าย ๖ โมงครึ่ง เรือพระที่นั่งมหาจักรีออกจากหน้าเมืองสมุทรปราการ
ล่องลงไปทอดสมอรอนาอยู่ทุ่นคำ จะต้องรออนุชนเวลา ๘ โมงจึงจะ
ข้ามด่านคอนออกไปได้

เวลา ๒ โมงเศษประทับโต๊ะเสวย ณ นอนอากาศดี ลมพัดเย็น ๆ
เวลา ๘ โมงเศษออกเรือพระที่นั่งจากด่านคอน พระยาดมฺมบุรานุรักษ์
และข้าราชการเมืองสมุทรปราการกราบถวายบังคมลากลับ

เจ้านายและข้าราชการที่ตามเสด็จพระราชดำเนิน ในครั้งนี้ จัดเป็น
สองพวก คือเจ้านายและข้าราชการในส้วดและนอกส้วด

ในส้วดนั้น คือ นายพลเรือโท สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า
กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ผู้บัญชาการทหารเรือ ๑ นายพลโท

เจ้าพระยาสุรสงครามคัคคี (โต) ตำแหน่งสมุหราชองครักษ์ ๑ พระยา
บุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ) ตำแหน่งกรมวัง ๑ พระรัตนโกษา (เล็ก)
ตำแหน่งราชเลขาณการ ๑ นายพันเอก หม่อมมนเรนทรราชา (ม.ร.ว. ดีทิช)
ตำแหน่งราชองครักษ์ ๑ รวม ๕

เจ้านายและข้าราชการนอกสังกัดนี้ คือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง
ประจักษ์ศิลปาคม ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนธรรพลาตราชศุภกิจ ๑
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนธมมมตอมรพันธุ์ ๑ พระเจ้าลูกยาเธอ
พระองค์เจ้าอรุณวงศ์รัชสมโภช ๑ รวมเจ้านาย ๔ พระองค์ และข้าราชการ
คือ เจ้าหมื่นเสมอใจราช (อัน) ๑ หลวงศักดิ์นายเวร (ม.ร.ว. ธบ) ๑
หลวงฤทธิ นายเวร (พื่อน) ๑ หลวงสวัสดิภณลิขิต (มุย) ๑
นายพิณราชการ (แฉ่ง) ๑ รวม ๕ นาย

กับมีนักเรียน หม่อมเจ้าทองดอ ซึ่งเป็นนักเรียนพิเศษ ได้รับ
พระราชทานเงินค่าเล่าเรียนตั้งจนพระองค์ ๑ นายประดิษฐ์ บุตรพระรัตน
โกษา นักเรียนกระทรวงต่างประเทศ ๑ นายจิตร นักเรียนกระทรวง
ยุติธรรม ๑ รวมนักเรียน ๓ กับมีมัสเตอร์ เวสต์เดนกาต ซึ่งโปรดเกล้าฯ
ให้โดยเสด็จพระราชดำเนินไปตั้งเมืองเขมรอีกคน ๑

ว่าด้วยการรักษาพระนคร

ในเวลาเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปยุโรปครั้ง
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงดำริ
ราชการแผ่นดินรักษาพระนคร พร้อมด้วยที่ประชุมทั้ง ๒ สภา คือสภา
ที่ปรึกษาและสภาเสนาบดี ตั้งแจ้งอยู่ในประกาศพระบรมราชโองการ
ซึ่งพิมพ์ไว้ในตอนที่ ๓ นั้น ผู้เป็นสมาชิกในที่ประชุมทั้ง ๒ สภา คือ

ที่ประชุมสำเร็จราชการแผ่นดิน

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงเป็นประธาน ๑
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ๑
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ ๑
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ๑
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครานุรักษ์ดิศวงศ์ ๑
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ๑

ที่ประชุมเสนาบดี

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เสด็จประทับเป็นประธาน ๑
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ๑
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง
ดำรงราชานุภาพ ๑

เสนาบดีกระทรวงกลาโหม พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนคร
ไชยศรีสุรเดช ๑

เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง
เทเวศร์คังโรปการ ๑

เสนาบดีกระทรวงนครบาล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง
นเรศวรฤทธิ ๑

เสนาบดีกระทรวงวัง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง
นริศรานุวัดติวงศ์ ๑

เสนาบดีกระทรวงพระคลัง พระยาสุริยานุวัตร ๑

เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ๑

เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม (พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรี
ดิเรกฤทธิ์ไปตามเสด็จฯ) พระยาจักรีปานปลัดทูลฉลองแทน ๑

เสนาบดีกระทรวงธรรมการ เจ้าพระยาวิจิตรวงศ์วุฒิไกร ๑

เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ พระยาสุโขมุนีวินิต ๑

ผู้บัญชาการทหารเรือ (สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน
นครสวรรค์วรพินิตไปตามเสด็จฯ) พระยาเทพอรุณ ปลัดทูลฉลองแทน ๑

ราชเลขาธิการ (พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมติอมรพันธุ์
ไปตามเสด็จฯ) พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นปราจิณกิติบดี แทน ๑

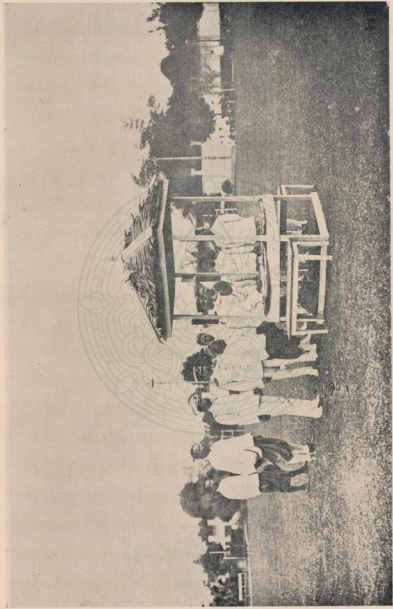
พระยาศรีสุนทรโฆหาร (กมต) เป็นตำแหน่งเลขาธิการทั้ง ๒ ตำแหน่ง

ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จจากพระนครไปแล้ว
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มีรับสั่งชักชวนพระบรมวงศานุวงศ์และ

ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยไปประชุมกันที่หน้าพระที่นั่งอภิเชษฐคดีในเวลา
บ่ายทุกๆ วันอย่างเช่นเคยเข้าเฝ้าฯ เมื่อเสด็จอยู่พระนคร ส่วนพระองค์
ก็เสด็จมาประทับเป็นประธานทุกวัน ข้าราชการซึ่งจะกราบบังคม
ลาไปรับราชการหัวเมืองกต หรือข้าราชการซึ่งกลับมาจากหัวเมืองกต
เจ้ากระทรวงก็นำเฝ้าตามธรรมเนียมจน ๕ ครั้นเวลาพลบค่ำเสร็จการ
เฝ้าแล้ว ถ้าเป็นวันอังคาร วันพุธ วันศุกร์ และวันเสาร์ โปรดให้
ประชุมสภาที่ปรึกษาาราชการรักษาพระนคร ถ้าเป็นวันจันทร์ และวัน
พฤหัสบดี โปรดให้ประชุมสภาเสนาบดี มีการประชุมที่ในพระที่นั่ง
อภิเชษฐคดี ไปจนเวลาราว ๒ ทุ่มจึงได้เลิกทุกๆ คืนมิได้ขาด เว้นแต่
วันอาทิตย์กับวันที่มีการพระราชพิธีอื่น จึงเว้นการประชุมเช่นกล่าวมา

อนึ่งโปรดให้สร้างกระโจมสำหรับปิดประกาศตั้งไว้ในสนามหญ้า
หน้าพระที่นั่งอภิเชษฐคดี และเมื่อใดได้ทรงรับพระราชโทรเลข หรือ
โทรเลขราชทูตและกงสุลบอกข่าวมาให้ทราบเรื่องพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวเสด็จไปถึงที่ใด ก็โปรดให้คัดสำเนาไปปิดไว้ที่กระโจม
ประกาศให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการทราบในวันนั้น แล้วให้
พิมพ์ในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ให้มหาชนชาวพระนครได้ทราบด้วย
ทุกๆ คราว (แต่โทรเลขที่มีไปมาใช้ภาษาอังกฤษ เพื่อความสะดวก
ในการส่ง แล้วจึงแปลออกโฆษณาเป็นภาษาไทย) จะนำมาพิมพ์ไว้
บางฉบับพอให้เห็นเป็นตัวอย่าง ดังนี้

โทรเลขพระพิเทศพานิช กงสุลเยเนอราลสยามมีมาแต่เมือง
สิงคโปร์ เมื่อวันที่ ๓๓ มีนาคม เวลาเช้า ๕ โมง รับที่กระทรวงการ
ต่างประเทศวันเดียวกันนี้ เวลาบ่าย ๒ โมง ๓๐ นาที

ข้าราชการไปลงข้อฟงขาวเสด็จทสวนดุสิต

“ทูล กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ได้เสด็จพระราชดำเนินถึงทณ เวลาค ๓ โมงเช้าวันนั้น โดยความผาสุก
(ลงนาม) แอนเดอดัน ”

พระราชโอรสพระราชทานมาแต่เมืองสิงคโปร์ เมื่อวันที่ ๑
เมษายน ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) ได้รับวันที่ ๒

“ถึงมกุฎราชกุมาร เมื่อเจ้าเมืองสิงคโปร์มาหาและได้ไป
เยี่ยมตอบ และตอนบ่ายจะไปเมืองยะโฮ
ดยามินทร ”

นอกจากข่าวโอรส ถ้าวางได้รับพระราชหัตถเลขาทราบราย
การเสด็จฯ ประกาศเมื่อใด ก็โปรดให้คัดเรื่องเสด็จประพาสพิมพ์ใน
หนังสือราชกิจจานุเบกษาให้มหาชนทราบด้วย จะคัดมาพิมพ์ในทณแต่
ตอนหนึ่งพอให้เห็นเป็นตัวอย่าง เพราะรายการที่เสด็จประพาสปรากฏ
โดยพิสดารอยู่ในหนังสือเรื่องโกดบ้านแล้ว

“เวลา ๑๑ โมง เรือพระที่นั่งผ่านเกาะสี่ช้างทางทิศตะวันออก เรือ
เดินห่างจากเกาะประมาณ ๔ ไมล์ ย่างวันที่ ๒๔ มีนาคม ถึงเกาะไผ่
เรือเดินห่างจากเกาะประมาณ ๒ ไมล์ เวลาเช้า ๓ โมงผ่านเกาะจวง
และหินฉลาม ตอนไปไม่ได้เห็นฝั่งอีก มีแต่ฟ้ากับน้ำ

ในวันนี้อากาศดีมาก ไม่มีคลื่นเลย น้ำทะเลราบเหมือนกับแม่น้ำ
มีลมพัดอ่อนๆ เรือเดินทอดน่องไปพอเย็นสบาย

เวลาบ่ายโมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกบนลาดฟ้า
ประทับโต๊ะเสวยพร้อมด้วยเจ้านายและข้าราชการ

เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จสู่ลาดฟ้าชั้นล่างทรงพระอักษร และวินิจฉัย
ราชกิจต่างๆ

วันที่ ๒๘ มีนาคม เรือเดินกลางทะเล แต่ไม่เห็นฝั่งเลยตลอดวัน
อากาศก็คลื่นสงบ มีลมตะเภาพัดอยู่เล็กน้อย

วันที่ ๓๐ มีนาคม เมื่อคนก่อนเวลา ๔ ทุ่ม เรือพระที่นั่งผ่านเกาะ
ริดงน้อย ทางประมาณ ๒๖ ไมล์ เวลา ๓๐ ทุ่ม ๕ นาที ผ่านเกาะ
ปูลูบรรดาห่าง ๗ ไมล์ ฉะนั้นเวลาเที่ยงผ่านเกาะเดียวมานั้น ลมดีไม่มีคลื่น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระตำราญ และทรงพระราชกิจ
ต่างๆ อย่างวันก่อน

ในฉันทงแต่เที่ยงแล้วไป เรือเดินใกล้เกาะแต่ฝั่งแหลมมลายู
แต่เห็นฝั่งตลอดไป พบเรือกลไฟและเรือใบตามทางหลายลำ เวลา
บ่าย ๒ โมง ๔๐ นาที ผ่านแหลมตังตาง แล้วผ่านเกาะปูลูเปมันจิตและ
ปูลูฮือเป็นลำดับมา เวลา ๔ ทุ่ม เห็นกระโจมไฟฮอสเบ็ก นายเรือคงเข้ามา
ทางกระโจมไฟนั้น แล้วเลยเข้าเดินตามช่องระหว่างเกาะถึงคโปร
กับแหลมมลายู เวลา ๕ ทุ่ม ๓๐ นาที ถึงเกาะเปโตรบรองกา เรือเดิน
ห่างจากเกาะ ๒๒ ไมล์

วันที่ ๓๑ มีนาคม เมื่อคนนั้นเวลา ๗ ทุ่ม ผ่านเกาะเปโตรบรองกา
เวลา ๓๓ ทุ่ม เห็นกระโจมไฟที่บอมแคนิง และภูเขาที่เมืองยะโฮ
ฉนั้นเวลาเช้าโมงหนึ่งกับ ๓๐ นาที พบเรือมกุฎราชกุมาร กับเรือสุครีพ

ซึ่งต้องนำมาเข้ากระบวนการตามเรือพระที่นั่ง เรือรบทั้ง ๒ ได้ยิงปืน
 กระทำการเคารพตามธรรมเนียม แล้วใช้จักรแล่นตามเรือพระที่นั่งมา
 ในระยะประมาณ ๓๐ เส้น เวลา ๓ โมงเช้า เรือพระที่นั่งถึงคังโปรี
 ผ่านเรือรบครูเซอร์ประเทศออสเตรเลีย ๒ ลำ เป็นเรือครูเซอร์ชั้นที่ ๓
 ลำหนึ่ง ชั้นที่ ๒ ลำหนึ่ง ลำใหญ่บนชื่อฟรานซิส โยเดฟที่ ๑ เป็นเรือ
 ขนาด ๔,๐๐๐ ตัน และมีปืนใหญ่ประจำ ๒๗ กระบอก พอเรือพระที่นั่ง
 แล่นผ่านมา เรือรบออสเตรเลียทั้ง ๒ ลำก็ขยับจักรทำการเคารพ
 ร้องไฮเร ถวายชัยมงคล แล้วยิงปืนส่งสัญญาณ ๓ โมง ๑๕ นาที เรือ
 พระที่นั่งมหาจักรกับเรือกระบวนการ ๒ ลำทอดมอเป็นแนวเดิมกันแล้ว
 ยิงส่งสัญญาณตอบเรือรบออสเตรเลีย ในทันใดนั้นเซอร์ยอนแอนเคอดัน
 เกาะเนอสิงคโปร์ ให้นายร้อยเอก สดกกลอย ทหารคนสนิทมาบน
 เรือพระที่นั่ง สืบเวลาที่จะโปรดเกล้าฯ ให้เกาะเนอมาเฝ้าฯ แล้วกลับไป
 นายเรือรบออสเตรเลียทั้ง ๒ ลำ ก็มาพบนายเรือพระที่นั่งตามธรรมเนียม
 พระยามนตรีสุริยวงศ์ พระยาคำวงศ์จรัส จางวางเมืองระนอง พระยา
 รัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนอง พระพิทักษ์พานิช (แอนเคอดัน)
 กงสุตเยเนอราลสยาม หลวงพิพัฒน์พานิชการ (สินตันบุญเจียก) กับ
 นายยูโด มหาเด็ก (บุตรพระยาอภัยวงศ์) มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
 ได้มีพระราชดำรัสโปรดเกล้าฯ ้วยตามสมควร

เวลาบ่าย ๓ โมง แอนเคอดันยิงปืนส่งสัญญาณ ไม่ได้ยิงเมื่อแรกเสด็จ
 พระราชดำเนินถึง เพราะเป็นวันอาทิตย์

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จ
 พระราชดำเนินโดยเรือมอเตอร์ ไปขึ้นที่ยอนตันเบีย มีสมเด็จพระเจ้า

ลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุน
 สวรรพธาดรศุกกิจ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสุมมตอมรินทร์ พระเจ้า
 ลูกยาเธอ กรมหมื่นธมพรเชตรอุดมศักดิ์ กับเจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒน
 ศักดิ์ โดยเสด็จ เมื่อถึงท่าแถวเสด็จขึ้นทรงรถมาทพระพิทักษ์พานิชได้
 จัดเตรียมโถงถวาย เสด็จพระราชดำเนินไปประทับกันเฝ้า ทอดพระเนตร
 สดานทีของหลวงต่าง ๆ ทั้งโพนทรวงปลูกไว้ด้วย แล้วเสด็จไปสดน
 บอดันนิกลดาเคน เสด็จลงจากรถทรงพระดำเนิน แล้วเสด็จไปประพาส
 สวรรค์นา ทรงพระดำเนินแล้วประทับอยู่ครู่หนึ่ง แล้วเสด็จทรงรถไป
 ประทับทอดพระเนตรแรฟแฟตไฮเตต เวลาบ่ายคำครึ่งเสด็จพระราช
 ดำเนินกลับดงเรือพระที่นั่ง "

ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกจากกรุงเทพ ฯ เมื่อ
 วันที่ ๒๗ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๕ จนเสด็จกลับดงพระนครเมื่อวันที่ ๑๗
 พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๖ ในระหว่างนั้นเมื่อถึงกำหนดทำพระราชพิธี
 ประจำพระนครอย่างใด ๆ ถ้าเป็นการซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 เคยเสด็จเอง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชก็เสด็จไปประทับเป็นประชาชน
 ต่างพระองค์ ทำการพระราชพิธีตามแบบอย่างเช่นเคยทำมา พระราช
 พิธีบางอย่างจะทำตามแบบอย่างเช่นเคยไม่เหมาะแก่เวลาพระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวเสด็จไม่อยู่ ก็โปรดให้แก้ไขตามควรแก่การบ้าง จะ
 พรรณนาการพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งได้ทำในเวลาเสด็จไม่อยู่ครั้งนั้น
 แต่พอถึงเขม คือ

ในเดือนเมษายน ร.ศ. ๓๒๖ ทำการพระราชพิธีเถลิงศกสงคราม
เมื่อวันที่ ๓๒ เมษายน บอกรูปก่อพระทรายทิวคณเบญจกมลพิตรตามเคย
เวลาเย็นพระสังฆมณฑลลงพระทราย รุ่งขึ้นเจียงพระ

วันที่ ๓๓ เมษายน นิมนต์พระราชคณะสงฆ์อายุ ๖๐ ปี มี
จำนวน ๓๐ รูปสังฆมณฑลในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย รุ่งขึ้นทรงส่งนา
พระสังฆมณฑล และเจียงพระ

วันที่ ๓๔ เมษายน จัดบปกรณผ้าคลุมพระบรมอัฐิและพระอัฐิใน
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ส่งนาพระพุทธรูปในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
และจัดบปกรณพระอัฐิพระราชวงศ์ท้าวพระนา

วันที่ ๓๕ เมษายน ทำการพระราชพิธีรดพระนังคัล พระสังฆ
มณฑล ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ วันที่ ๓๕ เมษายน เจ้าพระยาเทเวศร์
วงศ์จตุพจน์แรกนาขวัญทุ่งสัมปอ

ในเดือนพฤษภาคม เป็นกลางเดือน ๖ กำหนดทำพระราชพิธี
วิสาขบูชา แต่เป็นเจดีย์เล็กไม่อยู่ โปรดฯ ให้ทำพิธีรดพระศรีรัตน-
ศาสดาราม ในวันที่ ๒๖ พฤษภาคมวันเดียว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ็ดจพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายหน้า
เจ็ดจไปบูชาพระมหามณเฑียรนปฏิมารกแก้วมรกต แล้วทำพิธีเดินเทียน
และมีพระธรรมเทศนาตามเคย

วันที่ ๒๗ พฤษภาคม เวลาบ่าย เจริญพระบรมอัฐิและพระอัฐิ
ออกประดิษฐานในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย จัดบปกรณกาฉานุกาด
ตามธรรมเนียม ครั้นเวลาค่ำ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ็ดจไปทรง

บูชาและทำพิธีดินเทียนทวดเบญจสมบัติเหมือนเช่นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เคยทรงประพาศมาอีกฉะนี้

วันที่ ๓๓ พฤษภาคม เคยมีการบำเพ็ญพระราชกุศลทรงอุทิศพระราชทานสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ กับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอฯ พระอัครชายาเธอฯ เป็นการประจำปี ในปีนี้เชิญพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ และพระอัฐิออกประดิษฐานที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท นิมิตพระสงฆ์ ๒๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์ มีพระธรรมเทศนาถ้อยหนึ่ง แล้วดับปลกธูปเหมือนเคยทำมาในปีก่อน ๆ

ถึงเดือนกรกฎาคม ก่อนเข้าพรรษา ในปีนี้หม่อมเจ้าจะทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ๒ องค์ คือ หม่อมเจ้าน้อย ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรคัฏกาศพิศาลองค์ ๓ หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทอดวงศ์วโรปการองค์ ๓ แต่หม่อมเจ้าน้อยจะทรงผนวชฝ่ายมหานิกาย ส่วนหม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์จะทรงผนวชฝ่ายธรรมยุติกฯ จึงโปรดให้จัดการทรงผนวชเป็น ๒ งานต่อกัน

วันที่ ๑๗ กรกฎาคม เวลาค่ำพิธีสมโภชหม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย วันที่ ๑๘ กรกฎาคม เวลาบ่าย ๔ โมง ทรงผนวชที่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวรโรรสเป็นพระอุปัชฌาย์

ในวันที่ ๑๘ กรกฎาคมนี้ เวลาค่ำสมโภชหม่อมเจ้าน้อย ที่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย วันที่ ๑๙ กรกฎาคม เวลาบ่าย ๕ โมง

ทรงผนวชในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมเด็จพระวันรัต
วัดมหาธาตุเป็นพระอุปัชฌาย์

วันที่ ๒๒ กรกฎาคม นับเวลาซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จไปยุโรปถึงกัณฑ์ และได้ข่าวว่าตั้งแต่เสด็จไปทรงเป็นสุข
ดำรง เป็นเหตุให้เกิดความปีติยินดี สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
จึงโปรดให้มีการสโมสรวันเริงที่ศาลาอันเตปรุกษุรินหน้าพระที่นั่ง
อภิเชษฐาสนา^(๑)

เวลาบ่าย โปรดให้มีการเลี้ยงนำสาพระบรมวงศานุวงศ์ และ
ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย บรรดาซึ่งมีแก่ใจไปประชุมกัน ณ พระราชวัง
ส่วนดุสิต

เวลาค่ำ ๒ โมง โปรดให้เชิญพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ กับทั้ง
ข้าราชการซึ่งเป็นสมาชิกอันเตปรุกษุรินไปเลี้ยงอาหารเย็น เวลาเลี้ยง
มีเครื่องดนตรีและแตรวงบรรเลงส่งกันไป ครั้นเลี้ยงแล้วประทาน
ส้มุดพอกและของบุหรืเป็นพระตักแก่บรรดาผู้ที่ได้รับเชิญ แล้วมีละครนอก
คณะสวนจิตรลดา ไปจนถึงยามจึงได้เลิกประชุม

วันที่ ๒๔ กรกฎาคม เป็นวันกลางเดือน ๘ กำหนดเข้าพรรษา
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จทรงจุดเทียนพระพรรษา และถวายพุ่ม
พระมหามณเฑียรนปฏิมารแก้วมรกตในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้ว
ถวายพุ่มพระราชาคณะ พระครู พระสังฆราชภิกษุซึ่งบวชใหม่ และ
ประทานเทียนชนวนให้พระบรมวงศานุวงศ์ไปทรงจุดเทียนพรรษามา

(๑) เรื่องศาลาอันเตปรุกษุริน จะอธิบายต่อไปข้างหน้า

พระอารามหลวง ส่วนพระองค์เสด็จไปทรงจุดเทียนพรรษาวัดพระเชตุพน
ด้วย

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม มีการสดับปกรณ์กาตานุกาลในพระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย แล้วเสด็จไปจุดเทียนพรรษา ถวายพุ่มพระสงฆ์ ณ
วัดเบญจมบพิตร

วันที่ ๒๖ กรกฎาคม เสด็จไปถวายพุ่มพระเจ้าอนงยาเธอ กรม-
หลวงวรญาณวโรรส และพระสงฆ์วัดบวรนิเวศ ตามอย่างซึ่งพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงประพาศมา

เดือนกันยายน ถึงอภิลักขิตมงคลเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ โปรดให้จัดการทำ
พระราชพิธีตามอย่างซึ่งเคยทำมาแต่ก่อน เป็นแต่ย้ายการพิธีซึ่งเคยทำ
ขึ้นในพระราชวังที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ มาทำที่พระที่นั่งอมรินทรวิน
ิจฉัย มีรายการพระราชพิธีดังนี้

วันที่ ๓๑ กันยายน พระสงฆ์ ๓๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์ และ
โหรบูชาเทวดานพเคราะห์ ที่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
แห่งหนึ่ง

พระสงฆ์วัดราชประดิษฐ์ ๕ รูปสดมณต์นาคถวายส้มขรรคม และ
โหรบูชาเทวดานพเคราะห์ ที่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยอีกแห่งหนึ่ง

วันที่ ๒๐ กันยายน เวลาเช้าถวายพระสงฆ์ที่สดมณคถวายส้มขรรคม
ที่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

เวลาเย็นพระสงฆ์ ๓๐ รูปสดมณต์ โหรบูชาเทวดานพเคราะห์ที่
ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเหมือนวันก่อน คณะสงฆ์

และญวน พร้อมทั้งขุนนางจีนถวายกิมฮยงของตัว เวลาเมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ถิ่นการพิชิตในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย สมเด็จพระวันรัต วัดมหาธาตุ ถวายเทศนามงคลสูตรกัณฑ์หนึ่ง สมเด็จพระพุทธิโชษาจารย์ วัดอรุณ ถวายเทศนามงคลสูตรกัณฑ์หนึ่ง

วันที่ ๒๓ กันยายน เวลาเช้าเสด็จพระที่นั่งมณเฑียรในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย คือพระที่นั่งซึ่งได้สดมภ์มณฑปวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว ๒ วัน กับที่จะสดุดในวันนอกวันหนึ่ง รวมเป็นจำนวนพระที่นั่ง ๓๐ รูปด้วยกัน

ครั้นเวลากลางวัน ซึ่งเคยเป็นเวลาพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกปีมา ในวันนี้เสด็จฯ ไม่อยู่ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชโปรดให้เชิญพระบรมรูป ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้เขียนใหม่เมื่อเสด็จอยู่ในยุโรปคราวนี้ และพระราชทานมาถึงเมื่อก่อนงานไม่ช้านัก ประดิษฐาน ณ พระที่นั่งเศวตฉัตรทิพย์ในท้องพระโรงพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ซึ่งเป็นที่เคยเข้าเฝ้าฯ แล้วทรงนำพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง เข้าไปถวายบังคมพระบรมรูปต่างพระองค์

ครั้นเวลาบ่ายโมง ราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศเข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ถวายพระพรชัยมงคลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างเคยมาแต่ก่อน

เวลาค่ำพระสงฆ์ ๓๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ ไหริบูชาเทวดานพ-
เคราะห์ที่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามอีกวันหนึ่ง ส่วนที่ใน
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระสงฆ์ธรรมยุติกาล ๖๐ รูปสวดพระพุทธมนต์

วันที่ ๒๒ กันยายน เวลาเช้าเฝ้าพระสงฆ์ ๖๐ รูปที่ในพระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย แล้วประธานเงินตราผ่านผู้ผ่านแก่ข้าราชการฝ่ายหน้า
ที่ตั่งอยู่ ส่วนข้าราชการฝ่ายในที่ตั่งอยู่นั้น สมเด็จพระบรมราชินีนาถ
พระราชทาน เสร็จแล้วตบบายศรีเวียนเทียนสมโภชตามประเพณี

ครั้นเวลาบ่ายค่ำเศษ ไหริบูชาเทวดาที่ศาลาเบ้องบูรพาทิศแห่ง
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ตั้งพระเคราะห์พระพุทธรูปศักดิ์ และรับพระ-
เคราะห์พระราหูที่เข้าประจำพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ตามตำราโหราศาสตร์ เสร็จแล้วมีเทศนาในงานเฉลิมพระชนมพรรษา
ที่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยต่อมาอีก ๒ ถิ่นที่ คือ พระพิมพ์ธรรม
วัดโสมนัสวัดหัว ถวายเทศนาเมตตสูตรถิ่นที่หนึ่ง พระวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าพระสวณพรพิริยพรตวัดราชบพิธ ถวายเทศนาเทวดาที่คั่นถิ่น
ถิ่นที่หนึ่ง เป็นเสร็จการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาเพียงนี้

คำถวายชัยมงคล ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบรม
โอรสาธิราช ได้ทรงตั้งเป็นคำโทรเลขไปทูลเกล้าฯ ถวาย ดังนี้

“ข้าพระพุทธเจ้าพระบรมวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาท
ทั้งหลาย ซึ่งได้มาชุมนุมพร้อมกัน ในวันเฉลิมพระชนมพรรษาแห่ง
ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทนี้ มีความยินดีขอพระราชทานถวายชัยมงคล

และแสดงความรักนับถือและความซื่อสัตย์สุจริต และความจงรักภักดี
อันได้เคยมีอยู่ในจิตของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเดิมมานั้น ต่อได้ฝ่า-
ละของขลุ่พระบาท และพระมหาเศวตฉัตรออกทรงหน่ง หนึ่ง การได้ตั้ง
พระราชดำเนินประพาสจากพระราชนิเวศน์ แม้กระทำให้ข้าพระพุทธเจ้า
ทั้งปวงมีความรู้สึกอยู่ข้างจะเปิดใจจิต กลับเป็นการทำให้
ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความมานะหนัก เพื่อจะได้นำคำถวายชัยมงคล
ของข้าพระพุทธเจ้าขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาแด่ใต้ฝ่าละอองธุลี
พระบาท ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจงทรงพระเจริญสู่รพลปฏิภาณ
ปราศจากโรคภัยและสรรพภัยอันตราย เพื่อจะได้ตั้งพระราชดำเนิน
กลับมามีความสุขแก่ประชาราษฎร์ ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่า-
ละอองธุลีพระบาทโดยเร็ว เพื่อจะได้ทรงทำนุบำรุงให้ดำเนินไปในกิจ
ซึ่งนำไปสู่ความเจริญและความรุ่งเรืองต่อไปชดถาวรนาน ขอเดชะ ฯ

(ลงพระนาม) “อชิราวุธ”

แล้วตั้งคำถวายชัยมงคลเป็นจดหมายไปทูลเกล้า ฯ ถวายอีก ๓ ฉบับ ดังนี้

คำถวายชัยมงคล

ในการเฉลิมพระชนมพรรษา

ของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายหน้า

ขอเดชะใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ในการเฉลิมพระชนมพรรษาเช่นนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ได้เคยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายชัยมงคลพร้อมกัน บินฉนเฉลิม

พระชนมพรรษาประมาณเจ็ดสิบได้เสด็จประทับอยู่ในพระราชอาณาจักร
 ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มีโอกาสที่จะได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
 ถวายชัยมงคลตามอย่างที่เคยมา จึงรู้สึกความว่าเหวปเสียใจอยู่
 ทุกคน แม้หมู่อาณาประชาราษฎร์ที่ได้เคยถวายชัยถวายพระพร ในวันนี้
 ก็ย่อมมีความเสียใจในเช่นเหมือนกัน โดยเหตุที่ได้ทราบว่าเป็น
 เวลาที่เสด็จอยู่ในพระราชอาณาจักร แต่ความรู้สึกเสียใจที่มีอยู่
 ทุกคนคงยังจะรักชวนให้มีความประสงค์ที่จะถวายชัยมงคลในอันเฉลิม
 พระชนมพรรษา ด้วยหัวใจอันเต็มไปด้วยความศรัทธา และระลึกถึง
 ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเป็นอย่างยิ่ง พร้อมด้วยความยินดีที่ได้ทราบ
 ข่าวมาเนื่อง ๆ ว่า การเสด็จประพาสยังนานาประเทศครั้งนี้ ได้มีผล
 สำคัญ คือบำบัดพระโรคที่ไม่ทรงสบายหลายชนแล้ว และทรงเจริญ
 พระบรมสุขสำราญตลอดทาง กับทรงเป็นที่ใหญ่ในนานาประเทศได้รับ
 เสด็จโดยทางสัมพันธไมตรี ทั้งชนชาวยุโรปก็มีความนิยมยินดีในการ
 ที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จพระราชดำเนินนั้น ได้เปล่งอุทานวาจา
 แสดงความปราโมทย์ต่อทุกประเทศ เป็นเหตุให้เกิดความปีติยินดีของ
 ประชาชนชาวยุโรปทั่วหน้า อันในเวลานี้พร้อมกันคงหนาหมายตา
 คอยรับเสด็จ ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทกลับคืนเข้าสู่พระนคร

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายพร้อมใจกันถวายชัยมงคล ขออำนาจ
 รัตนตรัยจงให้ผล ให้สรรพสิ่งใด ๆ ที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทมี
 พระราชประสงค์นั้นสำเร็จดังพระราชหฤทัยประสงค์ทุกประการ ปวงภัย
 อย่าได้มาแผ้วพาสุขสถาปนา ปวงบ่วงามิตรกีดกันให้วิปาสอย่าได้สัมถัง

รัฐมณฑลและประชาชนทั่วไป ถึงได้ตั้งอยู่ในที่ไกลเช่นนั้น พระมหา
 กรุณากยังแผ่ตลอดมาถึงข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่เป็นฝ่ายนารี ทั้งใน
 ข้างนอกราชสำนัก ข้อนพระเดชพระคุณเป็นอันเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้า
 ทั้งหลายไม่มีทางอื่น ได้แต่จะส่งคำถวายชัยมงคลของข้าพระพุทธเจ้า
 ทั้งหลายไปแทนตนในมหามงคลกาลอันนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 เหล่านารีทั้งพระราชวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในราช
 ดำรง ทั้งนางห้ามเจ้าและภรรยาเสด็จมาด้วย ขออาราธนาอานุภาพ
 พระรัตนตรัย ขออัญเชิญเทพยดาผู้ทรงมหิทธิศักดิ์ และขอเพียงอำนาจ
 พระมหากรุณาธิคุณจงอภิบาลรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้
 ทรงพระชนมายุยืนนาน ทรงพระเกษมสำราญหายพระโรค นิราศศัตรูพ
 ภัยทั่ววันตราย มีพระเดชานุภาพและเกียรติพระยศแผ่ไพศาลทั่วทุกทิศ
 ขอหมั่นบำเหน็จรางวัลกับรายกตัญญู ขอประเทศที่เป็นด้นพื้นซมตรง
 รักษาไมตรีสันติสุขสืบต่อไป ขอพระราชอาณาจักรจงไพบูลย์มงคล
 ขอพระบรมราชวงศ์จงยั่งยืนถาวร อนึ่งขอจงได้จพระพุทธเจ้าดำเนินกลับ
 คืนถึงพระนครโดยสวัสดิภาพ ขอพระ ๑

คำถวายชัยมงคล

ของพวกทูตและกงสุลต่างประเทศในกรุงสยาม

ขอพระ ๑

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทำคำถวายชัยมงคลของรัฐบาล
 ทั้งปวง ซึ่งมีผู้แทนอยู่ในกรุงเทพ ฯ นี้ มาถวายในงานเฉลิมพระชนม-

พรรษาแห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมชนกนาถ และข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานได้ทรงโปรดกราบบังคมทูลพระกรุณา ความ
 ขนมนิคมของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายทูลได้ทราบเกล้าฯ แน่ชัดว่า พระ
 บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชดำราญยิ่งจน ดังปรากฏในพระราช
 โทเรศที่ใดมาเนื่องๆ นั้น

ข้าพระพุทธเจ้าจะละเอียดไม่ได้ ในการที่จะกราบบังคมทูลความ
 นิมนต์ที่ใดเห็นการ ในบ้านเมืองเป็น ไปอยู่ โดยเรียบร้อยดี ในระหว่าง
 เวลาที่ฝ่ายของขลุพระบาทได้ทรงดำริราชการรักษาพระนคร ใน
 เวลาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองนานา
 ประเทศ

และข้าพระพุทธเจ้าขอให้พระผู้เป็นเจ้า ในสากลโลกิภาวรักษา
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน และฝ่ายของขลุพระบาททางท้องพระองค์
 ให้ดำรงพระชนมายุยืนยาวนาน เพื่อจะได้ให้การตักเตือนอยู่ในปัจจุบัน
 ว่าจะเป็นที่ไปในภายหน้าของกรุงสยามนั้น ได้เป็นจริงจนเต็มบริบูรณ์
 ด้วย

วันที่ ๒๓ กันยายน เป็นวันพระราชพิธีฉลองพระชันษา
 ที่เรียกว่าฉลองพระชันษา คือฉลองพระพุทธรูปประจำพระชนม-
 พรรษาซึ่งทรงสร้างใหม่บดองค์ แต่กำหนดททการพชนน กำหนด
 ต่างกันกับพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา การพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ถือ
 เอาวันพระบรมราชสมภพ โดยทางสุริยคติ คือวันที่ ๒๑ กันยายนเป็น
 ฤกษ์ ส่วนงานฉลองพระชันษานั้น ถือเอาตรงวันพระบรมราชสมภพ

ทุกพระองค์ ก่อนเสด็จประทับเป็นประธานให้ข้าราชการทั้งปวงซึ่ง
 ถอนาถอดพระศรีรัตนคำสดคารามแล้ว เข้าไปถวายบังคมพระมหาเศวต-
 ฉัตรตามลำดับผู้ใหญ่ผู้น้อยทั่วทุกคน

ส่วนฝ่ายในนั้น สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ๑ เสด็จประทับเป็น
 ประธาน ถอนาถพระที่นั่งไพศาลทักษิณตามเคย แล้วทรงนำพระบรม-
 วงศ์านุวงศ์ ข้าราชการของรัชพระบาทฝ่ายใน ขึ้นไปถวายบังคมพระ
 มหาเศวตฉัตร ททองพระ โรงกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๕ ตุลาคม ทำการพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์
 ปราสาท เชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระ
 พระบรมราชินี ๑ กับสมเด็จพระพันปีหลวง ประดิษฐานทางมุขตะวันตก
 ตั้งพระพุทธรูปทางมุขตะวันออก พระสงฆ์ ๔๕ รูป ถวายพระพุทธรูป
 แล้วดับบปกรณ และมีพระขรรค์เท้านักนันทหนึ่ง และดับบปกรณ
 อีก ๕๐๐

วันที่ ๖ ตุลาคม เชิญพระบรมอัฐิและพระอัฐิกลับแล้ว พระสงฆ์
 อีก ๔๕ รูป ถวายพระศพพระมหาปราสาทเป็นถ้อยพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์
 กลางเดือน ๑๑ มีการบำเพ็ญพระราชกุศลออกพรรษา พร้อมกับ
 การพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ในวันประสูติและสวรรคตแห่งพระบาท
 สมเด็จพระ ๑ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับทรงกรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบ-
 มาตย์

วันที่ ๒๐ ตุลาคม เชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระ ๑ พระจอม-
 เลขาเจ้าอยู่หัว กับพระบรมอัฐิกรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบมาตย์ ออก

ประดิษฐานพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็น
 ถือนวพรรษราชมงคล พระสงฆ์สดมณต์ ๓๐ รูป แดงมโหรีนาคัน
 หนึ่ง พระสงฆ์สดมปกรณอก ๓๐๐ รูป

วันที่ ๒๑ ตุลาคม ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานเป็น
 ถือนวพรรษราชมงคลออกนทิง มีรายการเหมือนกับวันก่อน

วันที่ ๒๒ ตุลาคม มีการสดมปกรณพระบรมอัฐิและพระอัฐิใน
 พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเป็นถือนวพรรษราชมงคลสำหรับถือนวพรรษ
 แดงมโหรีนาคันนทิง

วันที่ ๒๖ ตุลาคม ตรงกับเดือน ๑๑ แรม ๕ ค่ำ เป็นวันเริ่มการ
 พระกฐิน

พระกฐินซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เคยเสด็จทรงทอดเอง
 นั้น ในบั้นสมเด็จพระบรมราชินนาถ ๑ เสด็จทรงทอดนทิง สมเด็จพระ
 พระบรมโอรสาธิราชเสด็จทรงทอดสองวัน

วันที่ ๒๖ ตุลาคม สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จโดยกระบวน
 รถม้า ทรงทอดพระกฐินวัดบวรนิเวศ์ ๑ วัดราชประดิษฐ์ ๒ วัด
 มหาธาตุ ๓

วันที่ ๒๗ ตุลาคม สมเด็จพระบรมราชินนาถ ๑ เสด็จโดยกระบวน
 รวบเต็มยศ ทรงทอดพระกฐินวัดพระเชตุพน ๑ วัดราชบูรณะ ๒
 วัดราชบพิธ ๓

วันที่ ๓๐ ตุลาคม สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จโดยกระบวน
 เรือพายเต็มยศ ทรงทอดพระกฐินวัดอรุณราชวราราม ๑ วัดกัลยา
 ณีมิตร ๒

ถึงเดือนพฤศจิกายน วันที่ ๑๑ เป็นวันเกิดกษัตริย์ ตรงกับวันพระ
บรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เคยทำการพระราชพิธี
ฉัตรมงคลทุกปีมา

วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พระสงฆ์ ๘๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน เวลาเช้าเจ็ดโมงเช้า แด่พรหมมณเฑียรณ
ตั้งวง และเวียนเทียนตามโถงพระมหาเศวตฉัตร กับทั้งเครื่องราช-
กกุธภัณฑ์ตามเคยเหมือนแต่ก่อน

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชทรงเปิดสะพาน
ข้ามคลองถนนตรงหัวถนนสี่มุมที่ตำบลศาลาแดง เนื่องในการพระราชพิธี
ฉัตรมงคล

การสร้างสะพานขงทรงเปิด เดิมทีเคยจัดงานเฉลิมพระชนม-
พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเคยทรงบริจาคพระราชทรัพย์แจก
แก่ชาวพระนครทั้งสองชายทั้งสองหญิง ถึงเจ็ดงานเมื่อใด นครบาล
ก็บ่าวร้องให้ราษฎรสองอายุพากันเข้ามารับพระราชทาน ปีแรก ๆ
ก็เรียบร้อย แต่ภายหลังมายุ่งยาก ด้วยพวกคนโลภเข้ามาแย่งทาน
ทรงพระราชดำริว่าการที่ทรงบริจาคพระราชทรัพย์แจกแก่ตัวบุคคลเช่นนั้น
เป็นประโยชน์น้อยกว่าสร้างสิ่งถาวรให้เป็นสาธารณประโยชน์แก่มหาชน
ทั่วไป จึงโปรดให้เปลี่ยนประเพณีที่ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ในงาน
เฉลิมพระชนมพรรษามาสร้างสะพานปีละสะพาน เดิมทรงชำนานาม
สะพานตามจำนวนปีพระชันษา เช่นสะพานที่เปิดในคราวนี้ เรียกว่า

“สะพานเฉลิม ๕๔” ต่อมาทรงพระราชดำริว่าจำจำนวนเลขเรียกชื่อ สะพานยาก จึงโปรดฯ ให้เป็นนามต่างๆ กัน เช่นว่า สะพานเฉลิมโลก และสะพานเฉลิมเหล่า เป็นต้น

วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายเป็นกุศล ถวายแด่พระบรมอัฐิและพระอัฐิในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ใน กำหนดวันอันตามเคย

เรื่องตั้งศาลาอันเตปรีกษุณ

มีการออกอย่างหนึ่งซึ่งเกิดขึ้น เนื่องในการรักษาพระนครเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยุโรปครั้งนั้น ควรจะเล่าเรื่องราวได้ให้ปรากฏในจดหมายเหตุด้วย ได้กล่าวไว้ข้างตอนต้นแล้ว ว่าตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกจากพระนครไป พระบรมวงศานุวงศ์ มีสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเป็นประธาน กับทั้งข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยไปประชุมกันที่หน้าพระที่นั่งอภิเศกคฤดีในเวลาบ่ายทุกๆ วัน ครั้นเวลาพลบค่ำ ผู้ซึ่งไม่มีหน้าที่จะต้องอยู่ประจำก็พากันกลับ แต่นั้นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จประทับที่ประชุมเสภารักษาพระนคร หรือเสภาเสนาบดีต่อไป ตามวันกำหนดของการประชุมเสภาวันๆ ไปจนราวเวลา ๒ ทุ่มจึงเลิก ต่อเวลานั้นไปข้าราชการในพระราชสำนัก คือในกรมวัง ตำรวจ มหาดเล็ก และชาวพระคลังข้างที่เป็นต้น ทุ่มหน้าที่อยู่ประจำเวรบ้าง และไม่ต้องประจำเวรบ้าง มีสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงวังเป็นประธาน ยังอยู่ต่อไปจนตีทุ่มห้าทุ่มจึงได้เลิกเป็นกิจดังนี้

อยู่มาวันหนึ่ง ข้าราชการในพระราชสำนักซึ่งอยู่ในตมโสมถรรณ
คนหนึ่ง มีแก่ใจหาอาหารไปเลี้ยงเพื่อนข้าราชการในพระราชสำนัก
ด้วยกัน ผู้ซึ่งได้กินเลี้ยงพากันเห็นชอบด้วย ต่างคนต่างจึงรับจะหา
อาหารเย็นไปเลี้ยงในวันอันบาง ก็เกิดบ้านเป็นเวรให้หาไปเลี้ยงในวันพุธ
กับวันเสาร์ แต่เดิมก็เลี้ยงกันเฉพาะข้าราชการในพระราชสำนักที่อยู่จน
เวลาเลิกประชุมแล้วราวเจ็ดคนแปดคน ต่อมาผู้พบเวรเลี้ยงชวนพวก
พ่อทโปตอนบายบางคน ให้รออยู่กินอาหารเย็นในวันพักผ่อนเลี้ยง ใคร
ได้ไปกินก็รู้สึกว่าค้นควรจะต้องรับเวรเลี้ยงตอบแทนบ้าง จึงเกิดมีผู้รับ
เวรเลี้ยงมากขึ้นทุกที การทเชษฐกเชษฐยายกว้างออกไปทุกที จนถึงเชษฐ
เจ็ดจเจ้านายและเจ้านายคตทั้งประชุม ตลอดถึงเชษฐเจ็ดจจมเด็จพระบรม-
โอรสข้าราชการด้วยเป็นที่สุด การทเลี้ยงกันจนพุธและวันเสาร์นั้น จึง
กลายเป็นการดมโสมถกเกิดขึ้นอย่างหนึ่ง ในเวลาเมื่อเจ็ดจจมโสมถกวัน
เดิมเมื่อดมาชกียงน้อย ประชุมและเลี้ยงกันที่ชานพักชางหน้าพระที่นั่ง
อภิเชษฐกดีดบ้าง ในชนามหญาบ้าง ครั้นเขาญคณ และมจันจนดมาชก
(คือผู้ทโสมถกใจรับเลี้ยง) มากขึ้น ดมเจ็ดจเจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรา-
นุกตติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงวัง ซึ่งอยู่ในตำแหน่งผู้บารุงดมโสมถก
จึงทรงพระดำริให้สร้างศาลาโถงทำด้วยเครื่องไม้มุงจากหลังหนึ่งชม
ชนามหญา ทางฟากตรงข้ามกับพระที่นั่งอภิเชษฐกดีด ถ้าหรับเป็นที่พักเลี้ยง
เมื่อสร้างศาลาชนแล้ว ก็เกิดมีปัญหาว่จะเรียกชื่อศาลานันว่กระไร
ดมเจ็ดจเจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุกตติวงศ์ทรงฉานเจ้าพระยาภาสกรวงศ์
ซึ่งถนัดคิดชื่อแปลกๆให้ชนานนามศาลานัน เจ้าพระยาภาสฯ คิดชนาน
นามว่ “ศาลาอันเตปรุกชริน” ก็เห็นชอบพร้อมกัน เพราะเข้าใจว่

เรียกยากคงจะไม่มีใครสามารถจำชื่อนั้นได้ เป็นชื่อนั้นสมควรแก่
 คำลาซึ่งสร้างไว้แต่ชั่วคราวเพียง เมื่อขบวนศาลาออกจะได้ลุล่วงไปตามกัน
 แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ ความเห็นชอบกันในชื่อของศาลากลับพาให้จำได้
 แม่นยำ แต่มักเรียกกันโดยย่อว่า “ศาลาอันเต” คำว่า “อันเต”
 ก็เลยเรียกเป็นนามของสโมสรว่า “สโมสรอันเต” และเรียกประเพณี
 การพลัดเวรกันโดยย่อว่า “เตียงอันเต” สืบมา

การเตียงอันเตตอนเมื่อสร้างศาลาเสร็จแล้ว มีสมาชิกประมาณ
 ราว ๕๐ คน ก็การเตียงนั้น ผู้ทรมานเตียงรับด้วยความยินดีเต็มใจ
 มากด้วยกันทุกคน จึงเกิดคิดเพิ่มเติมด้วยประการต่าง ๆ นอกจากการเตียง
 มนุษย์เป็นลำดับมา เป็นต้นว่าในเวลาเตียงใหม่แตรวงหรือปาทย์มโหรี
 บ้าง แลวงมโหรีดอกไม้หรือสิ่งของแจกกันเป็นพระลเกเมื่อเวลาเตียง
 แลวงบ้าง ททลงงพาทย์นฉาย ซึ่งในสมัยนั้นพวกญี่ปุ่นเอาเข้ามา
 ตั้งโรงเล่นในกรุงเทพฯ (ตรงที่ตั้งโรงหนังนครเกษมมบดิน จึงเรียก
 กันว่า “หนังญี่ปุ่น”) มาเล่นบ้าง หาดะคอนฟุต ตะคอนร่ำและการเล่น
 อย่างอื่น ๆ มาเล่นบ้าง แต่จะใคร่ใคร่บังคับให้จำเป็นอย่างใดนั้นก็หาไม่
 หากเต็มใจทำเอง เพราะสมาชิกคนหนึ่งก็ใคร่เตียงเพียงครึ่งหนึ่ง
 หรือสองครึ่งเป็นอย่างมาก การเตียงอันเตจึงเป็นการครึกครื้นรื่นเริง
 ทุกคราว พอแก่เยี่ยมเหงาในเวลาเสด็จไม่อยู่ ครั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับถึงพระนคร ได้ทรงทราบเรื่องก็ทรงยินดี จึง
 ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้มีการเตียงพระราชทานสโมสร “อันเต”
 เป็นการตอบแทน ดังจะกล่าวในเรื่องตอนรับเสด็จฯ ต่อไปข้างหน้า

ตอนที่ ๔

ว่าด้วยรับเสด็จกลับคืนพระนคร

ในเวลาเมื่อก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยุโรปนั้น
รัฐบาลไทยกับรัฐบาลฝรั่งเศสได้ปรึกษาหาทางที่จะรับรองของรับเหต
บาทหมากันมาแต่ก่อน ด้วยเรื่องคนในบังคับฝรั่งเศส และเรื่องเขตแดน
ได้ตกลงทำหนังสือสัญญากันเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๕
ฝ่ายไทยยอมยกเมืองพระตะบอง เมืองเสียมราฐ และเมืองศรีโสภณ
อันเป็นหัวเมืองเขมรให้แก่ฝรั่งเศส ฝ่ายฝรั่งเศสยอมให้คนชาวตะวันออก
ในบังคับฝรั่งเศสอยู่ในอำนาจศาลไทย และยอมคืนเมืองตราดให้แก่ไทย
กับทรงยอมถอนทหารที่ได้นำตั้งอยู่ในเมืองจันทบุรีถึง ๑๒ ปีนั้นกลับไป
ไม่ล่วงล้ำเขตของแดนไทยดังแต่ก่อน หนังสือสัญญานี้ได้รับอนุมัติใน
ปารีสเมื่อฝรั่งเศสเมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๖ เวลาเมื่อตกลงกันแล้ว
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จอยู่ในยุโรป จึงมีพระราชประสงค์
จะใคร่เสด็จไปเยี่ยมเยียนทรงแต่งตั้งความยินดีต่อประชาชนชาวเมืองตราด
และเมืองจันทบุรี ออกประกาศหนึ่งทรงพระราชปรารภว่าเมื่อเสด็จกลับจาก
ยุโรปครั้งก่อนนั้น ที่ในกรุงเทพฯ ได้จัดรับเสด็จฯ มีการมหรสพรื่นเริง
ต่าง ๆ ติดต่อกันไปกว่าเดือนหนึ่ง เสด็จไปยุโรปครั้งนี้ก็มีเสด็จไปใน
ทางราชการเหมือนครั้งก่อน ที่จะจัดการรับเสด็จฯ ไม่ควรจะให้เปลืองทุน

และเสียเวลาของคนทั้งหลาย ฟากนั้นเห็นตื้นเขินเหมือนอย่างครั้งก่อน จึงรีบวิ่งมาว่าเมื่อเดี๋ยวจออกจากเมืองดังคิดไปมารกรุงเพทฯ ในซากลับ จะเดี๋ยจแะเมืองตราดและเมืองจันทบุรีด้วย และการรีบเดี๋ยจฯ นั้นจะจัด อย่างไรก็ตาม แต่ทำให้แล้วเดี๋ยจไปได้ในวันเดียวจะเป็นที่พอพระราช- ฤทัยกว่าอย่างอื่น อนึ่ง ได้ทรงสร้างเสมาไว้เป็นของพระราชทาน ฝากบุตรธิดาชาวพระนคร จะโปรดฯ ให้ส่งเสมาเข้ามาให้ถึงกรุงเพทฯ ก่อนเดี๋ยจกลับมาถึง ถ้าได้แจกในวันเดี๋ยจกลับถึงพระนคร ได้ด้วยก็จะ เป็นการดี มีกระแด้รับส่งมาตงนี้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชจึงดำรัส สั่งให้จัดการรีบเดี๋ยจฯ ตามพระราชประสงค์ คือ

ให้เรือพระที่นั่งมหาจักรี มเรือรบ ๓ ลำ คือเรือมูรชาวดัดดัดดัด ๑ เรือพาดรงทอป ๑ เรือสุครพครองเมือง ๑ เป็นเรือกระบวนไปรีบเดี๋ยจ ๑๑ ทเมืองเกาะหมาก

พนักงานที่ไปรีบเดี๋ยจฯ นั้น ให้พระเจ้าันองยาเขอ กรมหลวง ดำรงราชานุภาพ เสด็จนำบัตรทรงมหาดไทยเป็นนายก นายพลเรือตรี พระเจ้าลูกยาเขอ กรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ราชองครักษ์ เป็นผู้ บังคับการกระบวนเรือที่ไปรีบเดี๋ยจฯ นั้น พร้อมด้วยนายนาวเอก พระเจ้า ลูกยาเขอ พระองค์เจ้าอุทัยมัยเนติมลาภ ราชองครักษ์ และข้าราชการ ผู้ใหญ่ผู้น้อยตามตำแหน่งประจำกระบวนเดี๋ยจทุกหนทั่ว

อนึ่ง ทรงพระดำริว่า กระบวนเดี๋ยจจากลัภจะเดี๋ยจไปเมืองตราด และเมืองจันทบุรีด้วย จึงโปรดฯ ให้มีกระบวนฝ่ายโนไปเหมือนอย่างเคย เดี๋ยจประพาสหัวเมืองชายทะเลแต่ก่อนมา เชิญเดี๋ยจพระอัครชายาเขอ

พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ เป็นประธานเสด็จไป
พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนธวัชรกิติยาภา ผนวดี
เจ้าฟ้ามาลีนิมิตถาวรา และเจ้าฟ้าภาณุมาศ และข้าราชการพนักงาน
ผู้ใหญ่ผู้น้อยตามตำแหน่ง

ก่อนการรับเสด็จฯ ที่ในกรุงเทพฯ นั้น ก็โปรดให้จัดการรับเสด็จ
เป็นการวันเดียวดังพระราชประสงค์ แล้งอยู่ในรายการรับเสด็จซึ่งจะ
ปรากฏต่อไปข้างหน้า และโปรดให้กระทรวงมหาดไทยมีท้องตราไปยัง
ข้าหลวงเทศาภิบาล และผู้ว่าราชการเมืองจันทบุรี เมืองตราด ให้ทราบ
พระราชประสงค์ซึ่งจะเสด็จไปเยี่ยมเมืองทั้งสองนั้น จะได้จัดการรับ
เสด็จฯ และบอกลงหน้าให้ราษฎรชาวเมืองทราบทั่วกัน

กระบวนเรือรับเสด็จออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม
ร.ศ. ๑๒๖ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จลงไปส่งถึงท่าราชวรดิษฐ์
เมื่อเรือไปถึงเมืองสิงคโปร์และเมืองเกาะหมาก เจ้าเมืองนั้นๆ ได้ต้อนรับ
เสด็จฯ โดยอหิชาคัยไมตรีทุกแห่ง

เสด็จกลับถึงเมืองเกาะหมาก

วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาบ่าย เรือรบซึ่งไปรับเสด็จฯ ๓ ลำ
ออกไปทอดสมอเรียงลำดับคอยรับเสด็จฯ ยืนนอกท่า พอเวลาใกล้ค่ำ
เรือเมดซิกซ์ชั้นดำทรงมาถึง เรือรบก็ยิงปืนส่งสัญญาณ และทหารเรือให้ถวาย
พระพรชัยมงคลในเวลาสี่โมงครึ่งแล่นผ่าน แล้วแล่นเป็นกระบวน
ตามมา พอเรือถึงท่าหน้ายอเตา เรือพระที่นั่งมหาจักรซึ่งทอดสมอ
อยู่ยิ่งสุด พอเรือซิกซ์ชั้นทอดสมอ พระราชวงศ์และข้าราชการ

ผู้ใหญ่ซึ่งไปรับเสด็จต่างแค้นเคืองชักราว ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์
ไปเฝ้าทูตละของชุดีพระบาท ณ เวชชกัณฑ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชหฤทัยโสมนัส ทรงคุมพิศ
พระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอ และโปรดฯ ให้ข้าราชการ
ทั้งปวงเรียงตัวกันเฝ้าทูตละของชุดีพระบาท ครั้นมีพระราชดำรัสปฏิ-
สันตการกับพระราชวงศ์และข้าราชการแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ จึงกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ดมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราช ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร พร้อมด้วยทปประชุม
ได้ทรงมอบฉันทะให้นายเรือพระที่นั่งและเรือกระบวนรบออกมารับเสด็จ
ณ ทน ขอพระราชทานอภัยเชิญเสด็จทรงเรือพระที่นั่งกลับคืนสู่พระนคร

ครั้นเวลาทุ่ม ๓ กับ ๔๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะ
เสด็จพระราชดำเนินจากเวชชกัณฑ์มายังเรือพระที่นั่งมहाจักร นายเรือ
ชกัณฑ์และเจ้าหน้าทางป้อมโคเตตงเครื่องยศประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์
ตั้งแถวตั้งเสด็จพระราชดำเนิน แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี
พอเสด็จลงสู่เรือเกรงกรวเรียง ลอยลำห่างออกไปจากเวชชกัณฑ์ เรือ
พระที่นั่งมहाจักรและเรือรบทั้ง ๓ ลำก็ได้ออกนามมาแล้วข้างต้น ได้
พร้อมกันยิงปืนส่งลุดเสียงครืนครืนไปทางท่า

เมื่อเสด็จลงเรือพระที่นั่งมहाจักร ทหารประจำเรือได้ตั้งแถวรับ
เสด็จ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี และกระทำการเคารพ
ให้ถวายพระพรชัยมงคล โดยความชื่นชมยินดีทอหนา

วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาเช้า ๒ โมง เรือพระที่นั่งมหาจักรี
ใช้จักรออกจากเมืองเกาะหมาก เรือชักขึ้นแม่น้ำแควเพื่องดระเจริญ
พระบารมีในเวลาเช้าเรือพระที่นั่งผ่านไป ส่วนพระราชวงศ์และ
ข้าราชการซึ่งโดยเสด็จพระราชดำเนินมาในเรือชักขึ้นนั้น โปรดเกล้าฯ
ให้แยกเป็นสองกอง คือให้โดยเสด็จในเรือพระที่นั่งมหาจักรีกองหนึ่ง
ให้เคยไปกับเรือชักขึ้นไปลงเรือเมดที่เมืองสิงคโปร์ลงหน้า เสด็จ
พระราชดำเนินตรงไปกรุงเทพฯ อีกกองหนึ่ง

วันที่ ๘ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาเที่ยง เรือเดินไกลฝั่งแหลมมลายู
ตลอดมา เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
ออกทรงตรวจทหารในเรือพระที่นั่ง พระราชวงศ์และข้าราชการ
พร้อมกันเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทรงพระกรุณาโปรดฯ เสด็จพระ-
ราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มงกุฎสยามชั้นที่ ๓ มัณฑนาภรณ์
และเข็มเครื่องหมายอักษรพระนามย่อดำรง ๓ แก้วมอญ ซึ่งได้รับ
ราชการในหน้าที่นายแพทย์ประจำพระราชสำนักในระหว่างเวลาเสด็จ
พระราชดำเนินประพาสยุโรป และได้รักษาราชการโดยเรียบร้อยเป็นที่
พอพระราชหฤทัย กับโปรดเกล้าฯ พระราชทานของที่ระลึกจากยุโรป
แก่พระราชวงศ์และข้าราชการ

เวลาทุ่ม ๓ ถึงซุนตันโซด เรือพระที่นั่งแล่นเรือข้าม พระพิเทศ-
พานิช กองตุ้ยเนอวาด ได้ขึ้นมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท นำหนังสือเมด
ขานมาทูลเกล้าฯ ถวาย แล้วโดยเสด็จมาในเรือพระที่นั่ง เวลาบ่ายครึ่ง

ถึงหน้าเมืองดิงคโปร์ พระพิทักษ์พานิชกรพบถวายบังคมลากลับ เรือ
พระที่นั่งแล่นต่อไป ตอนดึกฝนตกมาก

วันที่ ๘ พฤศจิกายน ๑๒๖ เมื่อคืนเรือแล่นผ่านเกาะเล็กน้อยมา
ใกล้ฝั่งตะวันตกแห่งแหลมมลายู เวลาเช้า ๒ โมง เรือผ่านระหว่างเกาะ
บูโลฮอร์ ข้างทิศตะวันออก และเกาะบูโดเปมันจิต ข้างทิศตะวันตก
แต่เห็นเกาะหน้าเมืองปะหังได้แต่ไกล เวลา ๔ โมงเช้าผ่านเกาะทิวมัน
(เกาะนาค) พอพ้นเกาะนาคไปแล้ว เรือแล่นในทีกว้างแถมไม่เห็นฝั่ง
เวลา ๕ ทุ่มครึ่ง ผ่านเกาะบูโดบราดา

วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาบ่าย ๕ ทุ่ม ผ่านเกาะเรดัง เวลาบ่าย
เรือแลแหลมเขมรเข้ามาในอ่าวสยาม

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน เวลาบ่าย ๓ โมงเห็นเกาะกง เกาะกูด
เกาะหมาก เกาะกระตาด เกาะช้าง และเกาะเล็กน้อยอื่นๆ เป็นหมู่กัน
อยู่ข้างหน้า เห็นฝั่งเขตเมืองตราดอยู่ไริ่ๆ บ่าย ๕ โมงถึงเกาะกูด เรือ
พระที่นั่งทอดสมอ ประทับแรมราตรหนึ่ง ระยะทางจากเมืองดิงคโปร์
ถึงเกาะกูด ๖๔๐ ไมล์

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาเที่ยง เรือพระที่นั่งใช้จักรออกจาก
เกาะกูด เวลาบ่าย ๑ ทุ่มครึ่ง ถึงเกาะกระตาด ระยะทาง ๑๖ ไมล์ พอเรือ
พระที่นั่งทอดสมอได้ตั้งครุหนึ่ง พระยาวิชยาธิบดี^(๑) ข้าหลวงเทศาภิบาล
มณฑลจันทบุรีมาคอยรับเสด็จอยู่ที่นั่น ชนมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
กรมทหารเรือได้จัดเรือกลไฟเล็กมาเตรียมสำหรับเสด็จประพาส ๒ ลำ

(๑) พระยาวิชยาธิบดี (แบน บุนนาค)

เวลาบ่าย ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงเรือกระเชียง
พ่วงเรือไฟเล็กประพาสเกาะกระตาด เวลาบ่าย ๕ นาฬิกา เสด็จกลับ
สู่เรือพระที่นั่ง

วันที่ ๓๓ พฤศจิกายน ๒๒๖ เมื่อคืนนี้ เวลา ๓๐ โมง เรือพระที่นั่ง
ถอนสมอใช้จักรออกจากเกาะกระตาดไปเมืองตรวด ระยะทาง ๒๐ ไมล์
เวลาเช้าโมง ๓ ถึงปากอ่าวเมืองตรวด

เสด็จขึ้นเมืองตรวด

เวลาเช้า ๓ โมงครึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่อง
จอมพลทหารเรือบรมศาสดา เสด็จพระราชดำเนินจากเรือพระที่นั่งมหาจักร
ประพาสเมืองตรวด โดยเรือกลไฟขนาดเล็ก ซึ่งกรมทหารเรือได้จัด
มาเตรียมไว้ถวาย เวลาเช้า ๕ โมงถึงปากน้ำเมืองตรวด เรือแฉ่น
ขึ้นไปตามลำน้ำ มีผู้ใหญ่บ้านและราษฎรลงเรือลอยลำเป็นแถวกันคอย
เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเป็นอันมาก พอเรือพระที่นั่งผ่านมา ก็พากันให้
ถวายพระพรชัยมงคล และประโคมพิณพาทย์ แฉ่นเรือตามขบวนหลวง
ขึ้นมา เวลา ๕ โมง ๔๐ นาที เรือพระที่นั่งเทียบท่าคนทางขึ้น
เมืองตรวด มีข้าราชการมณฑลจันทบุรี และข้าราชการประจำเมือง
ตรวด แต่งเต็มยศมาต้อนรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์มาพร้อมกันเฝ้าทูล
ละอองธุลีพระบาท

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินจากเรือพระที่นั่ง
ลงพลับพลาท่าเรือ พระสังฆมณฑลประชุมพร้อมอยู่ในประวัติกับพลับพลา
ถว้ศกาศาถาถวายพระพรชัยมงคล ข้าราชการตรงข้ามกับท่าเรือ มี

คำดาเล็กแห่งหนึ่ง พระตั้งซึ่งมาเจริญพระพุทธมนต์เหมือนกัน ครั้น
พระตั้งซึ่งวัดพระพุทธมนต์แล้ว พระบริรักษ์ภูธร^(๑) ผู้ว่าราชการเมือง
ตราด อนุญาตให้ตั้งพระราชดำเนินโดยทางสถลมารค พร้อมด้วย
พระราชวงศ์ และข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนเดินตามเสด็จต่อไป
มีตำรวจภูธรนำหมวด ๓ และตามเสด็จหมวด ๓ เวลาเที่ยง ๑๕ นาที
ถึงจวนผู้ว่าราชการเมืองเสด็จประทับนอน

เวลาเที่ยง ๔๕ นาที เสด็จพระราชดำเนินจากจวนผู้ว่าราชการเมือง
ไปยังพลับพลา ซึ่งพระตั้งกับข้าราชการฝ่ายบ้านเมือง และอาณา
ประชาราษฎร์มาชุมนุมคอยเฝ้าอยู่พร้อมกันเป็นอันมาก เดินตามตงแต่
หน้าพลับพลาเต็มถนนตลอดไปจนถึงสนาม เมื่อเสด็จถึงพลับพลาแล้ว
พระตั้งประมาณ ๑๕๐ รูป มีพระญาณวราภรณ์^(๒) เจ้าคณะ
มณฑลจันทบุรี เป็นประธาน ประชุมพร้อมกันอยู่บนปราสาทกับพลับพลา
ข้างซ้ายนั้น เจ้าชักรเจง วาหเจ้าคณะรองอ่านคำถวายพระพรชัย-
มงคลแทนพระตั้งเมืองตราด แสดงความปีติยินดีในการททรงพระ
มหากริณาเสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมเมืองตราด

คำถวายพระพรมงคล ของพระภิกษุสงฆ์เมืองตราด

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสัตว์ด้วยดีพัฒนามงคลพระชนมสุข
ทุกประการ จงมีแต่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภาร พระองค์

(๑) พระบริรักษ์ภูธร (ปัว บุนนาค) ได้ขานขึ้นพระยาศรีธรรมศกราช
สมุหเทศาภิบาลมณฑลอุบล.

(๒) พระญาณวราภรณ์ (ม.ร.ว. ชื่น นพวงศ์ ณ กรุงเทพฯ) วัดบวรนิเวศวิหาร.

สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราวุธเจ้าผู้ทรงพระคุณ ขวมนัน
ประเสริฐ

อาตมภาพพระภิกษุสงฆ์ ในแขวงเมืองตราด ขอพระราชทาน
พระบรมราชโองการแต่งตั้งบิณฑบาตในเบื้องต้น และถวายพระพรมงคล
ในที่สุด

การที่เมืองตราดได้กลับมาเป็นราชอาณาจักรเขตคามตามเดิม เป็น
เหตุให้พุทธศาสนิกชนตั้งแต่นั้นแต่พระภิกษุสงฆ์ ได้กลับมาพึ่งพระบรม
ราชสมภาร บรมราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
ซึ่งเป็นเอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ทรงพระคุณขวมนันหาประเสริฐ
บำเพ็ญพุทธศาสนกิจตามสามารถ ด้วยพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้
ขอพระราชทานให้แต่งตั้งเป็นอภัยคุณคุณอยู่แล้ว และยังข้าเด็จพระราชดำเนิน
ประพาสเมืองตราดในครั้ง เพื่อให้ชาวเมืองได้เห็นเป็นดั่งดั่งมงคล และ
แต่งตั้งพระเมตตาคุณที่มอยู่ในประชาชนชาวเมืองตราดเป็นอันมาก จึง
ได้เกิดความรักใคร่ไมตรีไมตรีอันดีด้วยชน ด้วยมาระลึกถึงพระมหากรุณา
ธิคุณเป็นต้นนั้น จึงพร้อมใจกันตั้งสัตยาธิษฐานถวายพระพรมงคล

พาหุ สหสสมณินิมิตตสาวุธนัตถิ

คุริเมขลั อุตติโฆรสเสนมาริ

ทานาภิธมฺมวชิรา จิตฺวา มุนินฺโท

คณฺเฑศา ภาวตุ เต ชยมฺภคฺคิ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคยมหาสมณินทร ได้ทรงชนมรกับทั้งเสนา
อรรักษ์กาจ ทรงศิริเมขลเป็นราชคชาธาร มีกรพันหนึ่งซึ่งทรงดรรพ-

อาวุชอันนฤมิตแล้ว ด้วยธรรมวิธีคือพระบารมีล้นท้น มีพระทาน
พระบารมีเป็นต้น ด้วยอาณภาพแห่งสมเด็จพระทศพลมahaninทรซึ่ง
ทรงชนะมารนั้น ขอขมยงคตอันเลิศ จะมีแต่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราช
สมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ และขอพระพุทธานิวัต
นัตตยานุภาพ จงอภิบาลอุปถัมภ์ สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า
ให้ทรงเกษมสำนัด ทรงพระชนมายุยืนนาน และทรงบริบูรณ์ด้วย
วรรณะผู้ทุกทิวาราตรี ยิ่งด้วยพระก่อดังปฏิภาณเปรี้ยงและวรกาย ผู้มุง
หมายอนตลจงเสื่อมสูญ และกลด้นำประโยชน์เกื้อกูลมา สรรพอุปสรรค
อุปัทวันตราย ทุกขโรคพาหภัยพิบัติทั้งปวง ราชธนาภจงไหลมา
ทุกทิศานุทิศ สรรพธรรมิกราชประสงค์จงประสิทธิ์ดังพระราชหฤทัย
โดยไม่เหน็ดขาด สยามาณาเขตจงไพศาลและบริบูรณ์ด้วยประโยชน์สาร
ขอสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าจงทรงสถิตยืนนาน ในพระบรม
ราชมโหศวริยสมบัติ เพื่อได้ทรงอุปถัมภ์พระบรมพุทธานุภาพ ให้ถาวร
เจริญยิ่งและเพื่อประหารราษฎร ได้ประสบสิ่งซึ่งเป็นคุณประโยชน์สุข
ทุกหน้า ด้วยพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระบรมราชูปถัมภ์
โดยธรรมิกอุบายเป็นนิจนิรันดร์ ขอถวายพระพร ฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับพระพรพระภิกษุสงฆ์ และมี
พระราชดำรัสตอบ เป็นเนื้อความว่า แต่เดิมเมื่อเมืองตราดได้ตกไป
อยู่ในอำนาจของรัฐบาลไทยได้นับถือพระพุทธศาสนานี้ ทำให้ทรง
พระวิตกเป็นอันมาก ว่าพระสงฆ์ในเมืองตราดนี้จะเสื่อมทรามลงด้วย
ประการต่างๆ แต่ครั้นเสด็จมาครองนได้ทรงเห็นประจักษ์ว่าพระภิกษุสงฆ์

ทั้งปวงเจริญอยู่เป็นทศวรรษยิ่งนัก ในที่สุดทรงรับรองด้วยพระราช
หฤทัยปราโมทย์ ว่าจะทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาในเมืองนี้ให้
รุ่งเรืองยิ่งขึ้นต่อไป

ในที่สุดพระราชดำริตอบ พระสงฆ์ได้สาธุพร้อมกัน ครั้นแล้ว
ทรงถวายยามพระตักในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสทวีปยุโรปแก่
หัวหน้าพระสงฆ์ พระญาณวราภรณ์ถวายอดิเรกแล้ว ได้จัดออกหน้า
พัดยศพา ข้าราชการมณฑลจันทบุรีและเมืองตราด เผ่าทูตของชุด
พระบาทพร้อมด้วยราษฎรตรงที่ประทับ พระบริรักษ์ภูธร ผู้ว่าราชการ
เมืองได้อ่านคำถวายพระพรชัยมงคล ดังนี้

คำถวายชัยมงคล

ของประชาชนเมืองตราด

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราโชวโรภาส กราบบังคม
ทูลพระกรุณา แทนบรรดาข้าราชการและประชาราษฎร อันล้วนร่วม
กันทศโมศรัคานึงถึงพระเดชพระคุณในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ที่ได้
ทรงพระราชอุตสาหะเสด็จมาเมืองตราด ให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ได้ถวายบังคมแทบเบื้องพระบาททุกคราในเวลานั้น

จำเริญแต่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ทราบความ ตามโทรเลขที่
พระราชทานมาแต่ในเวลาเสด็จประพาสอยู่ ณ ประเทศยุโรป เมื่อ ณ
เดือนกันยายน ทรงพระกรุณาดำรัสว่าจะเสด็จมา ให้ข้าพระพุทธเจ้า

ทั้งหลายได้เข้าถึงเมืองตราดนี้ ก็ได้พากันตั้งหน้าหมายตาคอยด้วยความ
 ยินดีที่จะได้ประสมมวงคลดมัยอันน้อยนี้ แต่มิได้คาดเดาว่าจะทรงพระราช
 อุดดำหระ เสด็จมาในเวลาชากลับจากประเทศยุโรป ก่อนได้เสด็จคืนยัง
 พระราชนิเวศมณฑลในพระราชธานี ที่ใดเสด็จจรจากพรากไป
 แล้วเป็นเวลานาน ที่ผู้ทรงทรมานพระองค์เสด็จมาทรงนี้ จะพึงคิดเห็นได้
 แต่ด้วยเหตุอย่างเดียวกัน คือว่าทรงพระเมตตาแก่ชาวเมืองตราด เหมือน
 อย่างบิดาหม่อมความอาวรณ์ระลึกถึงบุตรแล้ว และมิได้คิดแก่ความลำบาก
 ยากเข็ญอย่างไร ผู้ฝ่าฝืนทรประเทศทางกันควรไป เพื่อแต่จะได้
 เห็นหน้าบุตรเป็นดัง คงนี้

อันน้ำใจของประชาชนชาวเมืองตราด เมื่อได้แลเห็นพระองค์
 ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐในเวลาฉนั้น ความปลื้มยินดีก็เด่นออกไป
 ทอหน้า พันฉลุที่จะพรรณนาด้วยคำให้ทรงทราบได้ ว่าความยินดี
 ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในครั้งนั้น มีแก่ชาวเมืองตราดสักเพียงใด ถ้า
 จะมิเทียบเปรียบได้ ก็แต่ด้วยความยินดีของพระชาลนางกณหาเมื่อได้
 กลับไปพบเห็นพระเวสสันดรและนางมัทรี ที่กล่าวไว้ในกณฑ์ขัตติย-
 บรรพนั้น พอจะนับว่าเป็นทำนองเดียวกันได้ ด้วยประการทั้งปวง

อำนาจความปลื้มยินดีทอหน้ากันในครั้งนั้น กับทั้งอำนาจศักดิ์
 บัญราชอันบังเกิดแต่ความกตัญญูกตเวทีของชาวเมืองตราด ซึ่งได้มี
 มั่นคงต่อไผ่ดำละอองธุลีพระบาท ทั้งในเวลาทุกข์และสุขสืบเสดมา
 ทุกเมื่อ อันสมควรจะอ้างเป็นหลักฐานของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 ซึ่งจะพร้อมกันทูลถวายขัยมงคล ให้ประสิทธิในไผ่ดำละอองธุลีพระบาท

ในเวลานี้ และด้วยอำนาจเจ้าจารย์ฐานัน ๕ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอ
พระราชทานถวายพระพร แต่สมเด็จพระบรมนาถพิตร พระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ขอให้ทรงพระเจริญด้วยสิริสวัสดิ์พัฒนมงคล พระชนมายุ
สถาพร ขอให้ทรงมีชัยชนะแก่สรรพราชศัตรูทั้งทิศานุทิศ และขอให้
ดวงพระราชกิจประสิทธิ์สมดังพระราชหฤทัยจำนงจงทุกประการ เทอญ
ขอเดชะ ฯ

ครั้นอ่านแล้ว ได้นำกลองงามบรรจุกำถวายพระพรชัยมงคล ขอบ
เป็นพระจุลมงกุฎทองคำ ๕ มีมือทำอย่างประณีตชนุตถเกล้า ฯ ถวาย
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๕ มีพระราชดำรัสตอบ ดังนี้

พระราชดำรัสตอบ

ประชาชนเมืองตราด

คุณประชาชนอันเป็นที่รักของเรา ถ้อยคำซึ่งเจ้าทั้งหลายได้ออบ
นันทะให้กล่าวดูเฉพาะหน้าเราเวลานี้ เป็นที่จับใจอย่างยิ่ง

สมัยเมื่อเราต้องพลัดพรากจากเขตแดนอันเป็นที่พึงใจ ๕ ซึ่งเรา
ได้ได้ใจบำรุงอยู่ และเมื่อนักถึงประชาชนทั้งหลาย อันเป็นที่รักใคร่
คุ้นเคยของเรา ต้องได้รับความเปลี่ยนแปลง อันประกอบไปด้วย
ความฉิบหายไม่มากนักย่อย ย่อมมีความเศร้าสลดใจเป็นอันมาก

เพราะเหตุฉะนั้น ครั้นเมื่อเราได้รับโทรเลขจากเมืองตราด ในเวลา
ที่เรายอยู่ในประเทศยุโรป ๕ เป็นสมัยเมื่อเราได้มาอยู่รวมกันอีกครั้งมี
ความยินดีอย่างยิ่ง ๕ มีความปรารถนาที่จะใคร่ได้มาเห็นเมืองนี้และ

เจ้าทงหลาย เพื่อจะได้ระงับความลำบากอันใดซึ่งจะเกิดขึ้นด้วยความ
เปลี่ยนแปลง และเพื่อจะได้ปรากฏเป็นทมนใจแก่เจ้าทงหลายว่าการ
ทงปองจะเป็นทมนคงยืนยาวสืบไป เจ้าทงหลายผู้ทิดละทงภูมิดาเนา
จะได้กลับเข้ามาสู่ถิ่นฐาน และที่ใดจะเห็นการทำมาหากินจะได้มีใจ
อุตสาหะทำมาหากินให้บริบูรณ์ดังแต่ก่อนและทงยงชน ซึ่งเจ้าทงหลาย
คิดเห็นว่าเราเหมือนบิดาทพลตกพรากจากบุตร จึงรับมาหานั้นเป็นความ
คิดอันถูกต้องแท้ ขอให้เธออยู่ในใจเต็มอึดปไปในเบื้องหน้าดังเช่นที่
คิดเห็นในครั้น ว่าเราคงจะเป็นเหมือนบิดาของเจ้าเต็มอึดตลอดไป
ย่อมยินดีด้วยในเวลาที่มีความสุข และจะช่วยปลดเปลื้องอันตรายในเวลา
มีภัยได้ทุกข

บัดนี้เรามีความยินดีที่ได้เห็นเจ้าทงหลายมาดโมดรับประชนกัน
ณ ทนดอยหนาดอนเบิกบาน ซึ่งเป็นพยานว่าถึงเราได้อยู่ในประเทศ
ที่ไกล แด่รัฐบาลของเราได้จัดการต้อนรับเจ้าทงหลายด้วยความเอื้อเฟื้อ
เป็นธรรมและมีความกรุณาถึงถึงความปรารถนาและคำสั่งของเรา เป็น
ที่พอใจในความจงรักภักดีของเจ้าทงหลาย ทั้งในเวลาที่ยังมาแล้วและ
ในอนาคต จึงมีความปรารถนาที่จะให้เมืองตราดนี้อยู่เย็นเป็นสุข
สมบูรณ์ และขออำนาจพรแก่อาณาประชาราษฎร ให้มีความเจริญ
สุขสันต์ดีดั่งทำมาคานขบบริบูรณ์มั่งคั่งสืบไปในภายหน้า ฯ

ครั้นมีพระราชดำรัสตอบแล้ว ราษฎรร้องสาธุพร้อมกันด้วยความ
ปลื้มจิตยินดี ประคองค้ำไถนค้ำแทะกันไว้ แล้วทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระแสงดาบหีบเมือง ไว้เพื่อเป็นสวัสดิคิมงคล

ผู้ว่าราชการเมืองได้รับจากพระหัตถ์ แล้วเชิญพระแสงขรรค์ไว้เหนือ
บันไดแก้วบนโต๊ะบูชา ข้าราชการและราษฎรทั้งปวงพร้อมกันให้ร้อง
ถวายพระพรชัยมงคล ๓ ครั้ง พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เจ้าพนักงาน
ประโคมปี่พาทย์ ในขณะนั้นโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานแจกเต้า
ที่ระติงในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสที่ปยุ โรปแก่เด็กทั้งปวง
และโปรดเกล้าฯ ให้หัวหน้าราษฎรทุกชาติทุกภาษาทั้งจีนและแขก
นำเครื่องสักการบูชาทูลเกล้าฯ ถวาย มีพระราชดำรัสปรารภไว้ตาม
ถึงทุกขัณฑ์อาณาประชาราษฎรตามสมควร เวลาบ่ายโมง ๒๐ นาที
เสด็จขึ้น เสด็จพระกระยาหารกลางจนผู้ว่าราชการเมือง

ครั้นเสด็จแล้ว โปรดเกล้าฯ พระราชทานตั้งของที่ระติง แก่
พระยาวิชัยสิทธิ์ พระบริรักษ์ภูธร และภรรยา ทั้งพระราชทานเหรียญ
เป็นบำเหน็จแก่ ท่านนี้ ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นหัวหน้าในงานในการ
จัดการรับเสด็จ

เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จพระราชดำเนินประพาสหมู่บ้านราษฎร
ทรงพระดำเนินตามถนนตลาดจนสุดถนน เป็นถนนกว้างประมาณ ๘ คอก
ยาวหลายเส้น ราษฎรทั้งปวงได้พากันมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท อยู่
แน่นเต็มทั้งสองข้างทาง ตามร้านและบ้านเรือนตงเครื่องบูชาตกแต่ง
สถานที่ น้ำดอกไม้รูปเทียนเครื่องอุปโภคบริโภคถวายเป็นอันมาก ตาม
ถนนราษฎรพากันตั้งซุ้มประตูแขวน โคมและประดับธง เป็นระยะห่างกัน
ประมาณ ๑๐ วา แลไปทางหัวถนนท้ายถนนเห็นซุ้มเป็นชั้นๆ นับไม่ถ้วน
ตุงทิวปดิวได้เป็นทั้งคองามนัก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขอ

สิ่งของต่าง ๆ และมีรับสั่งปฏิสังขการแก่อาณาประชาราษฎรตลอดทาง
 เสด็จพระราชดำเนิน แล้วทรงรถเสด็จทางถนนแยกจากตลาด กลับ
 ถึงท่าเรือเวลาบ่าย ๔ โมง เรือพระที่นั่งใช้จักรออกจากท่าเมืองตราด
 ข้าราชการและราษฎรได้ให้ถวายพระพรชัยมงคล พระสงฆ์เจริญพระ-
 พุทธมนต์เวลาก่อนยาคา เสด็จถึงเรือพระที่นั่งมหาจักร

การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเมืองตราด ในครั้งนั้น บรรดาข้าทูล-
 ถองของชุดพระบาท และอาณาประชาราษฎรทั้งปวง มีความปลื้มปีติ
 ทวหา ได้ออกลำหัดใจสนองพระเดชพระคุณจัดการตกแต่งบ้านเมือง
 และระยะทางที่เสด็จพระราชดำเนิน โดยความดีความมักค้อย่างแข็งแรง
 อันเป็นเครื่องดำรงให้เห็นประจักษ์แห่งความจงรักภักดี และความ
 เต็มใจในพระบรมโพธิ์สมภาร และพระมหากษัตริย์คุณซึ่งมีอยู่ภายใน
 ใจของราษฎรทั้งปวงเป็นนิรันดร์ ตั้งแต่ปากน้ำขึ้นไปมีกรวยปากตลอด
 ตามท้องฝั่งน้ำทุกแห่งหอยโขมเป็นระยะ ๆ หอยโขมคำด่าทอทุกมีพระสงฆ์
 ลงมาเจริญพระพุทธมนต์ ถวายพระพรมงคล ทางจากท่าเรือขึ้นไป
 เมืองตราดนั้นไกลประมาณ ๖๐ เส้น ปักธงทิวและแขวน โคมตลอดทั้ง
 ช่องข้างทาง มีตำรวจรักษาเป็นระยะไป ทพลมีพลและตามคำด่า
 ทอทุกต่าง ๆ ถัดกันแต่งอย่างงดงามทุกแห่ง ทวยราษฎรทั้งปวงก็กรียา
 ยัมแย้มแจ่มใสยินดี ที่ได้ชมพระบารมีเป็นอย่างยิ่ง ดุริยแรงเป็น
 สุขเกษมสำนึตทวทงเมือง

เสด็จประพาสเกาะช้าง

วันที่ ๓๔ พฤศจิกายน ๓๒๖ เวลาเช้า ๔ โมง เรือพระที่นั่งใช้จักร
 ออกจากอ่าวเมืองตราดไปเกาะช้างทาง ๒๖ ไมล์ เวลาเที่ยงครึ่งถึงเรือ

พระที่นั่งทอดม่อห่างจากฝั่งประมาณ ๒ ไมล์ ทันใดนั้นพระยาดึงหีบรา-
นุรักษ์^(๑) ผู้ว่าราชการเมืองระยองกับพระบริรักษ์ภูธร ผู้ว่าราชการ
เมืองตราดได้มาเฝ้า แล้วลงหน้ารถลงไปคอยรับเสด็จที่เกาะ

เวลาบ่าย ๒ โมง ๔๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
ลงจากเรือมหาจักรี ทรงเรือกระรึงซึ่งท่วงเรือกลไฟไปประพาสเกาะช้าง
๓ โมงเศษเสด็จถึงท่าคลองมะยม พระยาดึงหีบรานุรักษ์ พระบริรักษ์-
ภูธร กับหลวงแก่งแกล้งกล้า นายอำเภอเมืองแก่ง พร้อมด้วยกำนัน
ผู้ใหญ่บ้านและประจักษ์ภูธรเป็นอันมากเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ให้
ถวายชัยมงคล ๓ ครั้ง เสด็จพระราชดำเนินประทับพลับพลา ซึ่งพระยา
ดึงหีบรานุรักษ์ และหลวงแก่งแกล้งกล้า มาตั้งไว้รับเสด็จ กับพระ
บริรักษ์ภูธร ได้เตรียมเครื่องเสวยและเครื่องเสวยข้าราชการทูลโดยเสด็จ
พระราชดำเนินไว้ โดยพร้อมเพรียงด้วย

เสด็จประทับพลับพลาแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรทั้งปวงมา
เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท และถวายของต่าง ๆ เป็นอันมาก มีพระราช
ดำรัสโปรดรับบรรดาราษฎรตามสมควร แล้วพระราชทานเงินมาเด็ก
เกาะช้างนั้นเป็นทองคำและเงินตราจำนวนมากด้วย แต่ไม่ได้เสด็จประพาส
เพราะฝนตกมาก เสด็จกลับถึงเรือพระที่นั่งเวลาบ่าย ๔ โมงเศษ

เสด็จขึ้นเมืองจันทร์

เวลาบ่าย ๕ โมง เรือพระที่นั่งใช้จักรออกจากเกาะช้างไปเมือง
จันทร์ เวลา ๒ ทุ่มเศษถึงแหลมสิงห์ ห่างจากเกาะช้าง ๒๘ ไมล์

(๑) พระยาดึงหีบรานุรักษ์ (เจิม บุณนาค) ผู้ว่าราชการเมืองระยอง ต่อมาได้เป็น
พระยาศรีสุนทร ผู้ว่าราชการเมืองสวรรคโลก

เรือรบในกระบวนยิงปืนสุดท้าย ทว่าการอำเภอฟลัดทำสะพานยาวออกมา
จากฝั่งจุดโคมไฟตลอดสะพาน จนถึงใกล้เห็นดวงไฟระยิบติดกันไปหมด
งามมาก ที่แหลมสิงห์และตามฝั่งจุดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ มีพลูกรวด และ
ไฟพะเนียงเป็นต้น บรรดาเรือกลไฟใหญ่่น้อยทั้งปวง ทอดสมอเป็น
บรรทัดเรียงรายหอมล้อมเรือพระที่นั่ง เป็นที่สง่างามนัก เรือพระที่นั่ง
ทอดสมอตรงหน้าแหลมสิงห์ ซึ่งอยู่ในระหว่างเกาะนมสาวและเกาะจุฬา
ห่างจากปากน้ำไมตรีเศษ พระยาจำแลนบดี^(๑) พระยาสุริยเดชวิเศษ-
ฤทธิ^(๒) ปลัดมณฑลจันทบุรี กับหลวงจันทรัฐนิเวศ นายอำเภอฟลัด
ขึ้นมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

วันที่ ๓๕ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาเช้า พระยาพิชัยธวัช ท
ปรึกษาราชการมณฑลจันทบุรี กับหลวงจันทรัฐนิเวศ ขึ้นมาเฝ้า เพื่อ
จะได้นำร่องเรือพระที่นั่งขึ้นไปเมืองจันทบุรี

เวลาเช้า ๓ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่อง
ทหารเรือธรรมดาพร้อมด้วยพระราชวงศ์านุวงศ์ข้าราชการ เสด็จลง
จากเรือทงมหากิรี ทรงเรือไฟเล็ก ขึ้นไปเมืองจันทบุรี เรือรบ
ยิงปืนสุดท้าย เวลาที่เสด็จผ่านสะพานนาหน้าทว่าการอำเภอฟลัดนั้น มี
กำนันผู้ใหญ่บ้านและราษฎรมาชุมนุมให้ถวายพระพรชัยมงคลเป็นอันมาก
เวลา ๓ โมง ๔๐ นาที ถึงบ้านแหลมประดู่ แล้วเสด็จลงจอด ตรงน
หาดนั้นเรือกลไฟเข้าไปไม่ได้ ต้องเปลี่ยนเรือกรรเชียงที่ปากคลอง

(๑) พระยาจำแลนบดี (อวบ เปาโรหิต) ข้าหลวงพิเศษกระทรวงมหาดไทย ออก
ไปตรวจการจัดรับเสด็จ ต่อมาเป็นเจ้าพระยาชุมพร

(๒) พระยาสุริยเดช (จวบ สุวรรณศักดิ์)

กรรเชียงมาประมาณ ๔๐ นาที ออกจากคลองตัด เรือโมเตอร์จูงเรือ
กรรเชียงแดนขนไปตามลำน้ำ เวลาเช้า ๕ โมง ๓๐ นาที ถึงท่าเมืองไถ่
ทอการมณฑล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินขึ้น
จากเรือพระที่นั่ง นายเรือเอก พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุทัย-
เดโชมณฑล ซึ่งกราบบังคมทูลอัญเชิญมาแต่เมืองตราด กับ
ข้าราชการกรมการในมณฑลจันทบุรี ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน และ
โสดงผู้คุมพาหหลวงฝรั่งเศสแต่งเต็มยศชาวประเทศบริวารอริยาภรณ์
มาชุมนุมกันคอยรับเสด็จท่า ทหารเรือได้ยิงสลุตจากค่าย พระยา
วิชัยรบตี ธำหรงเทศาภิบาล อัญเชิญเสด็จพระราชดำเนินโดยทาง
ลาดพระบาท ไปประทับบน ณ ทอการมณฑล มีข้าราชการสันทกัน
เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ ทนบกเป็นอันมาก

เวลาเที่ยงแล้วกับ ๑๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
พระราชดำเนินโดยทางลาดพระบาท พร้อมด้วยพระราชวงศ์และ
ข้าราชการ มีหมวดทหารเรือหน้าตามเสด็จไปประทับพลับพลาออก
ราษฎร ที่หน้าค่ายทหารเรือ บรรดาราษฎรไทย ญวน จีน ฯลฯ และ
นักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ มาชุมนุมพร้อมกัน คอยเฝ้าทูลละอองธุลี
พระบาทเป็นอันมาก มีการมหรสพอย่างกลอง เป่าโกลี ดึงโต มังกร
กลางสนามเป็นการครึกครื้น และตั้งโต๊ะเครื่องเสวยบูชาหน้าพลับพลา
เมื่อเสด็จถึงพระสงฆ์เมืองจันทบุรีประมาณ ๑๕ รูป มีพระญาณวราภรณ์
เจ้าคณะมณฑลเป็นประธาน ถวักชัยปริตรคาถา พันงานประ โคมดนตรี
แล้วพระครูสังฆปาโมกข์ เจ้าคณะเมือง อ่านคำถวายพระพรมงคล

คำถวายชัยมงคล

ของพระภิกษุสงฆ์จันทบุรี

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุข
ทุกประการ จงมีแต่ร่มไฉฉวรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ร่มไฉ
พระปรมินทรชนรมิกมหाराชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณธรรมอันประเสริฐ

อาตมภาพบัดนี้ทูลนำมติของพระภิกษุสงฆ์ชาวเมืองจันทบุรี แด่
ความยินดีถวายพระพรมงคล ในการที่ได้ตั้งพระราชดำเนินประพาสเมือง
จันทบุรีในครั้ง

เมื่อก่อน ๆ แดน พุทธศาสนิกชน มีพระภิกษุสงฆ์เป็นต้น ชาว
เมืองจันทบุรี ได้เคยเฝ้าถวายชัยมงคล ในเวลาที่ได้ตั้งพระราช
ดำเนินประพาส ก็ย่อมมีความปลื้มจิตยินดีด้วยกตัญญูแก่ท้าวเจ้าพระ
ถึงพระเมตตาคุณพระกรุณาคุณ และการที่ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธ-
ศาสน์ให้เจริญยิ่ง ด้วยพระราชศรัทธาอุปถัมภ์ไม่หวั่นไหวคืนคลาย
พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจึงได้มีโอกาสอันดี เพื่อบำเพ็ญพุทธศาสนธรรม
อันเป็นบุญนฤตาตามศรัทธาชัย ก็แต่การที่ได้ตั้งพระราชดำเนิน
ประพาสในครั้ง ทำให้เกิดปลื้มจิตยินดีอันมาก เพราะไม่ได้ตั้ง
พระราชดำเนินประพาสมานาน จึงพร้อมใจกันตั้งถวายนิมิตอย่าง
พระพุทธรูปรัตนตรัยเป็นทั้งถวายพระพร

โย กุปโปโกฏีหิ อุปปเมยฺย

กาลิ กโรนโต อติทุกกรานิ

เขมิ คโต โลกหิตาย นาโต

นโม มหาการุณิกสุต ตสฺส

เอวํ มหาราชวโรปเมโย

เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ

สมเด็จพระโลกนาถสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อทรงประกอบโพธิกิจ
ทั้งหลายอันยากยิ่ง ได้ทรงประคับความลำบากยากเข็ญตั้งกาลนาน อัน
จะนับประมาณแม้ด้วย โกฎิแห่งกัลปมิได้ ก็เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่
สัตว์โลก พระองค์มีพระกรุณาอันใหญ่ จึงได้เป็นที่นอนน้อมนบถของ
สัตว์นิกรฉันใด สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงประกอบ
พระราชกรณียกิจอันยากยิ่ง เพื่อประโยชน์และสุขแก่ประชาราษฎร์ ถึง
ได้เสด็จประพาสบริเวรดิยทุธถาน ด้วยราชกิจอันเป็นวิฐานุภาตโนบาย
บมิได้ทรงคิดแก่ความลำบากยากเข็ญอันจะมี จึงเป็นที่นบถของ
ประชาราษฎร์กนิมนต์ ด้วยตั้งจากาษัตริย์ และอำนาจอานุภาพพระรัตนตรัย
ที่ได้นอนน้อม ขอสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้ากับทั้งพระบรม-
ราชวงศ์และราชบริพาร จงทรงเกษมสำราญไว้ทุกขกนิมนตราย โคกาคูร
โรคาพาช ฌไฟรีประทุษฐจิต จงบมิดำรงด้วยกำลังพระปรีชาญาณ
ธรรมิกมัตถนการจงประสิทธิโดยเร็วพลัน เสด็จสถิตในพระบรมราช
มไหศวรรย์ยิ่งด้วยจตุรพิธพรธรรม เพื่อได้ทรงอุปถัมภ์พระบวรพุทธ-
ศาสดาและศาสนิกชนประชาราษฎร์ ให้เจริญยิ่ง ๆ ด้วยธรรมิโกบายเป็น
นิจกาด พระราชสยามาณาเขตจงไพศาลสมบูรณ์ด้วยประโยชน์ทุกเมื่อ
เทอญ ฯ ขอถวายพระพร

พอจบคำถวายพระพรมงคลทอาน พระสังฆได้สดุดพระคาถาถวาย
ชัยมงคลพร้อมกันเช่นทเมืองตราดแล้ว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับพระพรพระภิกษุสังฆด้วย
ความเคารพ และมีพระราชดำรัสตอบเป็นเนื้อความว่า เมืองจันทบูร
เป็นเมืองซึ่งมีพระราชหฤทัยผูกพันอยู่มาก ได้เสด็จมาประพาสหลายครั้ง
จนทรงคุ้นเคยกับสมเด็จพระพนมธรรมาจารย์ อาณาประชาราษฎร์โดยมาก
และได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยอยู่เสมอ ที่จะทำนุบำรุงให้เป็นเมืองสำคัญใน
พระราชอาณาเขตเมืองหนึ่ง ในสมัยที่เมืองนี้มีพวกต่างประเทศที่ไม่ได้
นับถือพระพุทธศาสนามาแทรกแซงนั้น ได้ทรงพระวิตกถึงพระพุทธ-
ศาสนามาและพระภิกษุสังฆเป็นอันมาก แต่ได้ทรงทราบข่าวคราวอยู่เสมอ
ว่าพระพุทธานุชาตยังคงรุ่งเรืองอยู่ก็เป็นเหตุให้ทรงยินดี มาบัดนี้เมื่อได้
เสด็จมาพบพระสังฆชุมนุมอยู่เป็นอันมาก ได้ทรงเห็นประจักษ์เฉพาะ
พระพักตร์เช่นนั้น ยังเป็นเหตุให้ทรงปราโมทย์ทวยง

ครั้นมีพระราชดำรัสแล้วพระสังฆเหล่านั้นพร้อมกัน แล้วพระราชทาน
ยานุเคราะห์ในการเสด็จประพาสยุโรปแก่พระครูสังฆปาโมกข์ และนายก
พระสังฆมณฑลบางรูป พระสังฆถวายอดิเรกแล้ว เสด็จออกทูลนม
นัสราชการและประชาราษฎร์ พระยาวิชยาธิบดีอานาคำถวายพระพรชัย
มงคลแด่ดวงความยินดีในนามของราษฎรเมืองจันทบุรี

คำถวายชัยมงคล

ของประชาชนเมืองจันทบุรี

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ
ให้มีพิธีของข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน และพ่อค้าพานิชคนาจารย์

ประชากรราษฎร บรรดาตำแหน่งนิเวศสถานทอจทวดเมืองจันทบุรี ซึ่ง
 กราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ในมงคลสมัยที่
 ได้รับแต่งตั้งออกทรงหน่งในคราวนั้น อันเป็นเหตุให้บังเกิดบดินตทอหนา
 หาทัดภูมิได้ ด้วยความนิยมมีอยู่ในเมืองนั้นแต่โบราณ จำเป็นเมืองโปรตของ
 ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ย่อมพอพระราชหฤทัยที่จะตั้งประพาส และ
 ทรงพระกรุณาค้นเคยแต่ชาวเมืองทอไปโดยมาก ไร่แต่เท่านั้น ครั้นถึง
 คราวเคราะห์เหตุเกิดชนแกลเมืองนั้น ก็ทราบอยู่ทอจนจำได้ฝ่าละอองธุลี
 พระบาท ได้ทรงบำเพ็ญพระจริยบารมี เพื่อจะบำบัติความลำบากยากไร
 ของบ้านเมืองมิได้ยอหย่อน ทั้งทรงพระอุตสาหะทำนุบำรุงเพื่อจะให้
 บ้านเมืองและประชาชนมีความสุขสมบูรณ์ขึ้น โดยลำดับมา จนการทงน
 ดำรงได้คงพระบรมราชประสงค์ ด้วยอำนาจพระจริยอุตสาหะควรเป็นที่
 อัครจริย และเป็นพระเดชพระคุณแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายทอเปรียบ
 มิได้ ด้วยแลเห็นพระเมตตาคุณปรากฏเต็มมาเช่นนั้น นาใจชาวเมือง
 จันทบุรี จึงมีปฏิพัทธผูกพันอยู่ในได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เมื่อได้ทราบ
 ว่าไม่ทรงสบายจนถึงต้องเสด็จไปรักษาพระองค์ในยุโรปประเทศ ก็พากัน
 อารวณร้อนใจ ดังหน้าคอยฟังข่าวเสด็จทุก ๆ คราวที่จะทราบได้ ครั้น
 ได้ทราบข่าวเสด็จไปทรงเจริญพระบรมสุข จึงค่อยคลายความกังวล
 จนมาได้แลเห็นพระองค์ทรงพระสิริโฉมภาคย์ ปราศจากโรคอาพาธมลทิน
 ปรากฏแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายในวันนั้น ทำให้ปลื้มใจ เต็มไปด้วย
 ความโสมนัสยินดี จึงพร้อมกันขอพระราชทานพระบรมราชโองการ
 กราบบังคมทูลถวายชัยมงคล ต่อได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ให้ทรงเจริญ

พระชนมายุยืนนาน ทรงเล่าย่ดูลำราญนิราศไว้ไว้คาพาขปราศจาก
ภัยอันตราย เล็ดจตุรัสรัฐดีมาอาณาจักร เป็นที่พึ่งพำนักของประชาชน
ทั้งหลายสืบไปให้จงช้านาน อนึ่งขอให้สัตว์พรพการซึ่งมีพระราชฤทัย
หวง ทั้งฝ่ายที่จับบาบิตจตุรัสพคัตรหมุร้าย และที่จจะบำรุงรักษาความ
บริบูรณ์เล็ดบายของดยามรัฐดีมามณฑล จงประดิทติสัตว์ดีดัดพัฒนา-
ผล ให้ดั่งดังพระราชฤทัยจำนงจงทุกประการ ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม
ขอเดชะ ฯ

เมื่อจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบ

ประชาชนเมืองจันทบุรี

ดูกรประชาชนอันเป็นที่รักของเรา ถ้อยคำอันไพเราะซึ่งได้กล่าว
ต้อนรับและอำนวยพร อันเจ้าทั้งหลายได้ให้ฉันที่มากแล้วเฉพาะหน้า
เราเวลานี้ เป็นที่พอใจและจับใจเป็นอันมาก

เมืองจันทบุรีนี้ แต่เดิมมาขอมเป็นที่เราไปมาเยี่ยมเยียนอยู่เป็นนิจ
ได้รู้ดีว่าเป็นเมืองหนึ่งซึ่งอาจจะบาบิตโรคและให้ความลำราญใจ
ลำราญกาย เพราะได้มาอยู่ในที่นี้เป็นหลายคราว จึงเป็นที่รักมุ่งหมาย
จะบำรุงให้ความเจริญงอกงาม ความคุ้นเคยต่อประชาชนในที่นี้ย่อมมี
เป็นอันมาก ดูเจ้าทั้งหลายระลึกได้ ถึงว่าเราต้องห่างเหินไป ไม่ได้
มาเยี่ยมเมืองนี้ ๓๔-๓๕ ปี ด้วยความจำเป็น แต่มิได้ละเลยความ
ผูกพันในใจที่จะบำรุงเมืองนี้ ให้อยู่เย็นเป็นสุข และมีใจระลึกถึงประชาชน

ทั้งหลาย อันเป็นทกาทกุนเคยกัน และได้ฟังข่าวลือทุกขของเจ้าทั้งหลาย
อยู่เป็นนิจ

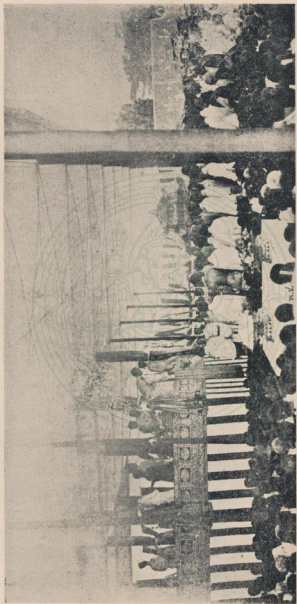
เมื่อเป็นโอกาสซึ่งจะได้มายังเมืองนี้ ในครั้งแรกซึ่งได้เร่ร่อนไป
ช้านาน จึงมีความยินดีตกตื้นใจอยู่เสมอ ที่จะใคร่เห็นภูมิประเทศ
และราษฎรอันเป็นที่รักของเรา ผลแห่งความมุ่งหมายอันแรงกล้าได้
สำเร็จเป็นอันดี เป็นเหตุให้เกิดความชื่นชมยินดีในใจว่า บ้านเมือง
มิได้เสื่อมทรามไป มีความสุขสมบูรณ์อยู่ดังความปรารถนา ทั้งได้
เห็นหน้าพวกเจ้าทั้งหลายเบื่อบานแสดงความชื่นชมยินดี ต่อให้เห็น
ความจงรักภักดีมิได้เสื่อมคลาย สัมกับคำกล่าวที่ว่า มิมีใครจะ
มิตรใจในระหว่างตัวเราและเจ้าทั้งหลาย ความรู้สึกอันน่ายมรมแต่
ความชื่นชมยินดีทวรน

บัดนี้เมืองจันทบุรี ได้เป็นเมืองใหญ่ในมณฑลฝั่งทะเลตะวันออก
ซึ่งรัฐบาลของเราได้คิดจะบำรุงให้เจริญยิ่งขึ้น เราขอเตือนเจ้า
ทั้งหลายให้คงหน้าท่ามาหากัน และประพฤติดนให้สมควรแก่ความ
ชอบธรรมซึ่งควรประพฤติ และขอให้มีความไว้วางใจในตัวเรา ว่าจะ
เป็นผู้ชื่นชมยินดีในเวลาที่เรามีความสุขสมบูรณ์มั่นคง และจะเป็น
ผู้เตือนรื้อนกระวนกระวายในเวลาที่เราทั้งหลายต้องภัยได้ทุกข์โดยอัน
ไรเหตุ ในเวลานี้เราขอแสดงความไว้วางใจว่า ข้าราชการทั้งหลาย
คงจะได้ทำหน้าที่ เพื่อจะทะนุบำรุงให้เจ้าทั้งหลายมีความสุข สัมดัง
ความปรารถนาของเรา ขออำนาจพรให้เจ้าทั้งหลายได้รับความเจริญ
สุขดีสวัสดิ์ ทำมาค้าขายได้ผลเป็นสุขสมบูรณ์ทั่วกันทุกคน เทอญ ฯ

เมื่อมีพระราชดำรัสแล้ว ราชทูตทั้งปวงได้พร้อมกันให้ถวาย
 ชัยมงคลประโคมดนตรี พระสังฆสวดถวายพระพร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 พระราชทานพระแสงสำหรับเมือง แล้วโปรดเกล้าฯ ให้
 เจ้าพนักงานแจกเสมาพระสถกจากยุโรปแก่เด็กทั้งหลาย ข้าราชการของขลุ
 พระบาทและภรรยาถวายดอกไม้รูปเทียน ทรงรับและมีรับสั่งปฏิสันถาร
 ตามสมควรแล้ว เสด็จพระราชดำเนินจากพลับพลา ประพาสที่พักทหาร
 เรือรอบบริเวณ นายทหารและพลทหารตงแถวรับเสด็จกลางสนาม มี
 ทหาร ๓ กองร้อย คือทหารเมืองจันทบุรี ๒ กองร้อย ทหารเมือง
 ระยอง ๑ กองร้อย ทรงตรวจสถานที่แล้วประทับ ณ ทว่าการสักการทูล
 เสด็จพระราชดำเนินจากค่ายสู่ทว่าการมณฑล เสด็จพระกระยาหาร
 กลางวัน พร้อมด้วยพระราชวงศ์และข้าราชการ

เสด็จแล้วพระราชทานสิ่งของพระสถกแก่ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย
 ตามสมควร ภรรยาพระยาวิชัยขัตติ ซึ่งมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
 อยู่ ณ ที่นั้น ได้รับพระราชทานกล่องหมากทอง แล้วโปรดเกล้าฯ ให้
 ราชทูตทั้งหลายถวายดอกไม้รูปเทียนและสิ่งของต่าง ๆ

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินประพาสถนนตลาดโดย
 ทางตลาดพระบาท ถนนนี้คดไปตามลำน้ำผิงขวา มีร้านเป็นแถว
 คบคองตลอดทั้งสองข้าง กว้างขนาดถนนที่เมืองตราดแต่ยาวกว่ามาก
 ราชทูตพากันมาเฝ้าแน่นทั้งสองข้างทาง ตั้งเครื่องสักการบูชาทูลเกล้าฯ
 ถวายดอกไม้รูปเทียนสิ่งของต่าง ๆ ตั้งช่มงาม ๆ ถัดกระชั้นกันมาก
 มีระยะประมาณ ๖ วาต่อช่ม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่ง

๕๔
พระราชทานพระแสงทเมอจันทรบุรี

ปราศรัยกับประชาราษฎรตลอดทางไป และได้ทรงซื้อสิ่งของบ้าง
 บ้าง ๓ โมง ๕๐ นาที ได้ถึงคูเรือพระที่นั่งกระเชียงข้างท้ายตลาด ได้ตั้ง
 จากเมืองจันทบุรี ข้าราชการและราษฎรให้ถวายชัยมงคล กรม
 ทหารเรือยิงปืนส่งตุงตั้งเด็จพระราชดำเนิน บ้าง ๕ โมงเศษ ได้ถึง
 ถึงบ้านแหลมประดู่ ได้ตั้งจากเรือกระเชียงขึ้นเรือกลไฟเล็กลงมาถึง
 เรือพระที่นั่งมหาจักรเวลายาคา

การรับเสด็จที่เมืองจันทบุรี ในวันนี้ ข้าราชการและไพร่บ้าน
 พลเมือง พอดีพาฉัตรทั้งปวงทุกชาติทุกภาษา ได้ตั้งใจจัดการต้อนรับ
 พระเศพระคุณ โดยความนิยมยินดีพร้อมเพรียงกันทอหน้า ตั้งร่มบั้ง
 แฉวนโคมตามระยะทางตลอดด้านา ที่ปากคลองตมมีร่มใหญ่ร่มคลอง
 บรรดาเรือไปมาทั้งหลายตกแต่งด้วยธงไฟ ตามบ้านเรือนทออยู่รวม
 และในเมือง ก็ประดับด้วยไฟโคมไฟไม้ประดับผ้าแดง ตั้งพระบรมรูป
 และเครื่องตั้งการบูชาทุกบ้าน บาทหลวงฝรั่งตั้งน่านักเรียนมา
 ตั้งแถวแสดงความเคารพบันไดนา สถานที่ตั้งตั้งการตกแต่งรับเสด็จ
 โดยประณีต บรรดาพระสงฆ์ตามตำบลต่างๆ มาตั้งรับถวายพระพร
 มงคลตามริมหน้าเป็นระยะชนไปหลายแห่ง ที่ตำบลไผ่โรงเรือน ก็พา
 นักเรียนมาตั้งแถวร้องคำสรรเสริญพระบารมี มีพาทย์ฆ้องกลองประโสม
 เสียงแซ่แซ่ ตั้งแต่ได้เข้าคลองตั้งมาจนตลอดถึงเมือง มีเรือยาวเป็น
 อันมากฉวนตกแต่งหน้าโชนและปักธงห้อยท้าย มีพายุแต่งกายด้วย
 ถิ่นมเสื่อหมวกเหมือนกันหมดเป็นลำๆ บางลำมีพายุหญิง บางลำมี
 พายุชาย เพียบๆ พายุเรือเป็นขบวนตามมาข้างท้ายเรือพระที่นั่ง ให้

เช้า ๕ โมง ๒๐ นาที เรือพระที่นั่งใช้จักรตรงมายังปากน้ำเจ้าพระยา
บ่าย ๒ โมงเศษข้ามดินดอน บ้อมพระจุลจอมเกล้า และเรือรบทั้งปวง
ยิงปืนถวายคำนับ ในขณะนั้นแลเห็นเรือรบเรือไฟและเรือใบใหญ่น้อย
ต้อนตักแต่งด้วยธงคิตรีบายผ้าขาวแดง ห้อยเฟื้องใบไม้ ลอยลำคอย
รับเสด็จอยู่แต่ไกลเป็นอันมาก คูัดล่างเป็นแพเต็มไปด้วยปากน้ำ

เวลาบ่าย ๒ โมง ๔๕ นาที เรือพระที่นั่งทอดสมอประทับแรมที่
แหลมเลน ส้มเด็จพระบรมโอรสาธิราช ผู้ดำรงราชการรักษาพระนคร
พร้อมด้วยพระราชวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ลงไปรับเสด็จ ฯ ชนม
มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงไปรับ
ที่บันได ทรงปราโมทย์เกษมสำนึก จมพิศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
และพระราชทานพระหัตถ์ต่อพระราชวงศ์ข้าราชการทั้งปวง แล้ว
เสด็จประทับบนศาลาพักท้ายเรือพระที่นั่ง พระราชทานสิ่งของที่ระลึกจาก
ยุโรปและทรงสนทนาปราศรัยอยู่จนเวลาเย็น ส้มเด็จพระบรมโอรสา
ธิราช พระราชวงศ์และข้าราชการซึ่งลงไปรับเสด็จถึงปากน้ำ
กราบถวายบังคมลากลับพระนคร เพื่อเตรียมการรับเสด็จในฉวันรุ่งขึ้น
อนึ่ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับแรมอยู่ที่ปากน้ำนั้น
ราษฎรเมืองสมุทรปราการ และเมืองนครเขื่อนขันธ์มาโจกก็จัดของ
ต่าง ๆ มีผลไม้เป็นต้น ลงไปทูลเกล้า ฯ ถวายเป็นอันมาก

จัดการรับเสด็จที่กรุงเทพ ฯ

เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จกลับถึงกรุงเทพ ฯ แล้ว
เสด็จยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการเริ่ม

พระราชพิธีประเทศพระวราภมเทียร พระดั่งษ์ ๓๕ รูป มีพระสุเมธจารย์
เป็นประธาน เจริญพระพุทธมนต์ในพระอุโบสถ แล้วเสด็จไปทรง
จุดเทียนเครื่องนมัสการพระที่นั่งอัมพรสถานที่ดินคุณิต พระดั่งษ์
อีก ๒๐ รูป มีพระเจ้าอินทยาเชอ กรมหลวงวชิรญาณวรโธธเป็นประธาน
เจริญพระพุทธมนต์ในพระราชพิธีนั้นเหมือนกัน พระดั่งษ์เจริญ
พระพุทธมนต์จบแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จกลับ

ในการรับเสด็จพระราชดำเนินกลับสู่พระมหานครครั้น พระบรม
วงศานุวงศ์ และข้าราชการตามกระทรวงต่าง ๆ พื่อค้ำนาคามคม
ตลอดทั้งสมณพราหมณาจารย์ อาณาประชาราษฎร์ทงปวง มีน้ำใจ
สวดมนต์พร้อมกันออกทักทายส่งของตนเองตกแต่งต่าง ๆ ตลอดระยะ
ทาง ตั้งแต่เสด็จชนจากเรือพระที่นั่ง ไปจนถึงพระราชวังที่ดินคุณิต
ทำข้อมเป็นเครื่องหมายของกระทรวงและกรมนั้น ๆ และแต่งถนน
ราชดำเนินสองข้างทาง ตั้งราชวัติฉัตรธง และปลูกประวามีการมหรสพ
ทงเลี้ยงราษฎรชงมากอยรับเสด็จ ๆ ทุกระยะไป กระทรวงต่าง ๆ
บันหนาทการตกแต่งเป็นล่อน ๆ คือ

กรมทหารเรือแต่งจังหวัดท่าราชวรดิษฐ์จนถึงประตูศรีสุนทร
ล่อนในพระบรมมหาราชวังเป็นหน้าทของกระทรวงจัดการตกแต่ง
ทงดิน กรมทหารบกแต่งแต่ประตูวิเศษชัยศรี ไปจนถึงเชิงสะพาน
ผ่านพิภพลีลา กระทรวงกลาโหมแต่งข้อมเชิงสะพานผ่านพิภพลีลาตัน
เหนือ กระทรวงต่างประเทศแต่งตอนตักใหม่ (ซึ่งเป็นห้างแบคแมน)
และปลูกประวาดำหรับเป็นที่พักของชาวต่างประเทศ ซึ่งจะพร้อมกันมา

ถวายขัณฑ์มรดก กระทรวงมหาดไทยทำวอต่อชุมนุมกระทรวงกลาโหม และ
 ทำชุมนุมทัตแยกถนนบ้านตะนาวด้วย กระทรวงยุติธรรมทำชุมนุมทัตแยกถนน
 ดินสอ และทำวอวงเชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ กระทรวงนครบาลทำชุม
 มุทัตเชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ กับทั้งทำวอวงถนนจักรพรรดิ กระทรวง
 ธรรมการทำชุมนุมทัตแยกถนนจักรพรรดิ กระทรวงเกษตรราธิการทำชุม
 มุทัตเชิงสะพานมฆวานรังสรรค์ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติทำชุมนุมทัตแยก
 ถนนคอเคอ กระทรวงโยธาธิการทำชุมนุมทองเวียนถนนทองตะวัน ถึง
 พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย กรมสุธาภิบาลแต่งสะพานผ่านพิภพลีลา กับ
 สะพานมฆวานรังสรรค์ การตกแต่งนอกจากทกลวดแฉนวนยังมีอีกมาก

เสด็จถึงเมืองสมุทรปราการ

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน เสด็จย่างเข้าสู่ เรือพระที่นั่งมหาจักรีใช้
 จักรออกจากทหอดตรงแหลมเลนขึ้นมา เรือพระที่นั่งของกรมเจ้าท่าเป็น
 เรือยาวรอง และเรือรบแล่นเป็นขบวนนำเรือพระที่นั่ง ส่วนกระบวนหลัง
 นั้นมีเรือกลไฟและเรือมอเตอร์ของข้าราชการและพวกพ่อค้าทางปอง
 หลายร้อยลำซึ่งตั้งมารับเสด็จแถวกันแล้ว แลวกางคันทอยแห่เสด็จอยู่ที่
 ปากน่านชลวนประดับและแต่งเรืออย่างประณีตงดงาม และมีการ
 มหรดฟในเรือนั้น ๆ ลอยลำทอดเป็นแพเต็มทั้งต้องฟากแม่น้ำ เบ็ดทาง
 ในระหว่างกลางสำหรับเรือพระที่นั่งแล่นขึ้นมา พอเรือพระที่นั่งเข้า
 ปากน้ำ บรรดาเรือทมารับเสด็จเหล่านั้น ต่างเปิดแตรและให้ถวายพระพร
 ขัณฑ์มรดกโดยความชื่นชมโสมนัส เสียงแซ่ไปทงแม่น้ำ พอเรือ
 พระที่นั่งผ่านพ้นไปก็แล่นตามเสด็จเป็นกระบวนหลังตามกันขึ้นมา แฉนวน

ลัดดา ยดา เห็นคว้นกลับไปทุกหนทุกแห่ง แซ่เสียงโห่ร้องและเครื่อง
ดุริยดนตรี เสียงพลุและเสียงแตรระคนปนกันกึกก้องเอิกเกริกตลอด
ทางมา

เวลาโม่งเช้าเรือพระที่นั่งลงเมืองสมุทรปราการ พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงนครสวรรค์ เสด็จมาประทับที่วัดทองนพคุณ นำผู้ว่าราชการ
กรมการ และพ่อค้าประชาชนชาวเมืองสมุทรปราการเข้าทูลละอองธุลี
พระบาท เรือพวกทมาเฝ้าฯ ลอยลำเรียงกันเป็นแพแน่นรอบเรือ
พระที่นั่ง พระยาสมุทรบุรณรักษ์^(๑) อ่านคำถวายพระพรชัยมงคลของ
ราษฎรเมืองสมุทรปราการ และเมืองนครเขื่อนขันธ์ ดังนี้

คำถวายชัยมงคล

ของพวกเมืองสมุทรปราการและเมืองนครเขื่อนขันธ์

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า ได้รับฉันทานุมัติของข้าทูลละอองธุลีพระบาท
บรรดาทมิฬตำแหน่งราชการสนองพระเดชพระคุณ กับประชาราษฎร
ในจังหวัดเมืองสมุทรปราการ และเมืองนครเขื่อนขันธ์ และทั้งพ่อค้า
ที่ไต่แต่เรือกลไฟเดินค้าขายอยู่ในท้องถิ่น พร้อมกันมาดโมธรับเสด็จ
ณ ปากน้ำเมืองสมุทรปราการ ขอพระราชทานพระบรมราชโองการ
กราบบังคมทูลพระกรุณา แด่คงความปิติชื่นชมยินดี ถวายชัยมงคล
แด่พระบาทสมเด็จพระบรมนาถพิตร์พระเจ้าอยู่หัว

(๑) พระยาสมุทรบุรณรักษ์ (ทิม บุณนาค)

เรือรบแสดงที่เมืองสมุทรปราการ
พ.ศ. ๒๔๗๕

ด้วยวาระนี้ เป็นมหามงคลสมัยซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมนาถ
 บพิตรพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินกลับจากทวีปยุโรป คืนเช้า
 พระนคร เสด็จถึงเมืองสมุทรปราการที่เป็นเมืองปากน้ำแห่งพระบรม
 ราชธานี ที่ซึ่งพระพุทธเจ้าและพสกนิกรอำมาตย์ทั้งหลาย มีโอกาส
 สามารถจะมารับเสด็จได้ จึงพร้อมกันแต่งประคัมภ์เรือกลไฟ
 เรือใบและเรือต่าง ๆ ตามกำลังความสามารถโดยสมัครใจเฉพาะ
 พวก เฉพาะครอบครัว และเฉพาะตนนั้น ๆ พวกนั้นมาส่งเสด็จถึงหน้า
 คอยรับเสด็จด้วยน้ำใจเต็มไปด้วยความปรีดาปราโมทย์ขันบาน เพื่อจะ
 ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ในสมัยที่เสด็จจากพระนครไปช้านานถึง
 ปานนั้นแล้ว และเสด็จพระราชดำเนินกลับคืนสู่พระนคร โดยเกษมสวัสดิ
 ณ บดิน

การที่เสด็จพระราชดำเนินทอดยุโรปครั้งนี้ ด้วยทรงพระราชหฤทัย
 จะให้เป็นประโยชน์แก่พระราชอาณาจักร คือเพื่อบำรุงพระองค์ให้กลับ
 ทรงพระดำริญาณเป็นปกติ จะได้ทรงจัดวางกิจการบำรุงไพร่ฟ้าประชา
 ราชฐรสืบไปภายหน้า และเพื่อจะทรงสอดส่องหาทางอันจะเป็น
 สรรพประโยชน์ นำมาเพิ่มพูนความเจริญของพระราชอาณาจักร กับ
 ทงเพื่อจะทรงเชื่อมชกพระราชสัมพันธ์มิตรไมตรีกับนานาประเทศให้สนิท
 ยิ่งขึ้น พระเจ้าแผ่นดินและประชานาข้าบดิน ตลอดจนประชาราษฎรใน
 ประเทศที่เสด็จเยี่ยมเยียนนั้น ต่างมีอหยาศัยไมตรีรับเสด็จด้วยความนิยม
 นับถือในพระเกียรติคุณปรากฏแก่ตาโลก พลอยเป็นเกียรติยศตลอด
 มาถึงชาติ ก็เพราะมีพระราชหยาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ได้ทรงดำเนง

พระเมตตาอารีแก่ประชาราษฎรในประเทศเหล่านั้น ได้ทรงบำเพ็ญทาน
มีพระราชทานเงินอุดหนุนแก่ท่านเหล่านั้น เพื่อเกื้อกูลแก่พวกคนอนาถา
เป็นต้น เป็นที่นยมนับถือของประชาชนทั่วไป

ข้าพระพุทธเจ้าและพ่อค้าประชาชนทั้งหลายรู้สึกอยู่เสมอว่า ได้เป็น
ข้าขอบขัณฑสีมาผู้อยู่ในใต้พระบารมี แห่งพระบาทสมเด็จพระบรมนาถ
บพิตรพระเจ้าอยู่หัว ที่มีพระราชอัชฌาศัยประกอบด้วยพระเมตตา
กรุณาอันยิ่ง เป็นพระคุณสมบัติอันประเสริฐ ได้ทรงพระมหากรุณา
ตลอดถึงในความทุกข์สุขของชนนิกร ด้วยพระราชอุดดำหะเป็นอย่างยิ่ง
ทรงพระราชดำริถึงพระราชกำหนดกฎหมาย เปเลื่องความทุกข์ยาก
ของประชาชน ทรงอุดหนุนการเลี้ยงชีพและการค้าขายกับทรงบำรุง
ความเจริญรุ่งเรือง ของไพร่ฟ้าประชาชนราษฎรให้ได้มีความ
รุ่งเรืองและทั่วความร่มเย็น โดยลำดับเป็นนิตยกาล พระมหากรุณา
ปกเกล้าฯ พันที่จะประมาณได้

ด้วยเดชอำนาจศักดิ์จางา อันได้กราบบังคมทูลพระกรุณาบรรยาย
ความจริง และทรงอำนาจความกตัญญูกตเวทีของข้าพระพุทธเจ้า และ
พ่อค้าประชาราษฎร ผู้มีความเลื่อมใส และจงรักในพระบาทสมเด็จพระ
บรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ขอจงเป็นอานุภาพศักดิ์สิทธิ์บันดาล
พิทักษ์รักษาพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงพระ
เจริญด้วยพระเชษฐาภาพ พระราชอิสริยยศพระเกียรติคุณแผ่ไพศาล
ไปทุกทิศทุกทางดุจพระมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ และจงดำรงเป็นดัง
ปรากฏการป้องกันภัยอันตรายทั่วทุกด้าน เพื่อจะได้ทรงดำรงอยู่ เด็ดจ

ลัดดยงนเป็นทรมเยนของชาพระพุทเจ้า เหล่าชาขอบขันทสีมา
ทั้งปวง ขอเดชะ ฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบ

ข้าพเจ้าทราบกับประชาชนชาวเมืองสมุทรปราการและเมืองนคร
เขื่อนขันธ์ และเจ้าของเรือรถไฟทั้งหลายที่แถลงถึงอยู่ในตำนาน นับว่า
เป็นจำพวกที่ได้แสดงคำต้อนรับเราเมื่อมาถึงราชธานีก่อนจำพวกอื่น ๆ
การต้อนรับนุกบทั้งความอดสูหาของท่านทั้งหลาย ที่ได้ตกแต่งเรือรถไฟ
ใหญ่หน่อยทั้งปวง ให้โอวาทกันเป็นเกียรติยศของเราครั้งนี้ ก็นับได้สด
จากเป็นทักขิมาจับใจเรา เมื่อเวลาเช้ามายังแม่น้ำใหญ่ซึ่งไหลอยู่ตลอด
พระราชอาณาจักร และเป็นมหาสำคัญที่ได้เกิดความเจริญแก่เมืองเรา
อย่างสำคัญอันหนึ่งด้วย

เมื่อเราได้เที่ยวไปในเมืองไกล ๆ ทั้งหลาย และกลับมาถึงทณ
แล้ว เราจะละเอียดเสียไม่ได้ ที่จะรู้สึกเห็นแก่ใจในสิ่งสำคัญอันเป็น
พยานเครื่องหมายเหล่านี้ ว่าราษฎรของเราได้มีความยินดีกันที่ได้เห็น
ตัวเรามาก กับทั้งในถ้อยคำว่าพันความกตัญญูกตเวที และความจงรัก
ภักดีทักขิมาไว้ในคำอวยพร ที่ให้แก่เราเมื่อกันด้วย

อนึ่งเรามีความปรารถนาที่จะขอใจเจ้าของเรือรถไฟใหญ่หน่อย
นานาชาติที่ใดลองลงมาพบกับเรา และที่ใดทนลำบากมาทำการ
พร้อมกันจำแจ้งการต้อนรับ เป็นค่านับในเวลาที่เราจะขึ้นไปยังพระ
มหานครนั้น ฯ

มีพระราชดำรัสตอบแล้ว ประชาชนราษฎรทงปวงพร้อมกันให้
ถวายพระพรชัยมงคล โดยความปีติศรัทธามิภักดิ์ ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ พระราชทานดอกไม้ธูปเทียนให้ข้าราชการเมืองสมุทรปราการ
นำไปนมัสการพระสมุทรเจดีย์แล้ว เวลาเช้า ๒ โมง เรือพระที่นั่งออก
จากเมืองสมุทรปราการขนานมาตามลำน้ำเจ้าพระยา มีเรือหน้าตามเสด็จ
กับทงเรือกลไฟใหญ่น้อยที่โตกล้าวแจวฉนวน ตามเสด็จมาเป็นเทือกแถว
โดยขบวนารคฉ

ระยะทางแต่เมืองสมุทรปราการ ผ่านเมืองนครเขื่อนขันธ์ขึ้นมา
ตลอดจนในเขตพระนคร ทงต้องฟากแม่น้ำ วัดกัลยาณเวรอนกต แม่
จะเจ็กน้อยเพียงใด ต่างก็ตกแต่งด้วยเครื่องประดับ และตั้งเครื่องบูชา
ตามกำลัง ตั้งใจรับเสด็จคนพระนครด้วยความชื่นชม ได้มนต์ทุกแห่ง
ห้ามที่จะเว้นไม่ เวลาเรือพระที่นั่งผ่านมา ตามวัดพระดังระดังดัง
ชัยปรีดิ์ถวายพระพร ที่เป็นวัดหรือศาลเทพารักษ์ ในวัดที่คำฉันท์นัก
เคาะระฆังตกลองหรือจุดประทัด ที่เป็นโรงเรียนนักเรียนเกษมเขาด
ร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี ตามตึกกวนบ้านเรือนราษฎรทงการ
มหรสพก็มากมายหลายแห่ง ส่วนเรือกำปั่นทอดสมอยู่กลางน้ำใน
เขตท่ากรุงเทพฯ ต่างก็ตกแต่งด้วยธงบวิจาร บางจุดพลุส่งตลอดถวายใน
เวลาเมื่อเรือพระที่นั่งแล่นผ่านขึ้นมา แลดูตามแม่น้ำในเขาวนมนเห็นแต่
สิ่งทิวและเครื่องประดับล้นล้นดล่อน เสียงดังดังและเครื่องมหรสพไม่ขาด
สาย พอเข้าไปในเขตจังหวัดพระนครก็เห็นคนส่นพวงทงต้องฟาก ต่างให้
ร้องถวายชัยยังมีตลอดทางมา

ฝ่ายข้างในกรุงเทพพระมหานครนั้น เวลาเช้าก่อน ๔ โมง
พระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งทรงผนวช กับทั้งสมเด็จพระราชาคณะ พระ
ราชาคณะที่ปวงมาพร้อมกันยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เจ้าพนักงาน
เชิญพระสงฆ์ที่พระระเบียบ แต่พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวชเสวยใน
หอพระมนเทียรธรรม พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ถัดพระสงฆ์
๒๐ รูปซึ่งเจริญพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเมื่อวานนี้ ลงไป
คอยรับเสด็จที่พระที่นั่งราชกิจฉนวน ณ ทวารวดีชั้น ๑ ถัดพระสงฆ์
นอกนั้นเข้าไปประชุมพร้อมกันอยู่ในพระอุโบสถ คอยรับเสด็จอยู่ ณ วัด
พระศรีรัตนศาสดาราม

เมื่อเรือพระที่นั่งแท่นขนมาถึงเขาเทียบทวารวดีชั้น ๑ เรียบร้อยแล้ว
พอได้ศักราชเวลาเช้า ๔ โมง ๔๘ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงเครื่องเต็มยศขาวทหารบก ทรงประทับเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหา
จักรบรมราชวงศ์ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นจากเรือพระที่นั่ง กรมทหาร
มหาดเล็กกองร้อย ๓ พร้อมด้วยแถวองครักษ์ประจำกองถวายฉันทยาอุษ
และบรรเลงเพลงแตงสรเสริญพระบารมี กรมทหารเรือยิงปืนใหญ่
ถวายคำนับ และเรือใหญ่น้อยทั้งปวงบรรดาทมาคอยรับเสด็จในท่นกต
หรือทอดตามเสด็จมาแต่ปากนากัด ต่างเปิดแถวเป่าหุ้ดถวายชัยมงคล
เสด็จขึ้นเสด็จไปทางแม่น้ำ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประทับ ณ
พระที่นั่งราชกิจฉนวนแล้ว พระสงฆ์สดุดชยันโตถวายชัยมงคล พระ
บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปฏิสันถารแก่พระสงฆ์แล้ว เสด็จ

ประทับหน้าพระราชนัดดั่งก พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลี
พระบาท และราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
พร้อมกัน จึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ มกุฎราชกุมาร กราบบังคมทูล
ถวายชัยมงคลแทนพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาท
และราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศทั้งปวง ดังนี้

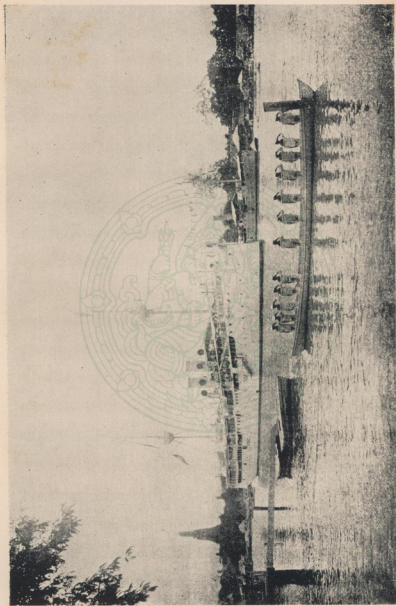
คำถวายชัยมงคล

ของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท
และราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาท
พร้อมด้วยผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ ซึ่งได้มาประชุมเฝ้าทูลละอองธุลี
พระบาทพร้อมกัน ณ บัดนี้ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส
กราบบังคมทูลพระกรุณา ถวายแสดงความปีติปราโมทย์ในการที่ได้
ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้เสด็จพระราชดำเนินกลับจากทวีปยุโรป โดย
สวัสดิภาพ คืนเข้าสู่พระมหานคร

ในการเสด็จพระราชดำเนินประพาศคราวนี้อาจนับได้ว่าเป็นประ-
โยชน์ด้วยเหตุหลายประการ แต่ที่สำคัญคือ จะบำรุงพระราชวรกาย
บำบัดพระโรค และทรงพักผ่อนพระราชฤทัยให้ว่างเว้นจากปรีดิก
ด้วยราชกิจอันใหญ่ชัวยคราวหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งอันควรโดยแท้ อันประเทศ
เช่นกรุงสยามนี้ ด้รพกิจการปกครองพระราชอาณาจักรทั้งปวงย่อม
ถ้าเร้าด้วยดี ด้วยพระราชอุตสาหะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

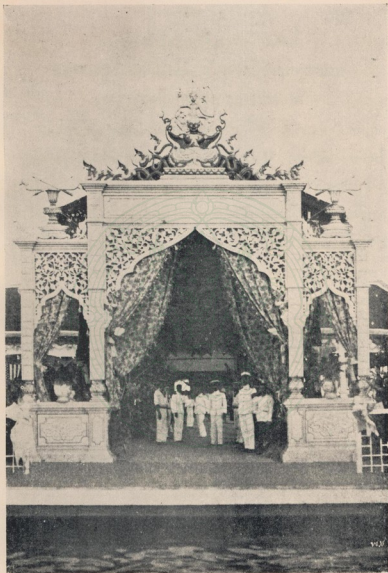
๔๖๔
เรือพระที่นั่งท่าราชวรดิษฐ์

พระองค์เดียว เพราะฉะนั้นความทรงพระดำราญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงนับว่าเป็นสิ่งซึ่งเนื่องกับความเจริญของประชาชน ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงมีความยินดีเป็นต้นเกล้าถนุกระหม่อม ในการที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระดำราญขึ้น และทราบด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า ความทรงพระราชดำราญนั้นจะให้เกิดผลดีแก่ราชการบ้านเมืองเพียงไรในการเบื้องหน้า ในขณะเสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศต่าง ๆ ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทก็ได้ทรงต้องตรวจตรวจราชการประเพณี และประเพณีเหตุความเจริญแห่งประเทศนั้น โดยละเอียด ด้วยพระปรีชาญาณอันสามารถ และถึงใดที่ได้ทรงศึกษาและทรงคุ้นเคยมาแล้ว ก็จะได้เป็นเครื่องนำทางให้ทรงพระราชดำริบำรุงความเจริญของประเทศสยาม ดังได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงอุตสาหะในพระราชกิจมาแล้ว เสด็จขึ้นเสด็จเล็งถวิลด้วยราชสมบัติโดยประการฉะนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายสามารถจะกราบบังคมทูลพระกรุณาได้ ว่าประโยชน์แห่งการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้จะมิต่างเฉพาะส่วนในพระองค์เท่านั้น ย่อมยังประโยชน์ให้แก่ประเทศสยามทั่วไปด้วย

อนึ่ง พวกข้าพระพุทธเจ้าเหล่าซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมไว้ฉะพระราชนุททัย ให้รักษาราชการบ้านเมืองอันยากยิ่ง ในขณะเสด็จไม่อยู่ในพระมหานครนั้น เป็นพระเดชพระคุณหาที่เปรียบมิได้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็จงใจของพระเดชพระคุณเต็มสติปัญญาพยายามที่จะให้ราชการดำเนินไปตามพระบรมราโชบาย และพระราชประเพณีที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงตั้งขึ้นไว้นั้นทุกประการ ความ

รุ่งกตัญญูกตเวทีจงรักภักดีต่อเบองยกดบาท นำให้ข้าพระพุทธเจ้า
 ทงหลายทงหนา ตั้งใจรักษาหน้าที่กระทำราชการทงปองโดยเต็มสติ
 กำลัง ถึงมาตรว่าได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจะประทับอยู่ ณ ประเทศใด
 กต ราชการอื่นใดที่ยากยิ่งทกระทำสำเร็จได้ โดยเฉพาะแต่พระเดชานุภาพ
 เทานั้น ยังได้รับพระราชทานพระบรมราโชวาทเป็นเนืองนิตย์ ด้วยเดช
 พระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม ราชการก็ได้ดำเนินไปโดยสะดวก
 เรียบร้อยคโมมิทขัดข้อง ขณที่ข้าพระพุทธเจ้าทงปองได้ประชุมเฝ้า
 ทูลละอองธุลีพระบาททงวัน มีความปลมปีติหาที่สุดมิได้ ทใคร่รู้สึก
 ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้เสด็จพระราชดำเนินกลับมาประทับอยู่ใน
 ทามกลางข้าพระพุทธเจ้าทงปองแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าทงปองจะได้รับความ
 ร่มเย็นด้วยเดชพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อมประดุจเดิมมา

ในที่สุดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทงปองขอพระราชทานพระบรมราช-
 วโรกาสกราบบังคมทูลถวายขัยมงคล ด้วยอำนาจพระมหากรุณาธิคุณ
 ของได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ซึ่งมออยู่แก่ข้าพระพุทธเจ้าทงปอง กับ
 ความจงรักภักดีและธรมนิยมในพระบารมี ซึ่งข้าพระพุทธเจ้ารู้สึก
 อยู่เสมอมนั้น ขอได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จงทรงพระเจริญพระชนมายุ
 ยั่งยืนนาน เพื่อพระบรมโพธิ์สมภารจะได้เป็นที่พำนักร่มเย็นแห่งปอง
 ประชา ขอพระโรคอย่าได้เป็นบิพาทำให้ความทรงดำรงญ์เสื่อมถอย
 ด้รพดังใหญ่่น้อยทมิพระราชหฤทัยทรงพระราชประสงค์ จงสำเร็จ
 โดยรวดเร็วฉับพลัน ทนพระราชหฤทัยได้ทุกเมื่อ เทอญ ขอเดช
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอมพระราชดำรัสตอบ ดังนี้

ชมกรรมทหารเรือ
สร้างที่พระราชวังดุสิต

พระราชดำรัสตอบคำถวายชัยมงคล
ของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท
และราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ

ถึงแม้ว่าความพอใจในการที่ไปเที่ยวเมืองต่างประเทศ ได้สังเกตเห็น
ความตงอยู่และความเจริญแห่งเมืองอื่นๆ ทั้งปวง ย่อมเป็นความยินดี
ของผู้ไทยเดินทางกรุงอยู่ แต่ผู้ซึ่งไปเที่ยวเช่นนั้นย่อมมีความซาบซ่าน
ในใจเมื่อได้กลับมาถึงเมืองของตนเอง อยู่ในหมู่ชนพวกของตัวเอง
ความรูสึกก่อนนยอเป็นมากยิ่งขึ้นเฉพาะแก่ผู้ซึ่งเป็นปกครองคนทั้งหลาย
ในประเทศของตน อันมีนาใจประสงค์แต่จะให้ความสุขแก่ประชาชน
และความรุ่งเรืองของบ้านเมืองแห่งตนอยู่ในใจเป็นนิจ ในล้นความ
ยินดีของตน ซึ่งได้รู้สึกในเวลาเมื่อกลับมาถึงพระราชอาณาเขตและ
ได้ทงพระมหากษัตริย์ มาทวยงชนเมื่อได้เห็นหน้าทงทงหลายผู้ทงเคยกัน
อยู่รอบข้าง และมาได้ยินคำทงนรับซึ่งขอได้กล่าวแทนทงทงหลาย
อันได้ประชุมอยู่ ณ ทน เพื่อจะพบกันเมื่อเวลามาถึง

ฉันเห็นจริงด้วย ในข้อที่เขาคิดว่า การที่ฉันได้ไปเที่ยวจนกลับ
มาถึงแล้วบัดนี้ จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง กับทงเป็นประโยชน์
แก่ตัวฉันเองด้วย

เขาย่อมทราบอยู่แล้วว่า ฉันได้ส่งข่าวคราวไปมาเรื่อยๆ ใน
ระหว่างทงทงหลายซึ่งได้รับมอบหมายการปกครองบ้านเมืองในเวลา
ฉันไม่อยู่ ฉันมีความยินดีที่จะกล่าวซ้ำอีกว่า กิริยาที่ได้ประพฤติ
ราชการทงปวงให้เป็นไปในเวลาทงฉันไม่อยู่นั้น ฉันเห็นทีพอใจทุกอยาง

ทั้งในความดีด้วยสุจริตและความเพียรซึ่งเธอและท่านทั้งหลายได้กระทำ
หน้าที่อันเป็นประโยชน์สำคัญ ซึ่งได้มอบหมายไว้ให้เธอเป็นผู้รักษา
ฉันขอบใจเธอในคำเตือนรับ แลตั้งความพอใจที่ได้กล่าวต่อนั้น อัน
ฉันจะกล่าวได้เหมือนกัน ว่าความยินดีซึ่งเธอและท่านทั้งหลายรู้สึกใน
เวลาที่ฉันมาถึงฉัน ไฉน ฉันก็รู้สึกเหมือนกัน ว่ามีความชื่นชมที่ได้
มาอยู่ในหมู่ท่านทั้งหลายและทรงมีร่างกายบริบูรณ์ดีขึ้นกว่าแต่ก่อนซึ่งจะ
สามารถเขารับทำการ เพื่อความเจริญแก่บ้านเมืองและความสุขของ
ประชาราษฎรทั้งปวงสืบไปโดยสะดวกได้

มีพระราชดำรัสตอบและมีพระราชปฏิสันถารปราศรัยแก่พระบรม
วงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ
พอสมควรแก่เวลาแล้ว ได้ทรงพระทรงพุดกล่าว พระสงฆ์สดุดถวาย
ชัยมงคลออกทรงหนิง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชดำเนิน
เป็นกระบวนพยุหยาตราไปโดยสถลมารคมี มีข้าราชการ ไปรย
ข้าทูลออกคอยไม่ต้องข้างทาง ได้เข้าไปในพระบรมมหาราชวังทางประตู
ศรีสุนทร ขนส่งพระทนต์จกรมหาปราชญ์

ครั้นเวลาเที่ยงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จยัง
พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรงบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชแล้ว ได้เสด็จ
ออกยังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงจุทียนเครื่องนมัสการและ
เครื่องทองน้อยแล้ว ทรงทอดผ้าไตรกับหีบยาม ซึ่งโปรดให้ทำมาจาก
ประเทศยุโรป พระสงฆ์วัดเบญจมบพิตร ๒๗ รูป มีพระธรรมวโรดม^(๑)

(๑) พระธรรมวโรดม (จ่าบ) ต่อมาเป็นสมเด็จพระวันรัต

แห่เสด็จเข้าพระบรมมหาราชวัง

เป็นประธานจัดตั้งปกครองพระบรมอัฐิพระอัฐิ อันเจ้าพนักงานได้เชิญออก
ประดิษฐานไว้เหนือพระที่นั่งเศวตฉัตรและบนโต๊ะทองรวม ๓๖ พระโกศ
ด้วยกัน พระสงฆ์จัดตั้งปกครองแล้ว ถวายยถาถวายอนุโมทนา ถวาย
อภิเษก ถวายพระพรตา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นทรง
รถพระที่นั่งกับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เสด็จเป็นกระบวนรถม้า
แต่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในเวลานั้นกรมทหารบกได้ยิงปืนใหญ่ถวาย
คำนับ เสด็จพระราชดำเนินออกประตูพิมานชัยศรี มีนักเรียนโรงเรียน
มหาดเล็กยืนแถวทหน้าโรงเรียน ไปรับข้าวตอกดอกไม้และให้ถวาย
ขัณฑ์มกด รถพระที่นั่งเลี้ยวไปหยุดทหน้าประตูวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
กองทหารมหาดเล็ก ๓ กองร้อย มีแถวธงประจำกองตั้งแถวรับเสด็จ
ที่สนามข้างหอพระสมุดวชิรญาณ^(๑) ถวายฉันทยาและทำเพลงแตร
สรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิน
โดยทางลาดพระบาทเข้าในพระอาราม และทำในพระอารามนั้นมี
หม่อมเจ้าทยังเยาว์ ไปรับข้าวตอกดอกไม้ต้องช้างทางเสด็จ ตั้งแต่ประตู
จนถึงอัมรินทร์พระอุโบสถ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้า
ประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการพระมหามณเฑียร-
ปฏิบัติกระทำพระพุทธบูชา และทรงถวายเชิงเทียนกิ่งใหญ่คู่หนึ่ง ซึ่ง
โปรดเกล้าฯ ให้ทำมาแต่ยุโรปเป็นราชสักการะเสด็จแล้วประทับทหน้า
ตั้งฆट्टมาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวรโอรส ทรง
อ่านคำถวายพระพรดังนี้

(๑) คือศาลาสหทัยสมาคม

คำถวายพระพรของพระสงฆ์

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลพระชนมสุข
ทุกประการ จงมีแต่ร่มไฉฉาบรมบพิตรพระราชสมภาร พระองค์ร่มเกล้า
พระปรมินทรมหามหาราชธิราชเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

บัดนี้ ส้มเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เสด็จพระราชดำเนิน
กลับจากแผ่นดินยุโรปประเทศพระมหานคร ประธานิกรทุกจำพวก
ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จมาด้วยราชมรรยา ข้าราชการทั้งปวง ตลอดจน
ถึงชาวต่างประเทศผู้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ต่างเกิดมีจิตปราโมทย์ มี
ศรัทธาอันดี พากันพร้อมกันจัดการรับเสด็จตามกำลังที่จะทำได้ แต่ความ
พร้อมใจกันของประชาราษฎรนั้น ๆ มารวมกันเข้าช่วยกันทำให้การนี้เป็น
นิมิตอันดีแก่ทุกฝ่าย จักว่าเป็นมหาดมัยของพระนครเป็นที่น่ายินดี
ทุกหน้า อาตมภาพพระภิกษุสงฆ์ก็พลอยอนุโมทนาสาธุการด้วยฝ่าย
อาตมภาพ พากันพร้อมกันมาตั้งหน้าหน้า ณ ที่นี้ เพื่อเปล่งวาทะโดยสัตยา
ธิษฐาน ประสิดิทธิพระพรถวายแด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า
ผู้เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกด้วยบางในมหาดมัย

อาตมภาพพระภิกษุสงฆ์ทราบดีว่าสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภาร
เจ้า เสด็จพระราชดำเนินยุโรปคราวนี้ เพื่อประโยชน์จะบำรุงพระองค์
ให้ทรงบอบดี เพราะทรงพระราชภาระมานาน จะได้มีพระกำลังทรงราชการ
โดยดีไปอีก พระราชดำริเห็นด้วยกำลังพระมหากรุณาแก่ประชาชน
ผู้พึ่งพระบรมโพธิสมภาร ขอนึกเหมือนเมื่อสมเด็จพระโลกนาถเจ้าได้ตรัสใหม่
ตั้งพระพุทธรูปจะดำรงพระสัทธรรมเทศนาโปรดเวไนยสัตว์แล้ว ได้ทรง

กระทำอายุตั้งขาราชฐาน คือตั้งปรารภณานินที่ทรงพระชนมายุอยู่
โปรดตั้งดีกว่าจะได้ประกาศพระศาสนาแพร่หลายไปบุญ ถ้าเรารู้
ประโยชน์แก่เทวดามนุษย์เป็นอันมาก หากจะมีอาพาธอย่างใดอย่างหนึ่ง
เกิดขึ้นทอนอายุตั้งขาร ก็ทรงพากเพียรเพียรรับเสียด้วยอำนาจ
พระอิทธิบาทภาวนา ขรรคมดาพระอรหันต์เจ้าย่อมไม่มีความเสียหาย
ขาดในขีวิตและร่างกาย จะเป็นอยู่ได้เท่าไรก็ตามที่ แต่สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงกระทำอายุตั้งขาราชฐานตั้งนั้น ก็ด้วยกำลังพระมหา
กรุณาในสัตว์โลกเป็นที่สุด สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
ก็เหมือนกัน มีพระราชประสงค์จะทรงบำรุงพระองค์ให้คนเป็นปกติ
จึงได้รู้ทนความยากลำบากจากพระนคร และไกลเคศวรยศได้ตั้งปณิธาน
แม้จะเป็นภุมิถิดานำภิมุขยักปานไร ก็เป็นทศกัณฐ์พระราชนิพนธ์
ของพระเจ้าแผ่นดินผู้มีใจของ ทั้งยังต้องทรงห่วงหลังถึงพระราช
อาณาจักรและประชาชน ไหนจะต้องทรงทนความบกพร่องแห่ง
อุปฐานการบำรุงบำเรอที่ผิดจากเคย เป็นดังนี้ก็เพราะพระมหากรุณา
ในข้าขอบขัณฑสีมาเป็นที่สุด

ในเวลาที่ได้ตั้งอยู่ห่างไกลนอกพุทธเขต ยังไม่ทรงวายคำนึงถึง
ศาสนาวัตรที่ใดเคยทรงบำเพ็ญเป็นพระราชจรรยา เมื่อถึงเวลาเป็น
อภิสิทธิ์กาลของพุทธบริษัทจะได้บำเพ็ญกิจวัตรเนื่องในพระศาสนา
ก็ได้พระราชทานพระราชโอรส และเครื่องสักการะมาตั้งอาตมภาพ
ทั้งหลาย เพื่อบูชาพระรัตนตรัยและสักการะเฉพาะองค์ แม้แต่เพียงกิจ
เล็กน้อยก็หาทรงละเว้นไม่ ข้อนั้นเป็นไปเพราะกำลังพระราชศรัทธาใน

พระพุทธศาสนา และเมื่อจะเสด็จพระราชดำเนิน ได้ทรงมอบราชภาระ
ในหน้าที่ศาสนูปถัมภกไว้แก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหา
วชิราวุธ มกุฎราชกุมาร พระราชโอรสร่วมพระราชฤทัย โปรดเกล้าฯ
ให้เป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้า ได้ทรงประกาศด้านราชกิจโดยพระราชนิมิตรักษาพระนครตั้งบรรดา
พระภิกษุสงฆ์ได้รับธรรมการรักษายูบเป็นผาสุกหาภัยอันตรายมิได้
สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้ากับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้า
ทรงประกอบด้วยพระคุณสมบัติ เป็นต้นว่าพระราชศรัทธาสมควรกัน
ควรจะสรวลเสรวญ ต้องด้วยลักษณะระฤกได้บุตรเป็นอนุชาต ซึ่งสมเด็จพระ
พระคำสดาตรัสในตโยปุตตสูตร นั้น

อนึ่งอาตมภาพพระภิกษุสงฆ์ได้ทราบต่อไปอีกว่า ในเวลาเสด็จ
พระราชดำเนินนั้น พระราชามหากษัตริย์และประธานาธิบดีผู้ครอง
พระนครนั้น ๆ ได้กระทำกิจจนมาการต้อนรับเสด็จด้วยลักษณะเคารพ
ที่สุดจนชาวพระนครก็แสดงความอ่อนน้อมนบถทอดไป ๆ ขอนส่อให้
เห็นว่าเป็นผลแห่งพระคุณสมบัติ เป็นเครื่องเจริญใจมนต์เข้มข้มแห่ง
มหาชนผู้อยู่ใต้พระบารมี และเป็นพยานกันมาแต่แต่ครั้งโบราณสมัย
แม้สมเด็จพระสุทนต์ได้ทรงยกขึ้นแสดง เพื่อเป็นอุบายประกอบเจในชน
ไว้ในคุณสมบัติ เช่นตรัสสรวลเสรวญมิตรธรรมไว้ในเคมียชาติก ยกชน
ผู้ไม่ประทุษร้ายแก่มิตรชนแสดงว่าไปสู้ชนบทนิคมราชธานีใด ๆ ย่อมมี
ผู้มาชักการะทวไปทุกแห่งหน ไม่ต้องโกรธกลับมาเรือนของตนด้วย
ไม่มีผู้ต้อนรับ กลับจะได้ความเบิกบานในสมาคม ฯ สมเด็จพระบรมพิตร

พระราชดำริเห็นว่าการรักษาพระราชดำริพันชั่งไม่ตรงกับนานาประเทศ
โดยธรรมเนียมปฏิบัติ ประกอบกับที่เสนาบดีจรรโลง และพระราชอำนาจอันงาม
ได้ทรงรับความยกย่องนับถือของพระนครนั้น ๆ ต้องกันกับกระแสพระ
พุทธภาณิต ฉะนั้น

วันนั้นสมเด็จพระบรมพิตรพระราชดำริเห็นว่าการเจ้า เสด็จพระราชดำเนิน
กลับถึงพระมหานคร มหาชนพร้อมกันแต่งพระนครและมาตโมตร
กระทำปัจจุบันการรับเสด็จเป็นมหานิมิต্ত โดยด้วยความปราโมทย์
ชื่นบาน ครั้งเสด็จพระโอรสตามจารัย เสด็จพระพุทธานุภาพพระ
กรุงกบิลพัสดุ์ เหล่ากษัตริย์ศากยราชผู้เป็นประยูรญาติ และชาวพระ
นครพร้อมกันกระทำปัจจุบันการต้อนรับเสด็จเป็นการเอิกเกริกใหญ่
สมเด็จพระบรมพิตรพระราชดำริเห็นว่าการได้ทอดพระเนตรเห็นความจงรัก
และสามัคคีของประชาราษฎร เป็นผลแห่งพระเมตตาคุณและพระกรุณา
คุณที่ทรงให้เป็นไปแต่ในชนนิกม ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชได้ตรัส
พระนามเพิ่มว่า เทวานัมปิย ปิยทัตถ เป็นที่รักของเทวดามนุษย์ ได้ทอด
พระเนตรเห็นผลเป็นพระกตญายุพระราชหฤทัยดังนี้ เป็นพระเกียรติยศ
ปรากฏยิ่งยวดมา ๆ

อาตมภาพพระภิกษุสงฆ์พลอยอนุโมทนาสาธุการด้วยอาณาจักร
ในมหาสมณชน ขอทูลเปล่งวโรกาสถิตยาริฐาน ประดิษฐานพระพร
ถวายเป็นสมเด็จพระบรมพิตรพระราชดำริต่อไป

มหาการุณิโก นาโถ หิตาย สัพพปาณิน

ปุเรตวา ปารมี สัพพปาตโต สมโพธิมุตตม

เอเตน สจฺจวชฺเชน โหตุ เต ชยมงฺคล

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นที่พึ่งของพุทธเวไนยในทาง
พระคำสอน ย่อมประกอบด้วยพระกรุณาเป็นอย่างใหญ่ ตั้งพระหฤทัย
บำเพ็ญพระบารมีให้บริบูรณ์ครบทุกประการแล้ว ได้บรรลुพระสัมมา
สัมโพธิญาณอันสูงสุด ทรงบำเพ็ญพระพุทธานุภาพเพื่อประโยชน์แก่อุท
ถกเวไนยนิกรทั้งปวงดังนี้ สมเด็จพระบรมบพิตรพระวราษสัมภารเจ้าผู้เป็น
ที่พึ่งของพสกนิกร ย่อมประกอบด้วยพระมหากรุณา เสด็จเถลิงราช
มไหศวรรยาภิเศกแล้ว ตั้งพระราชหฤทัยบำเพ็ญราชธรรมให้ไพบูรณ์
ทุกประการ เพื่อประโยชน์สุขแห่งข้าขอบขัณฑสีมาทั้งปวงดังนี้ ด้วย
อำนาจคำสัตย์เป็นปิตุสถาน ขอขมยงคตจึงมีแด่สมเด็จพระบรมบพิตร
พระวราษสัมภารเจ้าด้วยประการทั้งปวง จึงทรงตั้งสัตย์สั่งรพูปัฏวัน
ตรายพระโรคอย่าได้เกิดถลากรายพระวรองค์ จึงทรงพระเกษมสุข
ทุกทีพาราตริ ทรงพระเจริญด้วยพระเดช พระศรี พระยศ พระเกียรติ
พระราชทรัพย์และราชบริวาร ดำรงพระชนมายุยืนนาน เสด็จสถิตตถาคตพร
ในพระสิริราชสมบัติ เป็นที่ร่มเย็นของราชบริพารพสกนิกร และทรง
รักษาพระพุทธคำสอนให้ถาวรไปเมื่อหน้า ฯ

รัตนตุดยานุภาเวน รัตนตุดยเคชสา

สีหุชมตฺตุ สีหุชมตฺตุ สีหุชมตฺตุ อิทํ ผลํ

ด้วยเดชานุภาพพระรัตนตรัยมั่นคงตลอด ขอคู่กุบิลุผลซึ่ง
พรรณนาแล้วนั้น จงประสิทธิ์สำเร็จแด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระวราษสัมภาร
เจ้าทุกประการ ขอถวายพระพร ฯ

เมื่อกรมหลวงวชิรญาณวงศ์เฝ้าถวายพระพรแล้ว พระสงฆ์สดุด
ถวายขมยงคตพร้อมกัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับพร พระสงฆ์ โดยเคารพแล้ว
มีพระราชดำรัสตอบ^{๔๕}

พระราชดำรัสตอบ

คำถวายพระพรของพระสงฆ์

หม่อมฉัน ได้ฟังคำรับสั่ง ในนามของพระสงฆ์ซึ่งมาประชุมอยู่
ณ^{๔๕} ทน มีข้อความอันละเอียดประกอบด้วยหลักฐานและอิงอาศัยพระคุณ
สมบัติอันเต็มบริบูรณ์อยู่ในพระพุทธสันตान และพุทธจริยาของสมเด็จพระ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันผู้หนึ่งผู้ใดสามารถจะปฏิบัติหรือฐานน้ำใจ
ประพฤติตามได้ แม้แต่ส่วนน้อยก็จะได้รับผลานิสงส์ ซึ่งปรากฏ
ในบัดนี้ตามสมควรแก่ความสามารถ ขอนเป็นทศเพิ่มพูนความยินดี
สองประการ คือให้บังเกิดความเลื่อมใสในพระคุณเจริญยิ่งขึ้น และ
ได้ความชุ่มชื่นในใจเมื่อตริตาม โดยบังเอิญชนญาณ

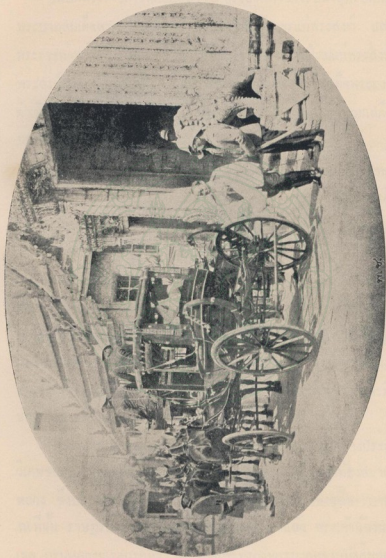
การที่หม่อมฉันได้ ไปสู่ประเทศที่ไกลห่างจากที่ซึ่งเคยเคารพ
สักการบูชา ห่างจากภูมิประเทศซึ่งได้เคยได้ใจบำรุงรักษายูมิได้ละเลย
ห่างจากหน้าอาศรมที่คร่ำครวญ อันมีมจรจิตตอกนที่ควรเชื่อ
ยอมบังเกิดความเปลี่ยวเปล่าใจ ให้รู้สึกว่าเป็นผู้นาในกาลนั้น ๆ
เนื่อง ๆ

ความยินดีที่เกิดขึ้นเป็นเครื่องระงับน้ำใจ ย่อมเกิดขึ้นด้วยความ
ระลึกโดยแน่นแน่วแล้วแต่ตั้งมา แม้แต่ข้าพเจ้าการเคารพ ก็ให้รู้สึก
ได้รับผลแห่งความชื่นชมในใจไปได้หลายวัน จึงมาตั้งนิยฐานว่านั่นคือ
ส่วนกุศลซึ่งได้มาปรากฏเฉพาะหน้า

ด้านซึ่งมีความอาลัยในพระนครและประชาชนย่อมระงับได้ด้วย
ความวางใจในผู้ซึ่งได้มอบหมายไว้ให้อยูรักษา และได้มุ่งหมายความ
นึกกะเนโนใจว่า จะมีคุณบางอย่างในการททเทยวไปเช่นนั้น ทั้งในลุ่ม
ร่างกายและการบ้านเมือง จึงเป็นเครื่องที่สำหรับระงับปลดเปลื้อง
ความลำบากขัดสนจากสิ่งซึ่งเคยระคอกได้โดยมาก

แต่เมื่อสุดสิ้นกำหนด อันเป็นเวลาได้มาสู่พระราชอาณาเขต
จำเดิมแต่เมืองตราดและเมืองจันทบุรีก็ได้ความชื่นชมยินดี เพราะ
ได้เห็นผลของการที่จัดได้ทำไป อันไม่ได้เห็นด้วยตา ปรากฏว่า
การที่จะทำนั้นไม่เปล้าจากประโยชน์ ย่อมเป็นผลเช่นเจ้าคนเมณฑล
จัดคนพระสงฆ์ ซึ่งปรากฏแก่ตาเมื่อเวลาพระสงฆ์ได้มารับรองทั้งต้อง
เมืองนั้น ดีชกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก การรับรองของประชาชนใน
หัวเมืองทั้งต้องและในกรุงเทพ ฯ ย่อมปรากฏว่าผลแห่งกุศลเจตนา
ซึ่งได้เป็นอยู่เนื่องนิตย์ในนาใจ และได้ทำให้สำเร็จไปตามก้าดังความ
สามารถนั้น เป็นผลอนัตซึ่งมีผู้คิดเห็นชอบด้วยเป็นอันมาก

ในที่สุดนั้น เมื่อได้ฟังคำอ่านอวยพร ซึ่งได้รับสั่งแทนที่ประชุมสงฆ์
อันควรนับว่าเป็นยอดยิ่งของหมู่ที่ควรเกิดความยินดี เพราะเหตุคำ
คำเช่นนั้นได้ออกมาจากสงฆ์หมู่ใหญ่ อันเป็นที่เคารพนับถืออย่างย้ง
เป็นเครื่องเพิ่มพูนความปรีดาปราโมทย์ในใจมิใช่น้อย จึงขอรับคำ
อานวยพรชัยมงคล ซึ่งพระสงฆ์ทั้งปวงได้อ่านอวยด้วยความเคารพเป็น
อย่างย้ง ฯ

ทรงพระที่นั่งเสด็จสวนดุสิต

เมื่อมีพระราชดำริตอบแล้ว พระสังฆมณฑลปวงรับดำริพร้อมกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชปฏิสันถารแก่พระสังฆมณฑล และพระราชทานยามซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ทำมาจากประเทศยุโรปแก่พระสังฆมณฑล พระสังฆมณฑลถวายอดิเรกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ตั้งพระราชดำเนิรออกทางหลังพระอุโบสถถนนทรงรถพระที่นั่ง เสด็จขึ้นกระบวนเสด็จออกจากพระบรมมหาราชวัง

ในระหว่างเสด็จมารถเสด็จไปนั้น เหล่าทหารราบมณฑลกรุงเทพฯ ๑ มณฑลกรุงเก่า ๑ มณฑลนครราชสีมา ๑ มณฑลนครสวรรค์ ๑ มณฑลนครราชสีมา ๑ มณฑลราชบุรี ๑ ยืนแถวรายทางทั้งสองฟากตลอดทาง แต่ถนนหน้าพระลาน ถนนราชดำเนินใน ถนนราชดำเนินกลาง ถนนราชดำเนินนอก และถนนเบญจมาศได้ตามลำดับ เหล่าทหารม้า มณฑลกรุงเทพฯ ๑ มณฑลราชบุรี ๑ มณฑลนครราชสีมา ๑ ยืนแถวรายทางรับเสด็จที่ถนนเบญจมาศได้ด้านส่วนกลาง เหล่าทหารปืนใหญ่ มณฑลกรุงเทพฯ ๑ มณฑลราชบุรี ๑ มณฑลนครราชสีมา ๑ ยืนแถวรายทางรับเสด็จที่ถนนเบญจมาศได้ด้านสนามเหนือวัดเบญจมบพิตร และมีนักเรียนนายร้อยยืนแถวรับเสด็จในสวนเบญจกิติด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรถพระที่นั่งเสด็จออกทางประตูวิเศษชัยศรี เสด็จถนนหน้าพระลาน ไปประทับยังพลับพลาที่สวนสนามหลวง ซึ่งประชาชนชาวพระนครชุมนุมกันคอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ ที่นั้น ราษฎรทั้งปวงได้เฝ้าถวายชัยมงคลตามตาแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนครสวรรค์ฯ เสด็จมาประทับกระบวนกระบวนบั้งคมทูลถวายชัยมงคลแทนราษฎร ดังนี้

นักเข้พระอภิเษกบะหมี่ คำถวายชัยมงคล

ของประชาชนชาวพระนคร

ซึ่งเสนาบดีกระทรวงนครบาล อ่านถวายที่ห้องสนามหลวง

ขอเดชะ ฝ่ายละออธงสุลุดพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

บัดนี้เป็นมาดสมัย พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว

ได้ตั้งพระราชดำเนิรเด็ดจกตบจากทอญยุโรป คั้นเข้ากรุงเทพนมหานคร

โดยดัดดีภาพ ประชาชนเอบอามด้วยปรีดาปราโมทย์ชื่นบานทอหน้า

ข้าพระพุทธเจ้า ได้รับฉันทานุมิตของพอกพอกคำประชาราษฎรใน

กรุงเทพมหานคร ผู้มีความชื่นชมยินดีพรักพร้อมกันมาดโมดรับเด็ดจ

ประเศพระบรมราชธานี แดงเผ้าทูลละออธงสุลุดพระบาทอยู่บัด ณ

ท้องสนามหลวง ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคมทูล

พระกรุณาด้วยดวงจิตกตัญญูกตเวทิตถวายชัยมงคล แดพระบาทสมเด็จพระ

บรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว

ด้วยพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ได้เด็ดจพระราช

ดำเนินจากพระมหานครไปช้านานถึงปานนี้ ประชาชนย่อมมีความรู้สึก

เปลี่ยวใจอยู่ทอกัน มีแต่ตงหน้าคอยฟังข่าวเด็ดจพระราชดำเนินไป ณ

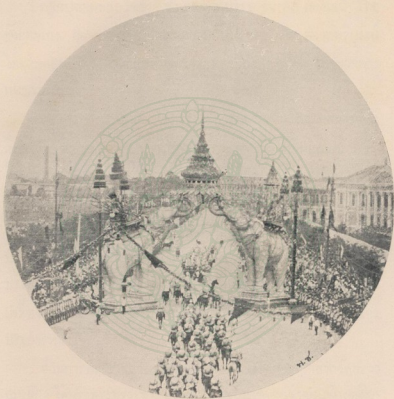
ที่นั่น ๆ ทุกประเทศทุกบุรี เมื่อได้ทราบว่าการเด็ดจประพาสได้ผลดักัญ

นำบัคพระโรค ทรงพระเจริญสุธำราญ กับทงนานาประเทศได้รับเด็ดจ

โดยดัดพันฉมิตรไมตรีเชิดชูพระเกียรติยศ ก็มีความชื่นชมโสมนัสเป็น

อย่างย้ง เพราะประชาชนทงหลายรู้สึกอยู่เฒอว่า พระบาทสมเด็จพระ

บรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว เป็นเจ้าเป็นใหญ่ปกเกล้า ๆ ของอาณา

ขบวนมยุรนาถ
สร้างทอนนราชนิเวศน์

ประชากรอยู่ใต้พระบารมี ได้ทรงพระมหากรุณาทะนุบำรุง
ให้ได้ความสุข ความเจริญ โดยอเนกประการเหลือที่จะคณนาได้

อิริยวิบุลยผลข้อใหญ่ ซึ่งเกิดมีแก่ประชาชน คือ ความเป็นไทย
ด้วยตนเอง ความอยู่เย็นเป็นสุข ความมีปรีชาสามารถ ความบริบูรณ์
โดยโภคสมบัติ ความเกษมสำราญเหล่านั้นสำเร็จด้วยอำนาจพระ
มหากุรนา คือ

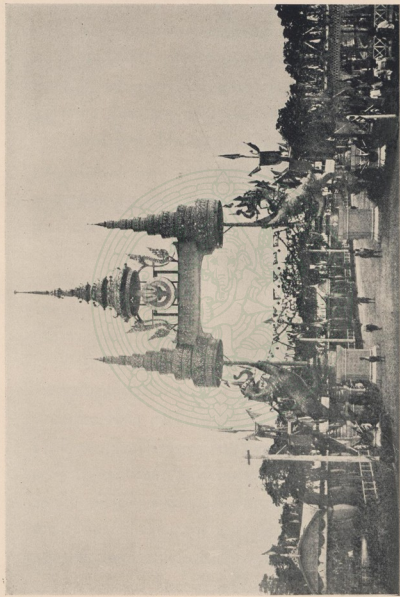
ส่วนการพระศาสนา ได้พระราชทานความเป็นไธสแก่ตนในที่
ถือศาสนาได้ตามศรัทธา ทั้งทรงมีองค์รักษาไม่ให้มีภัยอันตรายเกิด
ขึ้นแก่ประชาชนต่างพวก เพราะเหตุถือศาสนาต่างกัน และทรงกำจั
บาปชนภายใน ไม่ให้ใครจะทำศาสนาอันเป็นบุญเขตของมหาชนให้
เศร้าหมอง เป็นเหตุเสื่อมเสียแห่งการบำเพ็ญศาสนวัตร ทรงอุปถัมภ์
บำรุงพระศาสนาสำหรับบ้านเมือง ทั้งศาสนาอื่น ๆ ทั่วไปโดยอเนก
ประการ สุดแต่จะสำเร็จประโยชน์แก่ประชนชนเพียงไร ข้อนี้เป็น
เครื่องหมายสำคัญแห่งพระเมตตาคุณที่ทรงให้เป็นไปในชนนิกร
ประการหนึ่ง

ส่วนการพระราชอาณาจักร จำเดิมแต่ตั้งขึ้นถึงดลด้วยราช
สมบัติ ได้ทรงพระปวารจะพระราชทานเป็นไทยแก่ข้าขอบขัณฑสีมา
ได้โปรดเกล้า ฯ ตั้งพระราชบัญญัติตักเตือนอายุลูกหลาน เพื่อไม่ให้
ราษฎรผู้เกิดในรัชกาลปัจจุบันนี้ตกเป็นทาส หรือที่เป็นทาสอยู่ก็ให้หลุด
พ้นค่าตัวเป็นไทยในปฐมวัย และต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
ออกพระราชบัญญัติลดค่าตัวเด็กทาส ข้อซึ่งได้พระราชทานความเป็น
ไทยแก่ประชาชนนี้ เป็นพระมหากรุณาประการหนึ่ง

การปกครอง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ออกพระราชบัญญัติ
จัดการปกครองท้องที่ เพื่อความปรกดีสะดวกของประชาชน และออก
พระราชบัญญัติยกเลิกกฎหมายเก่าที่พิจารณาคดี โดยการทรงกรม
นั้นเสีย ดังกฎหมายกระบวนพิจารณาคดีโดยลักษณะใหม่ขึ้น เพื่อให้
ราษฎรได้รับความชอบธรรม และได้โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราช
บัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ตามประเพณีอันนิยมกันเป็นอันมากนั้น
เพื่อรักษาความสงบราบคาบของพระราชอาณาจักร ซึ่งซึ่งได้พระราช
ทานความอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากภัยอันตรายแก่ประชาชนนี้ เป็นพระ
มหากรุณาธิคุณประการหนึ่ง

การศึกษาวិทยา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรม
ศึกษาธิการ มีหน้าที่จัดการเล่าเรียน เพื่อผู้เรียนจะได้มีความคิด
ความฉลาดสามารถรักตนและครอบครัว ทั้งจะได้รู้อุปนิสัยแห่ง
ในทางที่ดีควร ซึ่งอันเป็นพระเมตตาคุณที่ทรงให้เป็นไปในหมู่ราษฎร
ประการหนึ่ง

การค้าขาย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการชุกคดของขึ้น
เป็นอันมาก ทัดการไร่นาให้ราษฎรได้โภคทรัพย์ยิ่งขึ้น และได้โปรดเกล้าฯ
ให้สร้างทางรถไฟเพื่อรับส่งคนโดยสารกับบรรทุกสินค้าไปมาเร็วขึ้น
กับได้ทรงอุดหนุนให้มีเรือกลไฟให้ญ่น้อยเดินรับส่งสินค้าและคนโดยสาร
ได้โปรดเกล้าฯ ให้คิดต่อการต่ำลงไปรษณีย์โทรเลขเพื่อการสื่อสาร
ไปมาค้าขายสะดวกและรวดเร็ว จนการค้าขายมีสรรพสินค้าต่างๆ มา
เจือจานในพระราชอาณาจักรบริบูรณ์ยิ่งขึ้น และส่วนการภาษีอากร

ชุมกระพรวงกลาโหม
สร้างที่เชิงสะพานผ่านพิภพลีลาตามเหนือ

ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกและลดหย่อนในสิ่งที่ไม่เกิดผลและมีผลน้อยแก่ประชาชน และชนพิกัตต่อราแต่เฉพาะสิ่งที่ได้ผลแก่ประชาชนเป็นอันมาก ข้อซึ่งทรงทะนุบำรุงให้ประชาราษฎร์มีความสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์นั้น เป็นเครื่องหมายแห่งพระเมตตาคุณอีกประการหนึ่ง

การสุขาภิบาล ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดพระนครให้เจริญยิ่งขึ้นอีกหลายอย่าง มีการขยายถนนหนทางเก่าที่แคบให้กว้างขึ้น และสร้างถนนใหม่ขึ้นอีกมากสายหลายตำบล มีโคมไฟจุดทั้งถนนสว่างร่มเย็น จนเกิดมตกบ้านเรือนในพระนครมั่งคั่งทวารา โดยเสมือและมีรถรางใช้แรงไฟฟ้า รถม้ากับรถอย่างอื่น ๆ ด้วยมากมาย ทำให้การไปมาของประชาชนสบายและสะดวกขึ้นเป็นอันมาก ส่วนการบำบัดโรคภัยอันตราย ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีโรงพยาบาล กับทั้งเจ้าพนักงานตรวจตราป้องกันโรค ข้อซึ่งได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานความดำริญาปราศจากโรคอันตรายแก่ประชาชนนั้น เป็นเครื่องหมายแห่งพระกรุณาคุณอีกประการหนึ่ง

การตรวจตรา อนึ่ง มีพระราชประสงค์จะทรงทราบว่าการนั้น ๆ ที่ได้จัดวางระเบียบไว้แล้วจะสำเร็จประโยชน์แก่อาณาประชาราษฎร์สักเพียงไร และการอย่างใดบ้างจะยังวิบุลยผลให้เกิดแก่ประชาชนยิ่งขึ้นไป เพื่อจะได้ทอดพระเนตรเห็นด้วยพระองค์เอง จึงทรงพระอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนินประพาสไปในหัวเมืองนั้น ๆ ทรงสอดส่องเหตุการณ์ และทรงสดับข่าวลือทุกข์ของประชาชนเนื่อง ๆ มา

ความสันติสุขนั้น ในเวลาที่เสด็จประพาสได้มีพระราชดำรัสทักทายนปราชัย ตรัสได้ถามลือทุกข์ของราษฎร ไม่ถือพระราชพิธีวิชัย

พระราชทานเงินและสิ่งของเป็นเครื่องปลุกความยินดีปรีดา ทรงพระเมตตา ตลอดจนไปจนถึงหมู่เด็ก ๆ บุตรชาวบ้าน พระราชทานเสมา แจกกันมากกว่ามาก ทรงสนทนากับราษฎรยากที่จะหาพระเจ้าแผ่นดินอื่นเสมอเหมือน ทรงพระอาริปลูกำใจเข็น จึงเป็นที่นิยมนับถือของประชาราษฎรทุกแห่งหน ตลอดจนถึงชาวต่างประเทศ

อีกประการหนึ่ง ได้ทรงเปิดเผยเขตฐานเกียรติยศของชาติสยาม ด้วยทรงพระราชอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนินประเทศยุโรปถึง ๒ ครั้ง ทรงชักนำเชื้อมพระราชสันพันธมิตรไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดิน และประธานาธิบดีในนานาประเทศ ให้สนิทยิ่งขึ้น ผลแห่งสันพันธมิตรไมตรีนั้น ย่อมชักนำความเจริญรุ่งเรืองของพระราชอาณาจักร และเมื่อเสด็จพระราชดำเนินจากพระนครไป ยังได้ทรงห่วงในสุขทุกข์ของชนนิกร จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ถวายบำเหน็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ มกุฎราชกุมาร พระราชโอรสที่ทรงพระเยาว์ ได้ให้สำเร็จราชการรักษาพระนครไว้ต่างพระองค์ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชก็ได้ทรงอนุวัติในพระราชจรรยา ทรงพระเมตตาอารีแก่ประชาราษฎร และรักษาพระนครด้วยพระปรีชาสามารถ การณ์เป็นปรกติเรียบร้อย ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขสมพระราชประสงค์ พระมหากรุณาเป็นล้นเกล้าฯ

ประชาชนรู้สึกพระมหากรุณาธิคุณปกเกล้าฯ โดยอเนกประการ อยู่ ณ จึงมีดวงจิตเต็มไปด้วยปีติชื่นชมโสมนัส ได้พร้อมกันมาสู่ที่สโมสรรับเสด็จ มอบฉันทานุมัติให้ข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลขอ

พระราชทานพระบรมราชานุญาต เพื่อประกาศพระมหากรุณาธิคุณ
แล้ว เสด็จวิเสทถวายรัชมงค ณ มหาสมณพิเศษ ที่เสด็จประเวศ
พระมหานครครน

ขอเดชะพระมหากรุณา ที่ทรงให้เป็นไปในประชาชน และขอ
อำนาจความกตัญญูของทวยราษฎร์ ผู้มีความรักและจงรักใน
พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว โดยสุจริตธรรมอัน
ประกอบกัน จงเป็นอนุภาพศักดิ์สิทธิ์บนศาลพิทักษ์รักษาพระบาทสมเด็จพระ
บรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ให้มีพระเดชานุภาพเป็นพระนครความของ
หมู่ปรีชาภยันอก อย่าให้กลักอันผู้ผล ตลกดจนพอกเหล่าร้าย
ภายในให้เกรงกลัวพระบารมี อย่ากล้ากำเริบเป็นเสี้ยนหนามแห่ง
พระราชอาณาจักรอัน ขอความเกษมสงบจงมีทั่ว

อนึ่ง ขอจงทรงพระเจริญด้วยพระราโชธิยศ พระเกียรติคุณ
เป็นที่ยกย่องของประชาชนทั้งภายในทั้งภายนอกทุกกันไป ขอพระ-
ราชทรัพย์จงเหลือเฟือมาโดยทางนั้นๆ เพื่อความมั่นคงสืบบุรณแห่ง
พระคลังหลวง ขอราชนิเวศน์จงคงดีด้วยวิมลธรรมให้
ดำรงดีพระบรมราชประสงค์

อนึ่ง ขอจงดำรงพระชนมายุยืนนาน ทรงพระดำริหาพระโรค
มิได้ เสด็จสถิตย์ยืนในราชมโหศวรรยสมบัติ ยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์
ในปางก่อน ขอพระบรมราชวงศ์จงดำรงสถาพร เป็นอนันตราชารณ
ขอรัฐสีมาจงเจริญไพศาลบริบูรณ์ด้วยสรรพสมบัติ มีสุขสวัสดิ์ยั่งยืน
เป็นนิรันดร์ ขอพระพรชัยมงคลจงประสิทธิ์สำเร็จแก่พระบาทสมเด็จพระ
บรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัวทุกประการ ขอเดชะ

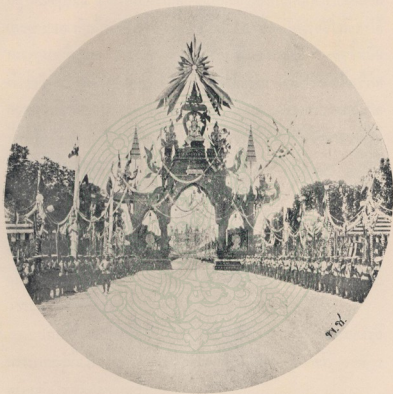
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชดำรัสตอบคำถวายชัยมงคล
ของประชาชนชาวพระนครดังนี้

พระราชดำรัสตอบ

ประชาชนชาวพระนคร

เรามีความยินดีเป็นอันมาก ที่ได้ฟังคำต้อนรับและคำอำนวยชัย
มงคลของอาณาประชาราษฎร์ ณ กรุงเทพมหานคร กับทั้งคำแสดงความดีความภาค
และรักใคร่ในเราด้วย

ข้าพเจ้าได้พระชนนาถด้วยการที่ได้เปลี่ยนแปลงมาในเมืองเราจำเดิม
ตั้งแต่แรกเริ่มรัชกาลนี้ เวลาที่เราได้ครองราชสมบัติมาเวลานี้ เป็น
สมัยอันควรจดจำไว้ในพงศาวดารของไทย เป็นสมัยอันหนึ่งซึ่งมีที่
สังเกต ด้วยความเจริญเร็วในการต่างๆ หลายอย่างเป็นอันมากทั่วไป
เราได้มีความคิดพยายามอยู่เสมอ ที่จะให้กรุงสยามได้มีส่วนในการ
ดำเนินของความเจริญทางปวง ซึ่งเป็นอาการที่เห็นเป็นสำคัญ ในกาลสมัย
ที่เราทั้งหลายได้มามีชีวิตอยู่กัน กาลเวลาชีวิตของคนหนึ่งนั้น ก็
เรียกว่าระยะเวลาอันสั้น อยู่นั้นในพงศาวดารของประเทศหนึ่ง แต่ใน
กรุงสยามทุกวันนี้มีการเปลี่ยนแปลงแปลกกว่ากรุงสยามเมื่อแต่ก่อน ใน
ชีวิตของมนุษย์หนึ่งนั้นเป็นอันมาก การที่ให้คนเป็นไทยแก่ตนเองยิ่งขึ้น
การที่จะทำการปกครองแก่กฎหมายทั้งหลายและจัดระเบียบราชการให้
ยิ่งขึ้น การศึกษาวิชาการที่จะให้ดำเนินไปเป็นอันมาก การทำหนทาง
ภายในบ้านเมืองของเรา ให้สะดวกยิ่งขึ้น และการที่ได้จัดการแก้ไข
เปลี่ยนแปลงอย่างอื่น ๆ ซึ่งเราได้กล่าวบรรยายไว้แล้วทั้งปวงนั้น เป็น

ชุ่มกระทรงยติธรรม
 สร้างถถนนราชดำเนินกลางถัดสแยกถนนดินสอ

สิ่งที่แสดงให้เห็นลักษณะนิยมของประชุมน ในเมืองนี้ โคมแปดกกว่ากัน
เป็นอันมาก ในระหว่างเวลาที่ไต่เป็นมาแต่ก่อนแล้ว กับเวลาที่ไต่
อยู่ในปัจจุบัน และเรามีความพอใจเป็นอย่างยิ่งที่ได้ทราบจากคำบอก
เล่าของเธอ กับทรงทราบจากการที่เราได้เห็นเองนั้น ว่าการไต่ที่เราได้
กระทำมาเป็นผลสำเร็จแล้ว ราษฎรเราก็ได้มีกตเวทิตาด้วย สิ่งซึ่งเป็น
หัวข้อใจความสำคัญอันหนึ่งของที่เราได้กระทำให้สำเร็จได้นั้น ก็คือ
ความจงรักภักดีแห่งประชาชนคนเมืองเรา และความเชื่อก่อใจการอันใด
ที่เราได้เป็นพระแล้ว เราย่อมมีใจหมายจะให้มีความเจริญเป็นประโยชน์
และความผาสุกแก่คนเหล่านั้นด้วย

เราได้แสดงความให้มกุฏราชกุมารทราบแล้ว เราได้มีความ
พอใจทุกอย่างในอาการที่รักษาได้รักษาการทั้งปวงในเวลาที่เราไม่
อยู่นั้น และเรามีความยินดีอยู่ด้วยที่ได้ทราบว่า ความอุตสาหะของมกุฏราช
กุมารได้ในการที่กระทำให้สำเร็จไปตามหน้าที่แล้วนั้น ย่อมเป็นที่ชอบ
ใจของอาณาประชาราษฎรทั้งปวงด้วย

เมื่อมพระราชดำรัสตอบแล้ว ราษฎรซึ่งชุมนุมเฝ้าอยู่ของขลุ
พระบาทอยู่นั้น ไชยนอกต่างดา ครนรพระที่นั่งเคลื่อนจากที่ ราษฎร
พร้อมกันให้ดังเสียงออกครึ่งหนึ่ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินจากพลับพลา
ท้องสนามหลวงไปโดยเสด็จมารถวิดิ ไปตามถนนหน้าพระลาน เสด็จ
ถนนราชดำเนินใน ข้ามสะพานผ่านพิภพลีลา หยุดประทับรถพระที่นั่ง
ที่ขุมเรียงสะพาน ทรงรับคำถวายชัยมงคลของพวกพ่อค้าชาวยุโรปและ
อเมริกา กราบบังคมทูลว่า ดั่งนี้

แปลคำถวายขั้มงคล ของพวกพ่อค้าชาวต่างประเทศ

ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้าพวกพ่อค้าและธนาคารต่างประเทศในกรุงเทพฯ
ทั้งหลายซึ่งมีชื่อในทนายหนังสือ ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระ
กรุณา ความชื่นชมยินดีอันเกิดขึ้นแก่จิตใจของพวกข้าพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายพร้อมกัน ในการที่เสด็จพระราชดำเนินกลับคืนมายังพระราช
อาณาจักรนี้ โดยปราศจากสรรพภัยอันตราย

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้มีจิตคิดเห็นเหมือนกับชนทั้งปวง ผู้
ซึ่งมีน้ำใจห่วงอยู่ในความเจริญรุ่งเรืองพระองค์ ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับ
ความเจริญของพระราชอาณาจักรสยามอันงามและบริบูรณ์แล้ว ข้า
พระพุทธเจ้าได้ติดตามอยู่ด้วยความรู้สึกใจว่าเป็นที่ขอบใจและรู้ใจอย่างยิ่ง
ในเรื่องราวที่เสด็จพระราชดำเนินประพาสบ้านเมืองของข้าพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายในอัสสัมประเทศเป็นครั้งที่สอง เช่นได้กล่าวไว้ในประกาศ
พระราชโทรเลขทั้งหลาย ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานประโยชน์
ที่ได้อ่านทราบแล้วด้วย

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความยินดีที่เห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าการ
เสด็จพระราชดำเนินประพาสครั้งนี้ ได้เป็นที่เกิดผลให้สำเร็จดังที่ประสงค์
จำนงหมายไว้เป็นอันมากแล้ว คือว่าได้ฝ่าละอองพระบาทปราศจาก
พระโรคอันตรายและมีพระกำลังบริบูรณ์อย่างเต็ม

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอพระราชทานถวายขั้มงคลในสมัย
ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินจากพระราชอาณาจักรถึงแปดเดือนล่วงไปแล้ว

๔
ทรงรับคำถวายขมกของชาวต่างประเทศถนนราชดำเนิน

และข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชโองการ ได้ทอดพระเนตร
การดำแดงดอกไม้เพลิงซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้ปรึกษากับเจ้าพนักงานอัน
สมควรแล้ว ปรากฏแก่ข้าพระพุทธเจ้าว่าเป็นสิ่งอันงามดียิ่ง ที่จะ
ได้ปรากฏการรับเด็คของพวกข้าพระพุทธเจ้าในนามมงคลมัยน์ และ
เป็นสิ่งที่ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวายไว้เป็นทหหมาย
แห่งความเคารพนับถือเป็นแท้จริงของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วย

เมื่อนายกของพวกพ่อค้าชาวยุโรปและอเมริกาอ่านคำถวายชัย
มงคลแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบ

พวกพ่อค้าต่างประเทศ

เรามีความยินดีเป็นอย่างยิ่งมาก เมื่อกลับมาถึงเมืองของเรา ได้รับ
คำอ่านถวายพรต้อนรับ โดยแข็งแรงดังเพียงนี้ ของท่านทั้งหลายผู้มาจาก
เมืองทั้งหลายที่เราได้ไปเยี่ยมเยียนมาแล้ว เรามีความขอบใจท่านที่
ได้แสดงความยินดีในการที่เราเป็นผู้ปราศจากโรคอันตรายแล้ว และเรา
ก็ใจอย่างยิ่งที่จะได้เห็นการดำแดงดอกไม้เพลิง ซึ่งท่านได้มาใจจัด
เป็นการฉลองในการที่เรากลับครั้งนี้

การที่ท่านทั้งหลายได้มาต้อนรับเราเมื่อเรามาถึงท่น และการที่
ท่านทั้งหลายได้คิดจัดเพื่อจะแสดงให้เห็นน้ำใจอันดีของท่านในสมัยนี้
เราถือว่าเป็นทหหมายอันสำคัญแห่งความตั้งใจของท่านในการที่ได้นำทาง
ไมตรีอยู่เสมอ ในระหว่างรัฐบาลของเรา กับพวกพ่อค้านานาประเทศใน
กรุงสยาม ความปรารถนาของเรานั้นคงจะเป็นเหมือนเช่นได้เป็นมาแต่

ก่อนอยู่เดิมแล้ว ^๕ จะช่วยเหลือเกื้อกูลให้เจริญในผลประโยชน์อัน
 สำคัญ ^๕ ที่ท่านทั้งหลายได้เป็นผู้แทนของการนั้น ^๕ เรามีความเชื่อแน
 ใจในการที่เกี่ยวพันกันสนิทในระหว่างความดำริะประโยชน์ของการค้า
 ขายที่เกี่ยวพันท่านทั้งหลาย ^๕ กับความเจริญของเมืองนันทานทั้งหลาย
 ได้สมัครมาทำการร่วมอยู่ด้วยนั้นแล้ว ^๕ และเห็นว่าไม่สิ่งใดที่จะเป็นเหตุ
 ชักนำทำให้เกิดความเจริญของคนต่างประเทศที่อยู่ในเมืองเรา ^๕ กับ
 ความเจริญของราษฎรของเรานั้น ^๕ ยิ่งขึ้นไปกว่าที่จะมาใจอันหนึ่งซึ่ง
 นั้นหน้าถือศาตอกันอยู่มิได้ขาด

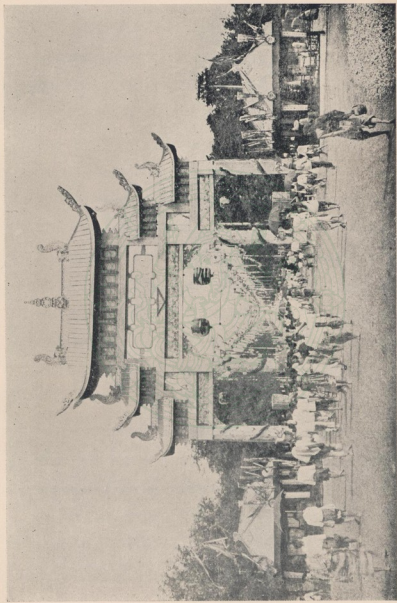
พระราชทานพระราชดำรัสตอบแล้ว ^๕ เสด็จอนรตพระที่นั่งเดิน
 กระบวนต่อไปถึงสระพานผ่านฟ้าดีดาศหฤคประทับรตพระที่นั่งบนสระพาน
 มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ^๕ ตั้งให้เจ้าพนักงานกระทรวง
 โยธาธิการเปิดสระพานนั้น ^๕ อันได้สร้างขึ้นแล้วแต่ครั้ง ^๕ ประจุบเวลาเถลิง
 ถัดถึงพระนครนั้น ^๕ แล้วเสด็จอนรตพระที่นั่งไปประทับยังชุมเชิงสระพาน
 ทรงรับคำถวายขมยมงคลของพวกพ้อคำจันและพ้อคำแขก

นายกของพวกพ้อคำจันถวายพระพรชัยมงคลดังนี้

คำถวายขมยมงคลของพ้อคำจัน

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้เป็นนายห้างพ้อคำและลูกคำจันทั้งปวง
 ซึ่งได้เข้ามาพึ่งบรมโพธิสมภาร ^๕ ประกอบการค้าขายและหัตถกรรม
 โกศตอยู่ในพระราชอาณาจักนั้น ^๕ ขอพระราชทานพระบรมราชโองการ
 กราบบังคมทูลพระกรุณาทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

ผู้ชมกระทรวงนครบาล
สร้างเสร็จสะพานผ่านพาดกลางด้านเหนือ

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ทราบเกล้า ๆ ว่าตั้งแต่ได้เสด็จ
พระราชดำเนินประพาสนานาประเทศคราวนี้ เพื่อความเกษมสำราญใน
ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และพระราชประสงค์ที่จะดำเนกกิจดีคุณของชาติ
และน้อมนำอรรถประโยชน์มาเพิ่มพูนความเจริญของพระราชอาณาจักร
พระนามาภิไธยได้ปรากฏพระเกียรติอันดั่งยิ่ง ทมหาชนทวไปได้รับเสด็จ
โดยนาใจยินดีอย่างแข็งแรงทุกแห่งหน ด้วยพระบารมีเกียรติคุณบุญราศี
ของพระบาทสมเด็จพระบรมนาถนพิตกรพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดิน และ
ประธานาธิบดีทุกประเทศที่เสด็จประพาส ทั้งพสกนิกรทางและราษฎร
ประเทศนั้น ได้มีความจงรักภักดีรับเสด็จโดยอหิชาคัยที่ถนอมปรากฏแก่
โลกนี้ ก็โดยที่ไดทรงดำเนกนาพระทัยอันดี ด้วยพระปรีชาญาณอันดี
ต่ออาณาประชาราษฎรในประเทศเหล่านั้น พระราชหฤทัยประกอบไป
ด้วยพระเมตตากรุณา ได้พระราชทานแก่คนจนทบประ และทานสดาน
สำหรับมหาชนอาณาในเวลาที่เสด็จประพาสตามทมในประเทศเหล่านั้น
จึงเป็นที่เลื่องลือหาทวไป

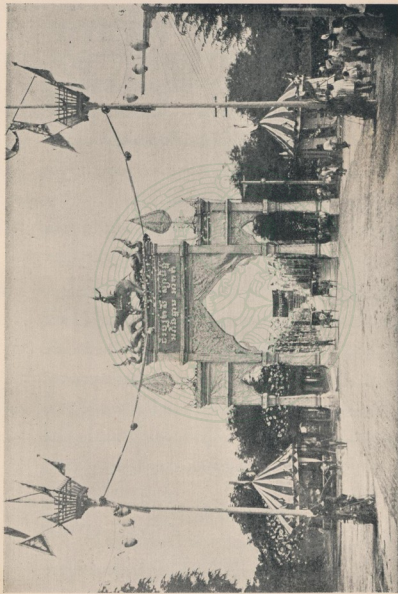
ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายรู้สึกทราบเกล้า ๆ ด้วยความชื่นชมยินดี
เป็นอย่างยิ่ง ด้วยพระบาทสมเด็จพระบรมนาถนพิตกรพระเจ้าอยู่หัวเป็น
พระมหากษัตริราชเจ้าอันเลื่องยิ่ง และยากที่จะหาบรมกษัตริย์ใดเปรียบ
ปานในข้าพระราชหฤทัย พระเมตตากรุณาบรมราชอหิชาคัยที่เป็น
พระคุณสมบัติอันดีได้

บัดนี้ ได้เสด็จพระราชดำเนินนิวัติคืนสู่พระมหานครบรมราชธานี
ในเวลานี้ กระทำให้พสกนิกรข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความยินดีปรีดา

ปราโมทย์เป็นอันเกล้า ฯ ซึ่งได้เห็นพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระ
 เจ้าอยู่หัว ประกอบด้วยความเกษมสำราญ ทรงพระเจริญในพระวรกาย
 และพระราชอัธยาศัย ทั้งนาพระทัยอันชุ่มชื่นแจ่มกระจ่าง ประคองคัง
 มหาสมุทรและแผ่นดินเป็นทงพาทนแห่งข้าพระพุทธเจ้าทวไป ที่จะได้รับ
 ความร่มเย็นในใต้พระบารมี

ความรู้สึกล้นใจอันขมย่นด ทดเห็นเดชคุณพระนคร โดยสวัสดิภาพ
 นั้น จะหาถ้อยคำอันใดมาอ้างแด่ให้เพียงพอ เพื่อบรรพได้ฝ่าละอองธุลี
 พระบาทได้ และทงไม่ทราบเกล้า ฯ ว่าจะกระทำอันใดอ้างแด่ความ
 กตัญญูตงคุณของข้าพระพุทธเจ้าทงหลาย ให้สมแก่ความยินดีของ
 ข้าพระพุทธเจ้าเพียงพอแก่พระมหากรุณาธิคุณ ซึ่งได้ทรงทะนุบำรุง
 ปกครองข้าพระพุทธเจ้าทงหลายอยู่น พอแก่เวลาอันน้อยนิด จึงคิด
 ด้วยเกล้า ฯ พร้อมใจกันเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเกล้า ฯ ถวาย พอเป็น
 ทระลกในวโรกาสอันนี้ พร้อมทงความกตัญญูตงคุณของข้าพระพุทธเจ้าทง
 หลาย แม้ว่าสิ่งของทงทูลเกล้า ฯ ถวายน้อยเยาเบาค่า ไม่พอเพียง
 แก่พระมหากรุณาธิคุณกต แต่ได้ขอว่าเป็นสิ่งทงสมตามพระบารมีพระ
 คุณเต็มบัต อันเป็นไปอยู่ในพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว
 และทงตามความปรารภของข้าพระพุทธเจ้าทงหลาย ด้วยเขียนรูปทง
 นั้นเป็นรูปหมายยศ รูปทงหมายถก รูปทงหมายชื่อ

อาคัยเหตุ ๓ ประการนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทงหลาย โดยฉัจจาธิฐาน
 ความชื่นชมยินดีเป็นที่สุด ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้า
 อยู่หัว ทรงประกอบอยู่ในคุณเต็มบัตทง ๓ ประการนี้ ทงเป็นความปรารภ

ชุมกระพวงธรรมการ
 สร้างสามแยกถนนจักรพรรดิ

ของข้าพระพุทธเจ้า ขอให้พระบรมเดชานุภาพแผ่ไพศาลต่อไป พระราช
 อาณาจักรมีความสุขเกษม ดำรงอิศรราชย์ค้ำยันนานหมื่นปีขึ้นไป ความ
 มั่งคั่งบริบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ของชาติ ประกอบด้วยพยานิกรรม หัตถกิจ
 ซึ่งเป็นกรรมผลของชาติ จงเกิดสัมบูรณ์ดังขัตติยมหาศาล พระ
 บรมวงศ์คงสืบสันตติวงศ์ยิ่งหมื่นปีขึ้นไป ขอให้พระบาทสมเด็จพระมหา
 บพิตรพระเจ้ายุหัว มีพระชนมายุยืนนาน ประดุจดังดาวนักษัตร
 ปราศจากโรคพาหุภัยพิบัติอันตราย ศัตรูภายนอกภายในจงแพ
 พ่ายพระบารมี ขอให้ปรมาภิไธยไดนามว่า บัณฑิตยพระเจ้าแผ่นดิน และ
 พระบารมีดุจดังเขียนบนฟ้าอย่างนาน

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายซึ่งได้เข้ามาฟังพระบรมโพิธัมการอัน
 แม่นับไปเบื้องหน้าจะกลับคืนไปเยี่ยมเยียนยังชาติภูมิเดิมของข้าพระพุทธ
 เจ้าทั้งหลายขอจงมีความดีพระมหากรุณาธิคุณเป็นอันไม่มี ข้า
 พระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงพร้อมใจกันกราบบังคมทูลพระกรุณาในโอกาส
 นี้ ขอให้พระราชดำริชอบทั้งหลายจงเป็นไปตามนาพระทัยของพระบาท
 สมเด็จพระมหาบพิตรพระเจ้ายุหัว สมแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้
 กราบบังคมทูลพระกรุณามานจนทุกประการ ขอเดชะ

พระราชดำรัสตอบพ่อค้าจีน

เรารู้สึกความพอใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้รับคำอำนวยพรต้อนรับ
 ของผู้แทนพ่อค้าจีนซึ่งตั้งอยู่ในเมืองเรา เราขอรับรู้ว่าคุณค่าความ
 สามารถในทางค้าขายของพ่อค้าจีน และความอุตสาหะ และพยายาม

ของจีนผู้ทำการงานเป็นอันมาก ที่ใดเขามายู่ในเมืองนั้น ย่อม
เป็นคุณมีราคามากเพียงไร จีนที่เกิดขึ้นในเมืองจีนนั้น ถึงแม้ว่าเป็น
คนต่างภาษากับไทยอย่างหนึ่งแต่ก็คิด แต่ก็ยังไม่ต้องการใหม่ผู้แทน
ทางราชการมาช่วยให้ได้เหมาะสำหรับทำการค้าขาย อันเป็นคนฉ้อโกง
ของพวกจีนซึ่งได้ปรากฏแล้ว ความคิดของเรานี้ย่อมมีอยู่แล้วเดิมมา
ว่า จีนในกรุงสยามควรจะได้อิโกลาส์ที่จะทำการงาน และมีประโยชน์
เหมือนเช่นคนไทยเรา เราถือว่าพวกจีนนั้นเหมือนไม่เป็นคนต่างประเทศ
แต่หากว่าจะอยู่ในเมืองเราด้วยหนึ่ง และมีส่วนได้รับผลในความเจริญ
รุ่งเรืองของบ้านเมืองด้วยเหมือนกัน เพราะเหตุฉะนั้น เมื่อท่านทั้งหลาย
ได้มาพร้อมกันครั้งนี้ เป็นที่ยินดีของเราย่างยิ่ง ดังเราได้กล่าวมาแล้ว
ว่า เป็นสิ่งสำคัญอันเป็นพยานว่า ผลแห่งความคิดของเราที่ได้ใช้มา
แล้วนั้น ถูกใจของพวกจีน และเป็นพยานว่าพวกจีนมีความนิยมพอใจ
ในการที่เป็นอยู่เช่นนี้ด้วย

เรามีความยินดีรับของอันงามที่ให้เป็นพระถักแก่เรา และเราจะ
กตัญญูเสมอว่าราคารของสิ่งนั้นมากมายจนคิดด้วยคำพูดได้แต่คงแข็งแรง
ด้วยประตังคอนด และมีความยินดีปรารถนากับของนี้ด้วย

คำถวายชัยมงคลของพ่อค้าแขก

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม
ข้าพระพุทธเจ้า บรรดาพ่อค้าแขกบอมเบตทั้งหลาย ซึ่งได้
เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ประกอบการพาณิชย์กรรมอยู่ในพระราช

ซุ้มหน้าโรงเรียนนายร้อยทหารบก

อาณาจักรสยาม ได้รับความผดุงดั่งดีภาพมาช้านานหลายชนชั่วคน
แล้ว

ขอพระราชทานพระบรมราชโองการรวบบังคมทูล แด่พระบาท
สมเด็จพระปรมนาถ มหาราชธิราชเจ้าเอกชัย อภัยมินทร์ ทราบ
ฝ่าละอองธุลีพระบาท

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีความชื่นชมโสมนัสยินดีต่อ
พระบรมเดชานุภาพกฤษฎาภิหาร ในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยการ
ซึ่งได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสนานาประเทศทิศตะวันตกครั้งนั้น ได้
เสด็จกลับคืนสู่พระมหานครบรมราชธานีศรีรัตน โกสินทร์ โดยความ
ผดุงดั่งดีดั่งภาพ ซึ่งควรนับเหมือนกันว่าเป็นการอุปถัมภ์บำรุงการ
ค้าขายระหว่างชาติให้เจริญยิ่งขึ้น ด้วยพระบารมีกิตติคุณแผ่ไพศาลอัน
ปรากฏแก่โลกนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายพร้อมกันได้มีโอกาสเฝ้าทูล
ละอองธุลีพระบาท ในวันรุ่งขึ้นรับเสด็จนั้น มีความร่วมนิตรจิตสมานฉันท์
โดยน้ำใจอันจงรักภักดีในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และเพื่อจะให้
เป็นที่ระลึกหมายความยินดีรับเสด็จด้วยความปรีดาปราโมทย์ สู่สวาคัน
วันทด้วยความเคารพ ในใต้ธุลีพระบาทสมเด็จพระปรมนาถบพิตรพระเจ้า
อยู่หัวอภัยมินทร์ ซึ่งเสด็จพระราชดำเนินนิวัติมาดีแล้ว และด้วยจิต
ผ่องแผ้วชานานนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงพร้อมใจกันขออาราธนา
พระอัครราชเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งสรรพคุณภาพในสากลโลก จงบันดาลความสุ
จริตดีดั่งดีดั่งภาพ ให้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทประดบด้นถึงพระ
ราชประสงค์ และทรงเจริญพระชนมพรรษาอยู่ยืนานาน บรรจบยิ่ง

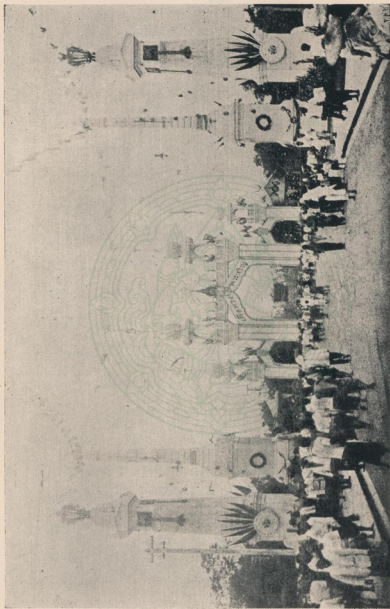
หลายคำบรรยาย ถังรพภัยพิบัติโรคพาหุจพิษาค์เสื่อมสูญ พระราชหฤทัย
จงจรรณูเรื่องโรจน์ประภัสร์ดีตลาภิรมย์สุขทุกอันคั้น ขอให้ราชไศศวรร-
ยาธิปไตยและรัชทายาทสถิตมโนอยู่ในองค์สวัสดิโลกสันถวามาน เทอญ ฯ

พระราชดำรัสตอบพวกพ่อค้าแขก

กรุงสยามย่อมเปิดช่องและโอกาสให้แก่ความอุตสาหกรรมของความคิด
และแรงของคนทั้งปวงทั่วไป ไม่เลือกกว่าชาติภาษาใด หรือศาสนาใด
ความคิดของเราในการที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ย่อมเป็นการอารักขาจ้างของ
อยู่เสมอ และไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้เราพอใจจนกว่าจะได้เห็นผู้แทน
พวกนานาประเทศต่าง ๆ ได้เต็มใจเข้ากันดำแดงการ ให้เราได้พบเห็น
เมื่อกลับมาถึง เรามีความยินดีไม่น้อยเลยที่ได้รับคำอำนวยการของ
พ่อค้าแขกชาวอินเดีย ผู้ซึ่งได้ตั้งอยู่ในเมืองมะชานานักแล้ว และ
เป็นผู้ที่ได้อำนาจธุระสำเร็จประโยชน์ตามสมควรที่จะได้ตลอดด้วย

เรามีความยินดีรับคำอำนวยการ และความประสงค์อันดีของท่าน
ทั้งหลายนี้

มีพระราชดำรัสตอบแล้ว เสด็จโดยกระบวนค่อไปถึงจังหวัด
ชุมพรทรวงธรรมการ ในทณมีนักเรียนกรมศึกษาธิการประมาณ
หลายพัน ถวายคำนับร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี และนำให้ถวาย
ชัยมงคลเคียงข้างแซ่ เสด็จพระราชดำเนินข้ามสะพานมัสวานวังสระวัด
หยุดประทับรถพระที่นั่งที่เชิงสะพาน ทรงรับคำถวายชัยมงคลของพวก
พ่อค้าไทย

๖. ชุมกระหวงเกษตรการ
๗. สังกัดสำนักงานสรรพสามิต

คำถวายชัยมงคลของพ่อค้าไทย

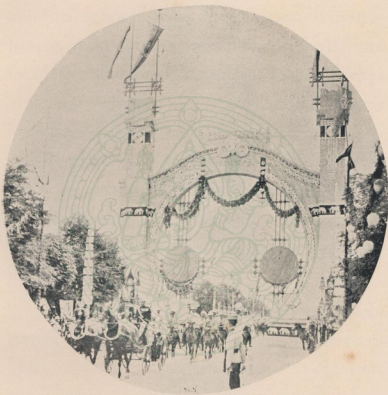
ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้เป็นพสกนิกรประกอบกิจการกตกรรม
หัตถกรรม และพาณิชยกรรมโกศลสัมาคมรวมเป็นคณะ ผู้ค้าขายใน
พระราชอาณาจักร มีความชื่นชมยินดีต่อพระบรมราชกฤษฎีกาบริหาร
พร้อมใจกันเข้าเป็นภาค ในความรื่นเริงรับเสด็จมาตี ในอภิถัฏกาด
เป็นวโรกาสพิเศษ ที่ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ เวลานั้น เป็นวัน
ส้มโอมงคลกาดอันประเสริฐ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมนาถนพิตกร
พระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินนิวัตสู่พระบรมราชธานีมหานครโดย
สวัสดิภาพ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระ-
กรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท

การค้าขายที่ให้เกิดความเจริญ โภคทรัพย์สมบูรณ์แก่ชาติ ที่ข้า
พระพุทธเจ้าได้ประกอบการอยู่นี้ โดยพระบารมีในรัชกาลที่ ๔ บรม
ขรรมิภมหาราชธิราชเจ้าได้ทรงพระราชดำริด้วยพระปรีชาญาณอัน
สุขุมเริ่มตั้งขึ้น โดยได้ทรงเปิดการค้าขายของชาติแก่นานาประเทศแล้ว
พระบาทสมเด็จพระบรมนาถนพิตกรพระเจ้าอยู่หัวได้สืบต้นตอวงศ์สงพระองค์
ดำรงรัชทายาทแล้ว ก็ได้ทรงทะนุบำรุงอุดหนุนการค้าขายยิ่งขึ้นทุกที
การอันใดเป็นสิ่งที่ประกอบที่จะให้การค้าขายของชาติแผ่ไพศาลไปด้วย
กรรมผล ที่เกิดจากการเพาะปลูกที่ดิน หรือฝีมือการช่างก็ดี ได้ทรง
พระราชอุดหนุน และทรงพระราชดำริตั้งพระราชกำหนดกฎหมาย
พระบรมราชานุเคราะห์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่จะให้การค้าขาย

ดำเนินสู่ทางเจริญ ประคับประคองในทุกข์ทุกทางที่เป็นไปได้ พระบรม
 ราชนูปถัมภ์อันเป็นหลักสำคัญนั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระ
 ราชทานอำนาจพิเศษแก่บริษัทแบงก์สยามกัมมาจตุรจำกัด และได้
 ตั้งขึ้นเป็นแบงก์สยาม สำหรับรับฝากและทรวางเงินให้ประชาชนทำการ
 ค้าขาย ย่อมเป็นความสะดวกของพ่อค้าอย่างชน เพราะการค้าขายต้อง
 อาศัยแบงก์เป็นกำลัง และแบงก์นั้นก็ได้พระบรมราชูปถัมภ์ประกอบ
 แม้ว่าการค้าขายยังอ่อนแออยู่ได้เกิดขึ้นเพียงใน ๒ รัชกาล ไม่ได้ตั้งมั่น
 มานานนักก็ แต่ด้วยพระมหากษัตริย์คุณ บรมราชาธิบายพระปรีชา
 ญาณอันสูงส่ง แลแผ่แผ่อยู่แก่การค้าขาย ทพอกษาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 ประกอบกิจอยู่ จึงได้ดำเนินสู่ผลพัฒนาชนทุกปี ทั้งสินค้าเขาและ
 สินค้าออกเป็นพยานปรากฏอยู่ การค้าขายในพระราชอาณาจักรที่เจริญ
 ขึ้น ก็เพราะพระมหากษัตริย์คุณทรงพระบารมีรุ่งอรุณอยู่ทุกประการ
 ข้าราชการทั้งหลายจึงได้ระลึกถึงพระเดชพระคุณมิได้ขาด ประดุจ
 เป็นบรมนาถในกิจการทั้งปวงของชาติอยู่ ณ ถิ่นบัดนี้

และในการที่ได้ตั้งพระราชดำเนินประพาสทางทวีปยุโรปในครั้งที่ ๒ นั้น
 แม้โดยวิถีทางไกลทวิการประการใดก็ดี ก็ด้วยพระราชประสงค์เพื่อ
 ความเกษมสำราญในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และบำรุงรัฐวิภาลาด-
 โนบาย ที่จะให้พระราชอาณาจักรมีชื่อเสียงแผ่ไพศาลประจักษ์แก่โลก
 นั้น ก็เป็นการสมพระราชประสงค์ด้วยพระบรมปรีชาญาณอันสามารถ
 ที่ได้เห็นปรากฏ ในถิ่นประเทศใด ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาส
 เยี่ยมเยียนนั้น ผู้เป็นอธิราชิปไตยและประธานิกรในประเทศนั้น ก็ได้มี

ซุ้มกระทรวงพระคลัง
สร้าง ๒๔๔๔
สร้างทศแยกถนนพิษณุโลก

ความดีไม่ว่าชั้นชั้นยศต่อพระเกียรติคุณบุญญาภิหาร ได้รับรองเชิด
 เด็ดจโดยความไมตรีจิตสนิทเสนาหา สมพระเกียรติยศกิตติศักดิ์ทุกแห่งหน
 และเหตุที่เด็ดจประพาสครั้งนั้น ก็ยอมเป็นคุณอุทหนุนการค้าขายของชาติ
 โดยอเนกนัยเหมือนกัน จึงกระทำให้ออกข้าพระพุทธเจ้ามีน้ำใจเบิกบาน
 ที่จะประกอบการค้าขายให้ชาติภูมิสมบูรณ์ด้วยการท่องเที่ยว ซึ่งได้ทรง
 พระมหากรุณาทำนุบำรุงเป็นบรมนาถราชูปถัมภ์อยู่เป็นนิจ ข้าพระ
 พุทธเจ้าทั้งหลาย โดยความพร้อมเพรียงกัน เพื่อจะให้เป็นพระตักเตือน
 พระเกียรติพระกรุณาธิคุณทบทวนเกล้าฯ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายอยู่อย่าง
 ยั่งยืน แต่ในเวลาอันน้อยนี้ จึงได้เพียงจัดตั้งเจ้าโคมไฟฟ้าขึ้นถวาย
 เป็นทหมายพระตักเตือนความรุ่งเรืองพระกิตติศักดิ์ พระเกียรติคุณ และ
 พระเมตตากรุณาแก่พวกข้าพระพุทธเจ้าโชติช่วงชัชวาลตั้งดวงประทีป
 ทิพย์าลอกระพริบ

ข้าพระพุทธเจ้าได้มีโรคภัยไข้เจ็บของข้าพระพุทธบาท รับเสด็จใน
 เวลาอันน้อยนี้ ได้เห็นทรงพระเกษมสำราญ เป็นทหมายความสวัสดิ์สำราญ
 ในพระบรมยุคลบาท พระราชฉวีวรรณปลั่งเปล่ง ปราภฏแก่ข้าพระ
 พุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ยังทำให้พวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความชื่นชม
 โสมนัสชื่นอกเป็นอันเกล้าฯ จึงได้พร้อมใจกันขอพระราชทานพระบรม
 ราชโองลาดถวายพระพรชัยมงคล ในวันที่โปรดเปรมกมลยินดีทั่วปฐ
 ทัพระอาทิตย์มีเศรเกล้าในเวลากลางวัน พระจันทร์มีแสงสว่างในเวลา
 กลางคืน พระบรมกษัตริย์มหาศาลรุ่งเรืองพระบรมเดชานุภาพ เมื่อ
 ทรงเครื่องต้นราชกกุธภัณฑ์ชุดพระแสงขรรค์ ทิศาชาติมหาศาล มีตะ

กล้าเมื่อเวลาเข้ามาจนถึงมาบัดเฉพาะอย่างฉันใด ขอให้พระเกียรติคุณ
 บรมเดชาานุภาพกฤษณาภิหาร ประกอบด้วยราชอิทธิบุญฤทธิ์ อนุวัติ
 ตามพระบรมโลกนาถเจ้า ที่ทรงพระเดชกล้าอยู่ทุกทิพาราตรีกาลฉันนั้น
 และขอให้พระชนมายุยืนยงคงนานยิ่งด้วยร้อยพรรษกาล ปราศจาก
 โรคพาชกภัยพิบัติอุปัทวันตราย อย่าได้มากลางกายพระบรมบาทยศ
 ทรงพระเจริญศุภผลสุกเกษมเปรมพระราชหฤทัยยิ่ง ๆ ขึ้นไปกว่าที่ทรง
 พระดำราญสวัสดิ์ดี ทราบพระพุทเจ้าทั้งหลายเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
 ทศนการในวั้น และสัตว์พรุทั้งภายนอกและภายใน จงพ่ายแพ้
 พระบารมีบุญญาภิหาร การอันใดที่พระราชดำริจําหนาย จงได้สม
 คังพระราชหฤทัยประสงค์ทุกสิ่งสรรพ ขอให้พระบรมราชวงศ์สถิตดำรง
 มั่น ด้วยจิราพิพัฒน์หลายชั่วชั่วคัก เป็นที่อนุภพกษัตริย์พระพุทเจ้า
 ทั้งหลาย ได้รับความร่มเย็นเกษมสำราญประกอบการอยู่ในใต้พระบารมี
 และขอให้ชาติภูมิซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมนาถพิตโรดิตสถิตดำรงราช
 มไหศวรรยาธิปัตย์ ปกครองบ้องปกครองนี้ จงมีความเจริญรุ่งเรือง
 ถาวโร ในอิสราธิบดีย ทนเทียมสมัยที่อยู่ที่ดำเนินอยู่ในโลกนี้ ราช
 สมบัติจิรัฐติกาลเทอญ ขอพระ

พระราชมารดาตอบพวกพ่อค้าไทย

บรรดาประโยชน์การค้าขาย กับทั้งการเพาะปลูก และกิจการ
 ต่างของกรุงสยามนี้ ได้เจริญขึ้นมาอย่างหนึ่งจริงเหมือนดังเช่นท่าน
 ทั้งหลายได้กล่าวแล้ว ในเมื่อใดเมืองหนึ่งซึ่งธรรมดาโลกชาติสูงเคราะห์
 ให้เกิดผลได้มากแล้ว ก็ย่อมมีช่องมีโอกาสดังนี้ให้แผ่ไพศาลให้ยิ่งขึ้นไป

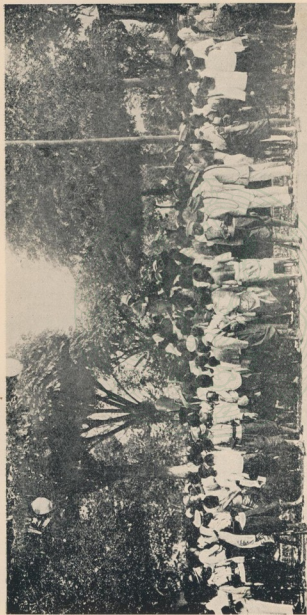

ชุมกระทรวงโยธาธิการ กับรูปเทวดา
 ทำเทียบเป็นตัวอย่างที่จะสร้างพระบรมรูปทรงม้า ที่หน้าพระลาน

ได้มากในการเพาะปลูก ในกิจการช่างต่างๆ และในการค้าขาย ขณะ
เมื่อเรากำลังอยู่เป็นการดี ในการที่จะชักนำทุนและแรงงานในประเทศ
เข้ามาในเมืองกต แต่ยกยอเป็นธรรมดาที่เราจะรู้สึกว่าเป็นผลประโยชน์
พิเศษอันหนึ่ง ซึ่งมีความอุตสาหกรรมพยายามของคนไทยเราในการงาน
ต่างๆ ที่ได้ทำกันอยู่เป็นอันมาก การที่จะมีกฎหมายให้เหมาะแก่
การงานทั้งปวงนั้น บัดนี้ได้กำลังพิจารณาอยู่แล้ว และเราหวังว่าต่อไป
ภายหลัง เราจะได้เห็นบริษัทไทยมีอำนาจเป็นประโยชน์อันมีค่ามาก
และเห็นว่าคนไทยเองจะต้องอุตสาหกรรม เพื่อจะได้มีส่วนตามสมควรที่จะ
ได้ในทรัพย์สินสมบัติ ซึ่งไม่มั่งคั่งด้วยเสีย เมื่อนายอมมิให้ โอ่งเรา
มีความพอใจอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน ที่จะได้เห็นว่าการทำงานของ
ฝ่ายไทยจะพึงได้เป็นไปตามตัวอย่างของบริษัทที่ใดตั้งขนทงหลาย
กล่าวมานานแล้ว คงได้ผลอันดีแล้ว ซึ่งเป็นการยืนยันได้ว่า ได้เห็น ว่าดี
แต่คงอยู่ได้ ท่านทั้งหลายพึงเชื่อแน่ว่า เราจะทำบำรุงและ
ส่งเสริมกิจการอันชอบ ที่จะได้ช่วยให้มีความเจริญรุ่งเรืองของอาณา
ประชาราษฎร์ด้วย

เราสนใจในคำอำนวยพร และความประสงค์อันดีของท่าน
ทั้งหลาย และเรามีความยินดีที่จะได้เห็นสิ่งซึ่งท่านทั้งหลายได้เลือก
ทำได้ใหญ่โตไ้งาม และเป็นທີ່ระลึกความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดี
ของท่านทั้งหลายด้วย ฯ

มีพระราชดำรัสตอบแล้ว เสด็จโดยกระบวนต่อไปตามถนน
ราชดำเนินนอก ถนนเบญจมาศ ถนนพุทธบาท เสด็จถนนบวญเข้าในสวน

๔
 ทแฉกเสมาของพระราชทานราษฎรแห่ง ๑ เมอเสด็จกลับ

ทั้งปวง กับกรมทหารม้าที่ ๓ แห่งกองร้อย มีขังประจำกองหน้าตาม
 เลี้ยวไปทางถนนพุทธาต และถนนเบญจมาศ ถนนราชดำเนิน เลี้ยวถนน
 วรสินีเข้าในท้องสนามหลวง ผ่านแถวทรงตราหวัด ซึ่งได้มาประชุม
 รับเสด็จพระราชดำเนินครั้งนั้น ^{๒๕๖} มีทหารประมาณ ๑๒,๐๐๐ คน ^๒ ตั้ง
 เป็นตอนกองร้อย พอเต็มท้องสนามพอแล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ
 ออกทางถนนราชินี ทหารทั้งปวงได้นำให้ และกองทหารปืนใหญ่ที่ ๖
 ยิงปืนใหญ่ถวายชัยมงคล เสด็จทางถนนราชดำเนินใน เลี้ยวถนน
 หน้าพระลานเข้าในพระบรมมหาราชวัง เสด็จขึ้นพระที่นั่งจักรมหา-
 ปราสาท ประทับท้องพระโรงกลาง พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีนาถ
 พระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายในฝ่ายพร้อมกัน พระ-
 เจ้าฝ่ายเธอ กรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ ถวายชัยมงคลแทนบรรดา
 พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายใน ดังนี้ ^{๒๕๗}

คำถวายชัยมงคล

ของพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายใน
 ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม
 ข้าพระพุทธเจ้าเหล่าหน้า ^๒ ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละออง-
 ธุลีพระบาท ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกันเฝ้าเฉพาะพระพักตร์ ณ ทน ขอพระ
 ราชทานพระบรมราชโองการ เพื่อกราบบังคมทูลพระกรุณา แด่
 ความมีปิปรามิทยของข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง ในมหาสมณ ^{๒๕๗} ทพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินกลับจากยุโรปประเทศ ประเศ
 พระมหานคร

ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองรู้ดีและทราบเกล้าฯ อยู่ว่า การที่
ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จพระราชดำเนินไปสู่ประเทศยุโรปครั้งนี้
โดยอาศัยเหตุที่จำเป็นเพื่อจะทรงบำรุงพระองค์ไว้ให้เป็นประโยชน์แก่
พระราชอาณาจักรและไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ทำความรู้สึก
ว่าเหตุในใจข้าพระพุทธเจ้าให้น้อยลง เพราะประการหนึ่งในเวลา
ที่เสด็จประทับอยู่ภายในพระราชอาณาจักรนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทรงปอง
ได้เคยรู้สึกอันใจอยู่ว่าพระบารมีคุ้มครองปกเกล้าปกกระหม่อมอยู่
ประดุจตรวนกางกั้นอยู่เหนือเกล้าข้าพระพุทธเจ้าทรงปองให้ได้รับความ
ร่มเย็นเป็นผาสุก เมื่อยามเสด็จประพาสอยู่แดนไกลจึงจำต้องรู้สึก
เปลี่ยวใจเป็นธรรมดา อีกประการหนึ่งเวลาที่เสด็จประทับอยู่ในพระ
ราชอาณาจักรนั้น มีผู้นำใจความภักดีในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
คอยปฏิบัติตามพระราชประสงค์อยู่ทุกเวลาราตรี เมื่อยามเสด็จประพาส
อยู่ในแคว้นแคว้นแดนต่างประเทศ ต้องเสด็จเข้าไปในหมู่ชนต่างเพศต่าง
ภาษา ไหนเลยจะเหมือนเสด็จอยู่ในหมู่บาทบริจาริกาและพระบรม
ราชวงศ์เสนามาตย์ราชบริพารได้ เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าทรงหลาย
พากันคำนึงถึงพระบารมีอยู่เป็นนิจ และได้ตั้งหน้าคอยเสด็จกลับอยู่
ทุกเมื่อ

บัดนี้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระนคร
พระราชทานโอกาสให้ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองพร้อมกันใต้ฝ่ากระบถวย
บังคมสมพระบารมี ข้าพระพุทธเจ้าทรงปองได้แต่เห็นปรากฏว่า ใต้ฝ่า
ละอองธุลีพระบาททรงพระดำริญาณ นับว่าการที่ทรงพระราชอุตสาหะ

เสด็จพระราชดำเนินไปถึงประเทศยุโรปนั้น ได้ให้ผลอันดีสมเด็จพระราช
ประสงค์ ทำให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงมีความโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง ขออ้างพระมหากษัตริย์คุณของ
ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และความจงรักภักดีของข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง
นี้ ตั้งเป็นสัตยาธิษฐาน ขอให้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงพระดำริ
ปราศจากภัยพระโรคใดๆ อย่าได้เกิดปีศา ขอพระชนมพรรษาจงเจริญ
ยิ่ง สรรพสิ่งใด ๆ ที่มีพระราชหฤทัยคำนึง จงสำเร็จโดยพลันทันพระราช
ประสงค์ทุกประการทุกเมื่อ ขอเดชะ

พระราชดำรัสตอบ

พระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายใน
คำทูลบ่ง ในนามของพระบรมวงศานุวงศ์และราษฎรผู้บรรดาภักดี
แสดงความรักถือไว้วางใจ และความปรารถนาในต่อหม่อมฉันนั้น เป็นที่
พึงพอใจเป็นอันมาก ความเปื่อยยุ่ยแต่ฉันใดเช่นที่กล่าวนี้ ย่อมเคย
ได้ยินมียู้อยู่เนืองๆ เมื่อเวลาไปไกลจากพระนครจึงไว้วางการงานอันจะ
พึงรักษาไว้ให้เป็นการมั่นคง การทวงไฉนนั้นก็เป็นที่พอใจได้สมดัง
ความมุ่งหมาย ส่วนการที่ปราศจากความสุจริตและความสะอาดซึ่งเคยมี
บางทีก็เป็นเหตุอันควรจะเรียกว่าลำบากมีอยู่เป็นความจริง แต่ด้วย
ความมุ่งหมายผลบางอย่าง ซึ่งเป็นส่วนตนและส่วนชาติ ก็เครื่องพาใจ
ให้ระงับความกระวนกระวายอย่างนั้นได้เป็นครั้งเป็นคราว แต่เป็นความ
จริงอยู่ เมื่อเวลาทักกลับมาถึงพระนครนี้ ไม่แต่เฉพาะที่ใดกลับมาประเทศ
ที่อยู่ของตน ข้าได้รับความแค้นจงรักภักดีอันรับจากพระบรมวงศา-

หลวงที่ ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชนทั่วทั้งหัวเมืองและในกรุงฯ
 ทำให้รู้สึกในใจว่า ความประพฤติอันใดที่ได้ประพฤติมาแต่ใน
 ปางก่อน ทั้งในใจและในการงานได้มีผู้ลงหน้าใจ และมีผู้เห็นด้วย
 ในการงานทุก ๆ อย่าง จึงได้รับความรับรองตงเพียงนี้

เมื่อได้มาฟังคำอำนวยการในเวลานี้ ก็เป็นถ้อยคำอันกล่าวเพิ่มเติม
 ขึ้นในข้อซึ่งได้ทราบและเห็นมาจากที่อื่นแล้ว ว่าพระบรมวงศานุวงศ์
 ฝ่ายใน และนางนมบริวารต่าง ๆ ก็มีความคิดเห็นรวมกันกับอาณา
 ประชาชนทั้งปวง เป็นเครื่องเพิ่มพูนความมั่นคงขึ้นอีกส่วนหนึ่งเป็นอันมาก
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริดีตอบแล้ว พระราช
 ทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฯ ฝ่ายใน และเข็มอักษรเจ็ดสี
 ประพาศยุโรปแลดูเสด็จขึ้น

ตอนที่ ๕

พระราชทานบำเหน็จและเลี้ยงลูกขุน

ในวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องตามทหราบททรงฉลองพระองค์ครุย เสด็จออกยังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เจ้าพนักงานประโคมแตรตั้งขมโหระทึก กองทหารมหาดเล็ก ๑ กองร้อย มีแถววงธงประจำกอง ถวายฉันทยาอาว และบรรเลงเพลงแตรสรรเสริญพระบารมี พระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้าฝ่ายหลังของขุติพระบาทพร้อมกัน และเมื่อสุดเสียงประโคมแล้ว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ์ อ่านประกาศพระราชบัญญัติเพิ่มอักษร เป็นที่ระลึกเสด็จประพาสยุโรป อันได้ทรงพระราชดำริสร้างขึ้นใหม่ สำหรับพระราชทานตอบแทนผู้มีความชอบที่ได้ตามเสด็จและรักษาพระนครในเวลาเสด็จไปยุโรปทั้ง ๒ คราว

พระราชบัญญัติ

เพิ่มอักษรในการเสด็จพระราชดำเนิน

ประพาสประเทศยุโรป

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาประทับอยู่ณเมืองฮัมเบ็ก ในประเทศเยอรมนี ประกอบการเฉลิมพระชนมพรรษา ทรงพระราชดำริว่า

การที่พระเจ้าแผ่นดินสยามได้เสด็จพระราชดำเนินออกมาประพาสประเทศยุโรปได้มีขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อรัตนโกสินทรศก ๓๓๖ ครึ่งหนึ่ง เป็นการพิเศษแตกต่างจากสามัญ ซึ่งจะไม่เป็นเหตุแปลกเช่นนั้นสืบไปอีกประการหนึ่ง ครั้นรัตนโกสินทรศก ๓๔๖ ๕ ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศยุโรปโดยความจำเป็น เพื่อจะรักษาพระองค์อีกชนหนึ่ง การที่เสด็จพระราชดำเนินมา ก็เป็นอันสำเร็จประโยชน์ดังพระราชประสงค์ทั้งสองคราว

ทรงพระราชดำริว่า ควรจะมีเครื่องระตกลงเหตุการณ์อันให้ปรากฏไว้ ทั้งจะได้เป็นบำเหน็จและเป็นเครื่องระลึกแก่พระราชวงศ์ และข้าราชการอันได้โดยเสด็จพระราชดำเนิน และได้เป็นผู้รักษาพระนครให้ราชการดำเนินไปไม่เสื่อมทราม เป็นความสะดอกแก่ทูลเสด็จพระราชดำเนิน เพื่อให้เป็นเครื่องประดับเชิดชูความชอบและเป็นพระตกลงการสำคัญทั้งสองคราวนั้นสืบไปภายหน้า

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเข็มอักษรสำหรับพระราชทานเป็น ๗ อย่าง แบ่งเป็นสองชั้น ชั้นหนึ่งทองคำ ชั้นหนึ่งเงิน ดังจะกล่าวต่อไป

มาตรา ๓ เข็มอักษรนี้ มีอักษรย่อว่า “เสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป” เว้นกลางวงไว้เป็นที่สำหรับวางตัวเลข ถ้าได้ตามเสด็จพระราชดำเนิน หรือรักษาพระนคร สองครั้ง ก็จะลงเลขสองแถว ครึ่งเดียวลงเลขแถวเดียว

มาตรา ๒ เริ่มอักษรนี้ มีแพรแถบขนาดแถบตราภิกษยาภรณ์
และจัตวาราภรณ์สอดอยู่เบื้องหลัง แต่ผู้ที่ได้รับพระราชทานนั้น ได้รับ
พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันใดสูงสุด ให้สอดแพรหลังเข็ม
ตามดีเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่สูงสุดนั้น

มาตรา ๓ รูปเริ่มอักษรนั้นแบ่งเป็น ๗ อย่าง

- ก. ผู้ซึ่งได้ตามเสด็จพระราชดำเนินประพาสท้องสงคราม เริ่ม
เป็นรูปไข่ มีอักษรเลข ๓๓๖ และ ๓๒๖ เป็นสำคัญ
- ข. ผู้ซึ่งได้ตามเสด็จพระราชดำเนินทรงหน่ง ยักรักษาพระนคร
ทรงหน่ง เริ่มดีเหลี่ยมมรดคมุม มีอักษรเลข ๓๓๖ และ ๓๒๖ เป็นสำคัญ
- ค. ผู้ซึ่งได้ยักรักษาพระนครสงคราม เริ่มดีเหลี่ยมมรดคมุม มีอักษร
เลข ๓๓๖ และ ๓๒๖ เป็นสำคัญ
- ง. ผู้ซึ่งได้ตามเสด็จพระราชดำเนินครั้งแรก เริ่มรูปกลม มีอักษร
เลขหนึ่งบรรทัด คือ ๓๓๖ เป็นสำคัญ
- จ. ผู้ซึ่งได้ตามเสด็จพระราชดำเนินทรงหน่ง เริ่มรูปกลม มีอักษร
เลขหนึ่งบรรทัด คือ ๓๒๖ เป็นสำคัญ
- ฉ. ผู้ซึ่งยักรักษาพระนครครั้งแรก เริ่มรูปดีเหลี่ยม มีอักษร
เลขหนึ่งบรรทัด คือ ๓๓๖ เป็นสำคัญ
- ช. ผู้ซึ่งยักรักษาพระนครทรงหน่ง เริ่มรูปดีเหลี่ยม มีอักษรเลข
หนึ่งบรรทัด คือ ๓๒๖ เป็นสำคัญ

มาตรา ๔ เริ่มทั้ง ๗ อย่างนี้ ผู้ใดควรจะได้รับพระราชทานทองคำ
ผู้ใดควรจะได้รับเงิน แลแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

มาตรา ๕ ผู้ซึ่งได้รับพระราชทานเข็มอักษรน ให้ติดหน้าอกเสื้อข้างขวาได้ทุกเมื่อ ไม่ว่าเวลาเต็มยศหรือครึ่งยศและเวลาอื่น ๆ

มาตรา ๖ เข็มอักษรน ผู้ซึ่งตามเสด็จพระราชดำเนินหรืออยู่รักษาพระนคร จะได้รับพระราชทานแต่ผู้ซึ่งทรงพระราชดำริเห็นสมควรจะพระราชทาน จะยกเว้นผู้หนึ่งผู้ใดยกได้ ถ้าได้พระราชทานแล้วเข็มนั้นเป็นถาวรไม่ต้องคืน

มาตรา ๗ ให้กรมราชเลขาณการ เป็นพนักงานตรวจตราและเจ้าหน้าที่เข็มอักษรน ให้เป็นไปถูกต้องตามพระราชบัญญัติ

มาตรา ๘ พระราชบัญญัตินี้ ให้ใช้โดยตั้งแต่วันที่ ๒๓ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๖ เป็นต้นไป

พระราชบัญญัตินี้ ได้ตราไว้แต่ ณ วันที่ ๒๐ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

เมื่ออ่านประกาศจบแล้ว พระราชทานเข็มอักษรนแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการของรัฐบาลพร้อมได้โดยเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปและผู้ซึ่งอยู่รักษาพระนครในเวลานั้นบ้าง พระราชทานในวอนอื่นต่อมาบ้าง มีรายพระนามและรายนามผู้ได้รับพระราชทานต่อไปนี้

รายพระนามและนามผู้ได้รับพระราชทาน
เข็มอักษรเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป

ฝ่ายหน้า

ตามเสด็จ ๒ คราว

๑. เข็มทอง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต

๒. เชื้อทอง พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมขุนตำรวจพลาดรค์ภัก
๓. เชื้อทอง พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมขุนดมมตอมรพันธุ์
๔. เชื้อเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์
๕. เชื้อเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติถนพรวั
๖. เชื้อทอง หม่อมเจ้าจุฑาธุชกตฤณจักร
๗. เชื้อเงิน เจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์
๘. เชื้อเงิน พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ
๙. เชื้อเงิน พระยาวิสูตรโกษา
๑๐. เชื้อเงิน พระยาศรีธรรมศาสตร์
๑๑. เชื้อเงิน พระยารัตนโกษา
๑๒. เชื้อเงิน เจ้าหมื่นเลื่อมไฉราช
๑๓. เชื้อเงิน พระราชวรินทร์
๑๔. เชื้อเงิน มิดเดอเวย์ เอช. เอ. ซี. เอ. เกย์เนยด์
๑๕. เชื้อเงิน มิดเดอเวย์ ฮันต์ ฮาดเบอด
๑๖. เชื้อเงิน มิดเดอเวย์ ยอนเฮนรี ลอฟต์
๑๗. เชื้อเงิน มอนซ์เออร์ ชารว้าง

ตามเสด็จคราวแรก

๑๘. เชื้อเงิน ตมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุน
พิษณุโลกประชานาถ
๑๙. เชื้อเงิน ตมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนลพบุรี
ราเมศวร์

๒๐. เข็มทอง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดัดดัดดัดดัดดัด
๒๑. เข็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นกำแพงเพชรอัครโยธิน
๒๒. เข็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุทัยยเดสิศ
๒๓. เข็มเงิน พระบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวชิราวุธ
๒๔. เข็มเงิน พระยาศรีเทพ
๒๕. เข็มเงิน พระยาวิสูตรวิชัยศักดิ์
๒๖. เข็มเงิน พระยาราชวดีสถานดิษฐ์
๒๗. เข็มเงิน พระยาไกรโกษา
๒๘. เข็มเงิน พระยารามกำแพง
๒๙. เข็มเงิน พระยาราชวงศ์วรศักดิ์
๓๐. เข็มเงิน พระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์
๓๑. เข็มเงิน เจ้าหมื่นดรรชนีพิทักษ์
๓๒. เข็มเงิน เจ้าหมื่นศรีศรีธร
๓๓. เข็มเงิน เจ้าหมื่นไวยวรนาถ
๓๔. เข็มเงิน หม่อมไพบูลย์เดช
๓๕. เข็มเงิน พระอินทรเดช
๓๖. เข็มเงิน พระอมรมหาเดช
๓๗. เข็มเงิน พระนเรศวิชัย
๓๘. เข็มเงิน พระสุรเชษฐวรณิ
๓๙. เข็มเงิน หลวงสุนทรโกษา
๔๐. เข็มเงิน หลวงสุนทราภรณ์

๔๑. เชื้อเงิน หวดงอินทรฤทธิ (จอ)

๔๒. เชื้อเงิน ชุนวิรัชเวรภิก

๔๓. เชื้อเงิน นายเรือเอก ยอนชน

๔๔. เชื้อเงิน นายเรือเอกผู้ช่วย ปือก

๔๕. เชื้อเงิน หมอไรเตอร์

ตามเสด็จคราวหลัง

๔๖. เชื้อเงิน ต้มเต๋จพระเจ้าตุกยาเซอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุน
นครราชสีมา

๔๗. เชื้อเงิน ต้มเต๋จพระเจ้าตุกยาเซอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุน
ตั้งชานครินทร์

๔๘. เชื้อเงิน ต้มเต๋จพระเจ้าตุกยาเซอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุน
เพชรบูรณ์อินทราชัย

๔๙. เชื้อเงิน ต้มเต๋จพระเจ้าตุกยาเซอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุน
สุโขทัยธรรมราชา

๕๐. เชื้อเงิน พระเจ้าน้องยาเซอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม

๕๑. เชื้อเงิน พระเจ้าตุกยาเซอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์

๕๒. เชื้อเงิน พระเจ้าตุกยาเซอ พระองค์เจ้าอรุณวงศ์รัชดัมโภ

๕๓. เชื้อทอง พระยาชลยุทธโยธินทร์

๕๔. เชื้อเงิน หม่อมมณฑลธรรมราชา

๕๕. เชื้อเงิน หวดงคักกนายเวร

๕๖. เชื้อเงิน หดวงฤทธินายเวร
๕๗. เชื้อเงิน หดวงธรรมาภินิหาร
๕๘. เชื้อเงิน หดวงพินิจวัตรกิจ
๕๙. เชื้อเงิน หดวงมนตรนิกร โภชา
๖๐. เชื้อเงิน หดวงไฉภณเพชรรัตน์
๖๑. เชื้อเงิน นายพินิจราชการ
๖๒. เชื้อเงิน ชุนพิศตร ไทโรภักดี
๖๓. เชื้อเงิน มิดเตอร์ คบถยุ. เย. อาเชอ
๖๔. เชื้อเงิน มองดีเออร์ วิกมัน
๖๕. เชื้อเงิน หมอ เอ. เอช. โบเมอ
๖๖. เชื้อเงิน วาทีนายเรอติร นายศรี
๖๗. เชื้อเงิน นักเรียนนายเรอ นายทอง

รักษาพระนคร ๒ คราว

๖๘. เชื้อทอง ส้มเค็ญพระเจ้านองยาเชอ เจ้าฟ้า ๑ กรมพระ
- ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช
๖๙. เชื้อทอง ส้มเค็ญพระเจ้านองยาเชอ เจ้าฟ้า ๑ กรมหลวง
- นริศรานุวัดติวงศ์
๗๐. เชื้อเงิน พระเจ้าน้องยาเชอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ
๗๑. เชื้อทอง พระเจ้าน้องยาเชอ กรมหลวงเทอดวงศ์ ไร่การ
๗๒. เชื้อทอง พระเจ้าน้องยาเชอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

รักษาพระนครคราวแรก

๗๓. เช็มเงิน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา
 ๗๔. เช็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรดิเรกฤทธิ
 ๗๕. เช็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นปราจิณกิตติบดี
 ๗๖. เช็มเงิน เจ้าพระยาภาสกรวงศ์

รักษาพระนครคราวหลัง

๗๗. เช็มทอง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
 ๗๘. เช็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช
 ๗๙. เช็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์
 ๘๐. เช็มเงิน เจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร
 ๘๑. เช็มเงิน พระยาศรีวิธานวัตร
 ๘๒. เช็มเงิน พระยาศรีสุนทรโวหาร
 ๘๓. เช็มเงิน พระยาศรีสุนทรโวหาร
 ๘๔. เช็มเงิน พระยาศรีสุนทรโวหาร
 ๘๕. เช็มเงิน พระยาศรีสุนทรโวหาร
 ๘๖. เช็มเงิน พระยาศรีสุนทรโวหาร

ฝ่ายใน

รักษาพระนคร ๒ ครั้ง

๑. เช็มทอง สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

รักษาพระนครคราวหลัง

๒. เช็มทอง พระอัครราชยาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์

๓. เชมเงิน พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าณวีรดิศา

๔. เชมเงิน พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าภาณุประวัติ

เสด็จการพระราชทานเชมอักษรรุ่นแล้วพระราชทานสัญญาบัตร
ให้พระยาภาณุฯ เป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ทรงหลั่งน้ำตั้งขทรงเจิม
และพระราชทานเครื่องยศคือกระบี่กระบอง กับเครื่องราชอิสริยาภรณ์
ช้างเผือกชั้น ๑ ด้วยแล้ว เสด็จขึ้นไปเสด็จออกพระที่นั่งศิวาลัยมหา-
ปราสาท ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการถวายบังคมพระบรมรูปพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาล ตามธรรมเนียมซึ่งเคยทำในวัน
พระราชพิธีตรึงมงค

เวลา ๒ โมง โปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระบรมวงศานุวงศ์มาเสวย
ในพระที่นั่งมณฑลทานบรมอาสน์ ครั้นเวลา ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระ-
เจ้าอยู่หัวฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ เสด็จออก
พระที่นั่งจักรมหาปราสาท โปรดเกล้าฯ ให้เชิญข้าทูลละอองธุลีพระบาท
กับทวยราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ และพวคนานาเสมาคม เฝ้า
ทูลละอองธุลีพระบาทถวายชัยมงคล

พวกทูตและกงสุลต่างประเทศได้ถวายชัยมงคล ดังนี้

แปลคำถวายชัยมงคล

ของพวกทูตและกงสุลต่างประเทศ

ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลคำแสดงความยินดี
ด้วยชัยชนะในครั้งอย่างนี้ ในการที่เสด็จพระราชดำเนินกลับคืนกรุง
สยามครั้งน

ประชาชนทั้งหลายมีความชื่นชมยินดี และได้ตกแต่งพระมหานคร
ให้งามอย่างฉะฉานกษัตริย์ และนาใจของคนทั้งหลายก็ตั้งหน้าคอยรับ
เสด็จพระราชดำเนินอยู่พร้อมกัน

และเจ้าพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายพร้อมกันขอถวายชัยมงคล และมี
ความชื่นชมยินดีด้วย ในการเสด็จพระราชดำเนินกลับคืนยังพระมหานคร
ที่ได้ออกระเบียงเห็นการท่งปองเป็นไปอยู่โดยเรียบร้อยถึงเพียงนี้ ที่
เป็นพยานอย่างดีที่สุดที่จะทรงมิได้แล้ว จำผู้รับราชการ ในกรุงสยาม
ทุกวันนี้ได้มีความภักดีต่อรัฐบาล และอาณาประชาราษฎร์ได้มีความจงรัก
ภักดีต่อพระมหากษัตริย์ด้วย ฯ

เมื่อจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบ
ดังนี้

พระราชดำรัสตอบ

พสกนิกรและกงสุลต่างประเทศ

ท่านราชทูต

เราได้มาพบพสกนิกรและกงสุลทั้งหลายที่ตั้งอยู่ในกรุงสยามอีก
ครั้งนี้ ด้วยความยินดีนัก และเราขอบใจท่านที่ได้แสดงคำต้อนรับ และ
แสดงความยินดีอันอเนกให้พรแก่เราในนามของพสกนิกรด้วย

เมื่อมาอยู่เฉพาะหน้าผู้แทนประเทศทั้งหลายเป็นอันมาก ที่เราได้
ไปเยี่ยมเยียนมาเร็ว ๆ นี้แล้ว เราถือเอาโอกาสนี้ เพื่อที่จะแสดงความ
ขอบใจอย่างยิ่งของเรา ในการที่เราได้ไปพบการต้อนรับโดยอหิยาศัย

ไมตรี และเข้าใจดีทุกแห่ง อันเป็นที่ตั้งจะยืนยงคงอยู่เสมอในจำพวก
พระศกด้วยความชื่นชมยินดีในสวัสดิของเรา ฯ

มีพระราชดำรัสตอบจบแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้มีการเลี้ยงเครื่องว่าง
ที่พระที่นั่งจักรมหาปราสาท ของศตวันตก แต่พวกพ่อค้าทางปวงนั้นได้รับ
พระราชทานเลี้ยงที่บน โรงเรียนมหาดเล็ก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จขึ้น แล้วได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรโคมไฟแล้วเสด็จกลับ
ประทับ ณ วังสวนกุหลาบ

วันที่ ๒๐-๒๑-๒๒ พฤศจิกายน เวลาบ่าย ๓ โมง กรมทหารบก
ได้มีการกรทาทหารทของสนามหลวง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับพลับพลาที่ของสนามหลวง ทอด
พระเนตรกรทาท ในวันที่ ๒๐-๒๒ รวม ๒ วัน

พระราชทานเลี้ยงสโมสรอันเตปรักรุณิน

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญ
พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ บรรดาที่ได้รับเจรเลี้ยงด้อมตร
“อันเต” เมื่อเสด็จไม่อยู่ จึงได้กล่าวมาแล้วในเรื่องตอนที่ ๒ นั้น
เข้าไปรับพระราชทานอาหารเย็น ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน และได้เสด็จ
ประทับเสวยด้วยอย่างเป็นสมาชิก เพื่อจะทรงตอบแทนความชอบ ครั้น
เสร็จการเลี้ยงแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานของแจก
ข้าววย อย่างเช่นเคย แจกกันในด้อมตร “อันเต” สมาชิกคน ๓ ได้
พระราชทานพระบรมรูปถ่ายในเวลาเสด็จไปยุโรปคราวนี้องค์ ๓ กับเสมา
ของชาวสยามพระบรมรูป อย่างเช่นแจกเด็กชาวพระนครอัน ๓ ทอดกัน

ศาลาอเนกวิถีสวรรคต

รูปศาลาอเนกวิถีสวรรคต เป็นที่สโมสรของพนักงานรักษาพระเวลาเสด็จไม่อยู่

การที่พระราชทานเสมาแก่ธมาชิก “อันเต” คราวนี้ มีเรื่องสืบ
 อนุสันธิตต่อไปอีกยาว สัมภวจะกล่าวไว้ให้ปรากฏด้วย คือเสมาซึ่ง
 พระราชทานแก่ชาวพระนครนั้น ผู้ปกครองเด็กถือว่าเป็นสิริมงคล ลูก
 หลานใครได้พระราชทานไป ผู้ปกครองก็ให้ผูกคอตัดตัวอยู่เป็นนิตย์
 ที่ไม่ได้ถึงขอหีบขี้มหาไปผูกลูกหลานในเวลาเกิดไขเจ็บ ด้วย
 ประสงค์ดีดังคัมภีร์ก็มี เสด็จพระราชทานเป็นของทราชมธุรนิมิตกันมา
 แต่แรกทรงสร้างเสมาถวายอักษรพระนามพระราชทาน เมื่อคราวเสด็จ
 ขึ้นไปมณฑลหัดเมืองฝ้ายเหนือ ใน ร.ศ. ๓๕ เสด็จไปยุโรปคราวนี้
 จึงโปรดฯ ให้สร้างเสมาเป็นถวายพระบรมรูปมาพระราชทานอีก แต่
 พระราชทานผู้ใหญ่ในพวกธมาชิกได้ชื่อ “อันเต” เป็นที่แรก ธมาชิก
 ที่ได้พระราชทานไป บางคนเห็นว่าเสมาเป็นของสำหรับผูกคอตัด เอา
 ไปผูกลูกหลานก็มี เป็นแต่เอาไปเก็บไว้เป็นพระตักมัม แต่บางคน
 เห็นว่าเสมาเป็นของสำหรับผูกคอ ใครได้พระราชทานก็ควรจะผูกคอ
 จึงมีเจ้านายบางพระองค์และข้าราชการบางคน ผูกเสมาทองขาวที่
 พระราชทานกันนั้นไว้ข้างในเสื้อติดตัวต่อมา

อยู่มากาลวัน ๓ เมื่อเวลาถึงมาหาหยาดเดือน พระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จไปประพาสตำราญพระราชอิริยาบถ
 ทางคลองบางใหญ่ แขวงจังหวัดนนทบุรี เสด็จประทับท่าเรือด้วย
 กงคางวนทอดแหง ๓ บรรดาผู้ติดตามเสด็จทวยกันทำเครื่อง ต่าง
 ถอดเสื้อบนนอกออกแขวนไว้ ทอดพระเนตรเห็นเสมาทองขาวที่ผูก
 ติดตัว จึงดำรัสว่าไม่รู้เลยว่าเสมาเสมาอันนี้ คิดแต่จะให้ไว้พอเป็นที่

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาจังหวัดชลบุรี

๑๓๒

ระลึก ถ้าจะผูกกันจริงอย่างนั้นจะให้เดี๋ยวกองคำ อาศัยเหตุนี้จึง
พระราชทานเดี๋ยวกองคำ ซึ่งทรงสร้างมาสำหรับพระราชทานเด็กทมิ
บรรดาศักดิ์สูงเช่นพระองค์เจ้าและหม่อมเจ้านั้น แก่พระบรมวงศานุวงศ์
และข้าทูลละอองธุลีพระบาท อันเป็นผู้ที่สนิทชิดชอบพระราชอัธยาศัย
ทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน เรื่องที่กล่าวมานี้เป็นต้นประเพณีที่ผู้ใหญ่จะผูก
เดี๋ยวกันมาจนกาลทุกวันนี้

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์ พระนคร

นายสนั่น บุณยศิริพันธ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๕๐๕